

מזרח רחובות

סקר, ניתוח והערכה של משאבי טבע, נוף ומורשת האדם

עמית מנדלסון

אדר א' תשע"א • פברואר 2011

תקציר מנהלים

- א. מסמך זה מסכם סקר מקיף של ערכי טבע, נוף ומורשת במרחב שבין רחובות לכבישים 40 ו-431, אזור המאופיין בגבעות חמרה עליהן קיים פסיפס מגוון של שטחים חקלאיים וטבעיים.
- ב. בית גידול זה הוא ייחודי למישור החוף הישראלי, נמצא בסכנת הכחדה בשל הפיתוח האינטנסיבי, ואין לו כמעט ייצוג בשמורות טבע בישראל. לפי הערכתו של ד"ר פולק (1984), פחות מ-1% משטחי החמרה במישור החוף כולו נותרו במצבם הטבעי.
- ג. בשטח אותרו מגוון תצורות צומח, טבעיות וחקלאיות. כתוצאה מכך, תאי שטח שונים מייצגים תופעות שונות, שיחדיו מהוות את "סיפור בית הגידול".
- ד. המרחב מיועד כשטח פתוח בתוכניות מתאר ארציות ומחוזיות, ואתרי הטבע המרכזיים בו מיועדים להכרזה כשמורות טבע. סקר זה מצביע על ערכי טבע ומורשת נוספים הראויים להגנה – שרידי חקלאות מגוונים, משוכות ושדרות צמחייה, מבנים חקלאיים ועמדת שמירה, בריכת חורף, גבעות חמרה וכורכר, ומיני חי וצומח בסכנת הכחדה ארצית ועולמית כמו חפרית מצויה ובלוטה פלשתית. ראוי לשמור על המרחב, כמכלול נוף תרבותי ייחודי המייצג את ההיסטוריה החקלאית והטבעית של העיר רחובות וסביבתה.
- ה. המרחב, ששטחו 9,900 דונם, בין הערים רחובות, נס ציונה ורמלה, אינו מקוטע ע"י בינוי ותשתיות (למעט קו חשמל ראשי), ובכך הוא בעל ערך רב בסביבה אורבנית ומקוטעת ע"י פיתוח מאסיבי.
- ו. ביישובים הגובלים במרחב גרים כ-228 אלף תושבים, המהווים משתמשים פוטנציאליים בשטח. האזורים שנמצאו בעלי ערכיות גבוהה עד מרבית לשימור, בשקלול ערכים בוטאניים ונופיים, כוללים את רוב חלקו המזרחי של הסקר וכן אזורי "גבעת החילפים" ו"פרדסי נס ציונה".
- ז. במערב הסקר אותרו מספר תאי שטח קטנים שגם ערכיותם גבוהה עד מרבית, ויש להבטיח גם את שימורם של שטחים אלו במסגרת תכנון המרחב.
- ח. בשטח יש מבנים ואלמנטים היסטוריים רבים, הנמצאים רובם ככולם במצב ירוד, ויש לשקמם.
- ט. המרחב סובל מריבוי מפגעים סביבתיים, כתוצאה מחוסר אכיפה בשטח. דרושה אכיפה בשטחים הפתוחים, ובפרט בתחום העיר רחובות.
- י. הסקר מציע אמצעים ושיטות לקשר את המרחב עם התושבים בו ובקרבתו, צעד שיגדיל את המודעות הציבורית לערכיו של האזור לטובת הכלל.
- יא. בטווח הזמן המיידי, נדרשות פעולות אכיפה, פינוי מפגעים קיימים (בפרט פסולת בנייה ופסולת אסבסט), וכן שימור אתרי טבע בקרקעות בבעלות המדינה והרשויות המקומיות.
- יב. בטווח הזמן הבינוני והארוך, יש לפעול לשימור המרחב כמכלול חקלאי בו משובצים ערכי טבע, בעזרת סובסידיות לעידוד החקלאות, ובמידת הצורך חילופי שטחים שיאפשרו שימור ערכי טבע רגילים.
- יג. כיוון שהסקר בוצע בחודשי הקיץ היבשים, נדרש עוד סקר השלמה באביב, בדגש בוטאני, לפני קביעת ערכיותם הסופית של החלקים השונים במרחב.

תוכן העניינים

2	תקציר מנהלים
4	תוכן העניינים
5	רשימת מפות
6	רשימת תמונות
6	רשימת איורים
6	רשימת טבלאות
8	1. מבוא
8	1.1 אזור הסקר
8	1.2 גבולות הסקר
11	2. שיטת העבודה
11	2.1 שלב א' – איסוף ואפיון המצאי
11	2.2 שלב ב' – הערכת משאבי הטבע, הנוף ומורשת האדם
11	2.3 שלב ג' – שילוב נתונים והערכות
12	2.4 מרשם זרימה
13	3. מאפייני האזור
13	3.1 סקירה אקלימית
13	3.2 מסלע, קרקע וגיאומורפולוגיה
17	3.3 התיישבות קיימת
19	4. אתרים ויחידות נוף
19	4.1 שיטת העבודה
20	4.2 רקע היסטורי ליחידות הנוף
21	4.3 שמות היסטוריים באזור
22	4.4 התפלגות שימושי הקרקע בתחום הסקר
25	5. יחידות הנוף
29	5.1 יחידה 1 - נצר סרני
32	5.2 יחידה 2 - גבעת החילפים
35	5.3 יחידה 3 - עמק השושנים
38	5.4 יחידה 4 - ישרש
41	5.5 יחידה 5 - אגן בריכת רחובות
44	5.6 יחידה 6 - גבעות רחובות
47	5.7 יחידה 7 - שדות הדרום
50	5.8 יחידה 8 - צפון גבעות רחובות
54	6. רשימת האתרים
79	7. התיישבות האדם – מזרח רחובות
79	7.1 רקע כללי
79	7.2 ימי הביניים
80	7.3 התיישבות ערבית בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט הבריטי
81	7.4 חוות שפון
83	7.5 ההתיישבות היהודית באזור עד מלחמת העצמאות
86	7.5.1 מכון איילון
87	7.6 מלחמת העצמאות
88	7.7 התיישבות לאחר מלחמת העצמאות
91	8. בריכת רחובות
91	8.1 כללי
91	8.2 חי וצומח
92	8.3 המלצות
93	9. קישוריות
93	9.1 קישוריות חיצונית
94	9.2 קישוריות פנימית
96	10. הצומח הטבעי במרחב הסקר
96	10.1 רקע כללי
96	10.2 אפיון טיפוסי צומח והערכת רגישותם
97	10.3 אפיון טיפוסי הצומח
103	10.4 ייחודו וחשיבותו של שטח הסקר בפסיפס הנופים של המרחב
103	10.5 ערכיות משאבי צומח ונוף
107	11. בעלי חיים במרחב הסקר

109	12. מצב סטטוטורי של אזור הסקר
109	12.1 בעלויות קרקע
113	מפה 12 : בעלויות קרקע
114	מפה 13 : שטחים לשימור על רקע בעלויות קרקע
115	12.2 תכניות מתאר תקפות
115	12.2.1 תמ"א 35
115	12.2.2 תמ"מ 3/21
118	12.2.3 תוכניות מפורטות
119	12.3 תכניות מתאר בהכנה
119	12.3.1 תכנית מתאר חדשה לרחובות – רח/2110 א
119	12.3.2 תב"ע חוות שפון
120	13. עיקרי הממצאים :
120	13.1 ערכי חקלאות
121	13.2 ערכי מורשת בנויה
121	13.3 מפגעים סביבתיים
125	14. המלצות שימור
125	14.1 ערכי טבע
128	14.2 חקלאות
129	14.3 אתרי מורשת
129	14.4 נופש ופנאי במרחב
130	14.5 קשר בין התושבים למרחב
131	14.6 מכלולים נופיים
131	14.7 כבישים נופיים
132	14.8 שונות
133	15. המלצות מיידיות
135	16. המלצות לטווח הבינוני
135	17. המלצות לטווח ארוך
136	18. תודות
138	19. רשימת מקורות

רשימת מפות

10	מפה 1 : התמצאות כללית, קנ"מ 20,000 1:
15	מפה 2 : קרקעות, קנ"מ 20,000 1:
16	מפה 3 : הידרולוגיה, קנ"מ 20,000 1:
27	מפה 4 : יחידות הנוף, קנ"מ 20,000 1:
28	מפה 5 : ערכיות נופית, קנ"מ 20,000 1:
77	מפה 6 : אתרים, קנ"מ 20,000 1:
78	מפה 7 : אתרים בעלי חשיבות גבוהה, קנ"מ 20,000 1:
95	מפה 8 : מעברי בעלי חיים, קנ"מ 20,000 1:
102	מפה 9 : תכנית וצומח, קנ"מ 20,000 1:
105	מפה 10 : ערכיות בוטנית, קנ"מ 20,000 1:
106	מפה 11 : ערכיות בוטנית-נופית משולבת, קנ"מ 20,000 1:
113	מפה 12 : בעלויות קרקע
114	מפה 13 : שטחים לשימור על רקע בעלויות קרקע
117	מפה 14 : ייעודי קרקע בתמ"מ 21/3
124	מפה 15 : מפגעים סביבתיים, קנ"מ 20,000 1:
127	מפה 16 : המלצות לשימור ערכי טבע, קנ"מ 20,000 1:

רשימת תמונות

21	תמונה 1 : מפת הקרן הבריטית לארץ ישראל (PEF), סביבות שנת 1875.
29	תמונה 2 : פרדסי נס ציונה – אחד גושי הפרדסים האיכותיים בתחום הסקר.
34	תמונה 3 : גבעת החילפים – מבט מצפון. ברקע "חורשת הצופים".
36	תמונה 4 : מבט ל"עמק השושנים", מכיוון צפון-מזרח לדרום-מערב.
39	תמונה 5 : מישורי הסחף באגן נחל איילון. ברקע "בית הגליל" (אתר מס' 107).
42	תמונה 6 : בריכת רחובות, מבט ממערב.
48	תמונה 7 : מבט משטח כרייה נטוש לכיוון דרום, במרכז התמונה אתרים מס' 259 ו-256.
49	תמונה 8 : נוף "שדות הדרום", מבט מאזור תחנת הדלק סתריה מערב לכיוון רחובות.
51	תמונה 9 : משוכת שרביטן בגבעת הזיתים, מבט ממערב.
81	תמונה 10 : שרידי מסגד הכפר ערב אבו-זיד.
83	תמונה 11 : חוות שפון, מבט ממזרח.
86	תמונה 12 : מגדל השמירה, מבט ממערב.
92	תמונה 13 : בריכת רחובות, מבט מצפון.
94	תמונה 14 : משוכת צבר ופס עשבייה בקדמת התמונה (מערבית לגבעת הזיתים).
98	תמונה 15 : שיטה מלבינה עליה מטפס שרביטן עם פירות אדומים, גבעת השיטה המלבינה.
99	תמונה 16 : שדות קורטס דק מצפון לבית הקברות ברחובות, מבט מצפון.
107	תמונה 17 : זיקית בחורשה המזרחית בין נצר סרני ונס ציונה.
121	תמונה 18 : בית אריזה בילמס, מבט ממערב.

רשימת איורים

12	איור 1 : מרשם זרימה.
23	איור 2 : התפלגות שימושי קרקע באחוזים.
24	איור 3 : התפלגות שטחים טבעיים ומוברים באחוזים (מודגש – שטחים בעלי ערכיות גבוהה).

רשימת טבלאות

23	טבלה 1 : התפלגות שימושי הקרקע במרחב.
24	טבלה 2 : התפלגות השטחים הטבעיים והמוברים במרחב.
25	טבלה 3 : שטח יחידות הנוף.
55	טבלה 4 : רשימת האתרים.
93	טבלה 5 : מעברים קיימים לאורך קטעי הכבישים הגובלים בשטח הסקר.
109	טבלה 6 : חלקות בתחום הסקר, בבעלות עיריית רחובות.
111	טבלה 7 : חלקות בתחום הסקר, עם פוטנציאל לשימור ערכי טבע, בתחום שיפוט עיריית רחובות ובניהול ממ"י.
111	טבלה 8 : חלקות בתחום הסקר, עם פוטנציאל לשימור ערכי טבע, בתחום שיפוט מועצה אזורית גזר ובניהול ממ"י.
112	טבלה 9 : חלקות פרטיות בתחום הסקר, בתחום שיפוט עיריית רחובות המכילות ערכי טבע.

1. מבוא

סקר מזרח רחובות בוצע בשנת 2010, עבור רט"ג, החברה להגנת הטבע, מכון דש"א ועמותת "מרחבי רחובות", על רקע תוכניות הפיתוח של העיר רחובות בשטח פתוח איכותי בגבול העיר. אחת ממטרות הסקר היא להרחיב את המידע לגבי האזור, במטרה לאפשר תכנון מושכל השומר על ערכי טבע, נוף ומורשת עבור הדורות הבאים.

1.1 אזור הסקר

תחום הסקר כולל אזור גבעות חמרה ממזרח לעיר רחובות. גבעות אלו מאופיינות בפסיפס של שטחי חקלאות פעילים ונטושים, ובו ערכי טבע ואתרים היסטוריים רבים בעלי זיקה למורשת החקלאית במרחב.

1.2 גבולות הסקר

גבולות הסקר, כפי שמתוארים במפה מספר 1, הם:

- בצפון – כביש מס' 431, בין מסילת הרכבת לרחובות במערב ובין מחלף רמלה-דרום במזרח.
- במזרח – כביש מס' 40, בין מחלף רמלה-דרום לצומת רחובות-מזרח.
- בדרום – צומת רחובות-מזרח.
- במערב – כביש מס' 423 "עוקף רחובות" (דרך מנחם בגין), בין צומת רחובות-מזרח למפגש מסילת הרכבת, ותוואי מסילת הרכבת עד למפגש כביש מס' 431.

2. שיטת העבודה

2.1 שלב א' – איסוף ואפיון המצאי

איסוף המידע בוצע בעיקר ע"ס סדרת סיורים בשטח בחודשים יוני-אוקטובר 2010. כמו כן, נאסף מידע ממפות היסטוריות, ספרות מגוונת, תצפיות בוטאניות וזואולוגיות (בפרט של ד"ר יובל ספיר) ועוד. עבודת הדוקטורט של ד"ר יוסי ויטריאול על מבנים חקלאיים במישור החוף בתקופת המנדט, היוותה גם היא מקור מידע חשוב. שילוב המידע שנאסף בשדה בתוספת המידע הספרותי היווה את הבסיס לתוצרים הבאים:

- מפת קרקעות (מס' 2).
- מפה הידרולוגית (מס' 3).
- מפת יחידות הנוף (מס' 4).
- מפת אתרי צומח, נוף ומורשת האדם (מס' 6).
- מפת אתרים בעלי חשיבות גבוהה (מס' 7).
- מפת מעברי בעלי חיים (מס' 8).
- מפת תכסית וצומח (מס' 9).
- מפת בעלויות קרקע (מס' 12) – הועברה ע"י רט"ג.
- מפת ייעודי קרקע בתמ"מ 21/3 (מס' 14).
- מפת מפגעים סביבתיים (מס' 15).

2.2 שלב ב' – הערכת משאבי הטבע, הנוף ומורשת האדם

על בסיס הנתונים שנאספו בוצעה הערכה השוואתית של חשיבותם, ערכם ומצבם של הנוף, הצומח ורצף השטחים הפתוחים. דרכי ההערכה בתחומים השונים מפורטות בהמשך. תוצרי שלב זה:

- מפת ערכיות נופית (מס' 5).
- מפת ערכיות צומח (מס' 10).

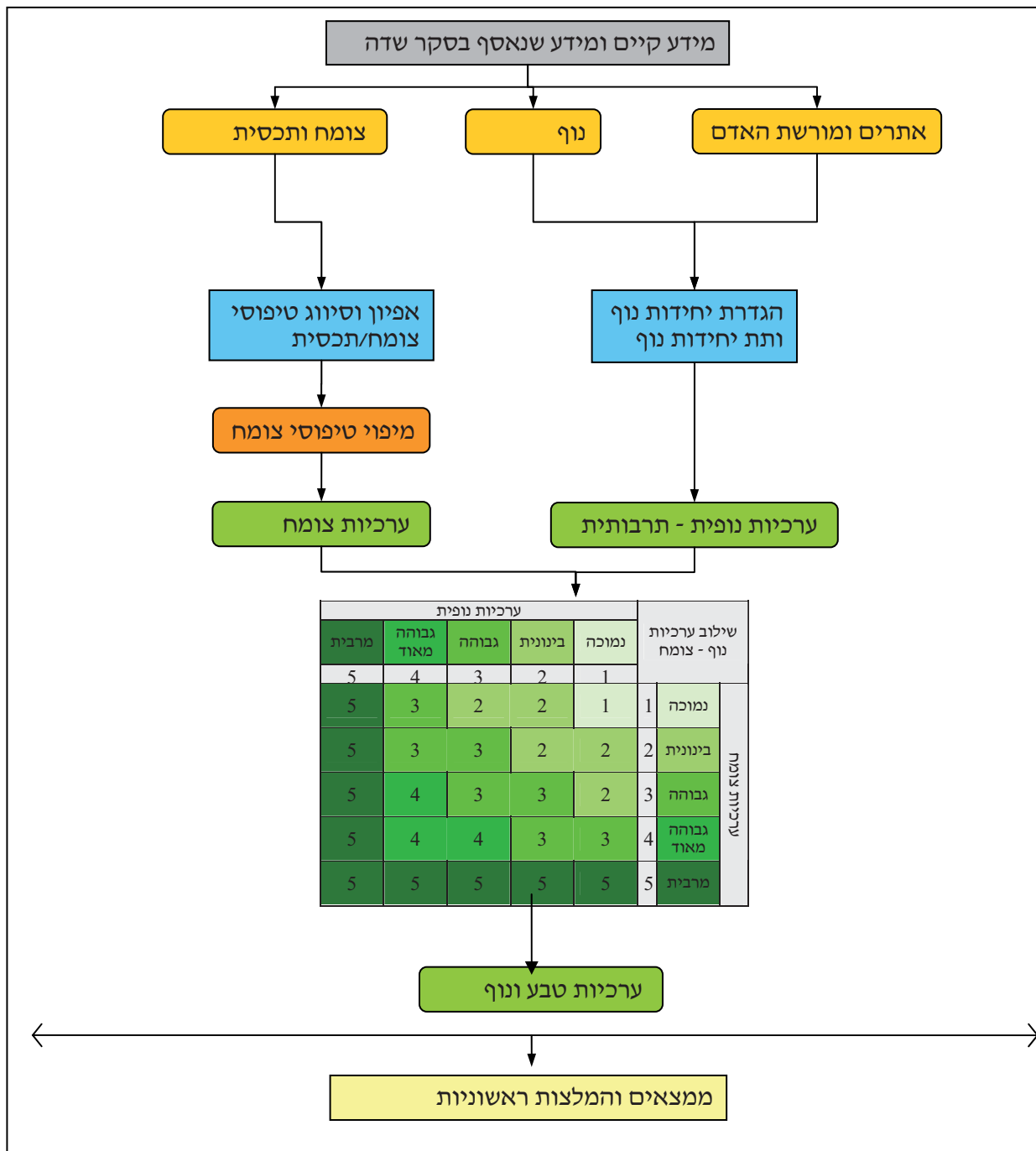
2.3 שלב ג' – שילוב נתונים והערכות

הנתונים וההערכות בתחומי הידע השונים שולבו במפה מסכמת. תוצרי שלב זה:

- מפת ערכיות צומח ונוף - מפה המשלבת הערכות בתחומי משאבי הטבע ודמות הנוף (מס' 11).
- מפה משולבת – בעלויות קרקע ושטחים עם ערכיות צומח גבוהה (מס' 13).
- מפת המלצות לשימור (מס' 16).

בשל מאפייניו של האזור, המוקף בכבישים וצמוד ליישובים עירוניים גדולים, לא בוצעה הערכת רצף שטחים פתוחים, כמקובל בסקרים בשטחים פתוחים אחרים. עם זאת חשוב לציין שהמרחב עצמו כמעט אינו מקוטע כיום, למעט שני יישובים כפריים וקו חשמל, ובכך הוא ייחודי בסביבתו.

שיטת העבודה בסקר זה פותחה ביחידת הסקרים במכון דש"א (דמותה של ארץ), בהמשך לעבודתו של איתן גדליזון משנת 1988: "הליך לניתוח והערכה של משאבי טבע ונוף למטרות תכנון שימושי קרקע בשטחים הפתוחים".

איור 1 : מרשם זרימה.

3. מאפייני האזור

שטח האזור הוא כ- 9.9 קמ"ר.

אופי השטח הוא גבעי מתון. הגובה מעל פני הים משתנה בין כ- 35 מ' בקצה המערבי של אזור גבעת החילפים, ועד ל- 90 מ' בצפון מושב ישרש. הנופים הדומיננטיים בשטח הם נופים חקלאיים – בעיקר שדות חרושים (המשמשים לגידול תבואה בחורף) ושדות חקלאיים נטושים. השיפועים במרחב מתונים יחסית. ייחודו של האזור נובע מכך שהוא משמר את דמות הנוף החקלאי של המרחב, ועשיר במיוחד במבנים ומתקנים חקלאיים מהמחצית הראשונה של המאה ה-20.

3.1 סקירה אקלימית

המרחב כולו נמצא באזור אקלים ים-תיכוני המאופיין בטמפרטורות מתונות ובלחות גבוהה (מישור החוף הוא האזור הלח ביותר בארץ)¹. הגורם המרכזי המשפיע על אופיו האקלימי של האזור הוא הקרבה לים. הקרבה לים ממתנת את התנודה היומית והשנתית של הטמפרטורה בהשוואה לפנים הארץ. המרחב מתאפיין בקיץ חם ארוך ויבש, וחורף קר, מתון וקצר. כמות המשקעים הממוצעת בנצח סרני בשנים 1961-1990 הייתה 557 מ"מ גשם בממוצע רב שנתי.

3.2 מסלע, קרקע וגיאומורפולוגיה

מבנה מישור החוף נקבע ע"י מספר גורמים וביניהם תנועות הצפה ונסיגה של הים במהלך תקופת הפלייסטוקן, וחדירה של חולות שהביאה ליצירת דיונות, מהן נוצרו, בתוספת גיר או חרסיות, הסלעים והקרקעות של מישור החוף².

לאורך מישור החוף יש מספר רכסי כורכר. בפלשת ניתן לזהות שישה רכסי כורכר מקבילים לחוף, וביניהם עמקים – מרזבות. הרכסים המערביים מכוסים ברובם בחול.

המסלע באזור הוא צעיר ועיקרו מתקופת הפלייסטוקן. מסלע זה מונח על שכבת חרסיות מתקופת הפליוקן, המכונה תצורת יפו, ובה נמצאת אקוות החוף. במסלע יש משקעים יבשתיים, שנוצרו כתוצאה מתהליכי הצפה ונסיגה של הים התיכון. כתוצאה מתהליכים אלו חלו סחיפה והשקעה חוזרת של דיונות, שהביאו להיווצרות רכסי הכורכר (הרכס המזרחי הוא העתיק ביותר ואילו המערבי הוא הצעיר ביותר).

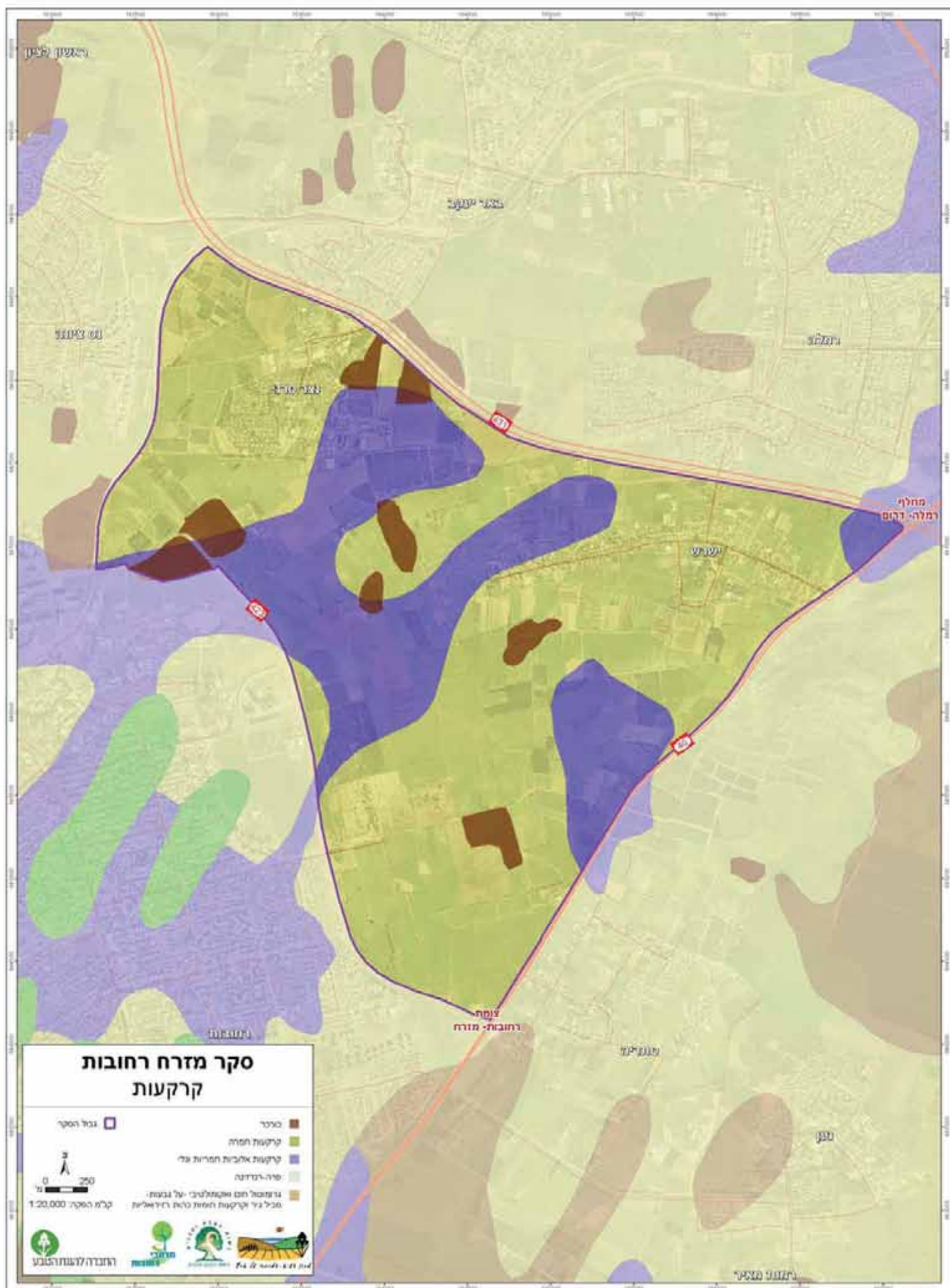
הבדלים בתכולת הגיר בחול ומידת השטיפה של הגיר הביאו להתפתחות מגוון קרקעות במישור החוף – קרקעות חמרה חולית דלות בגיר ועשירות בחרסיות, קרקעות נזאז צפופות בחרסית ובעלות ניקוז לקוי, חולות מיוצבים עם שטיפה חלקית של הגיר (רגוסול חולי), שכבות חמרה שהועשרו בגיר (חוסמס), ועוד. פירוט הקרקעות במרחב מופיע במפה מס' 2.

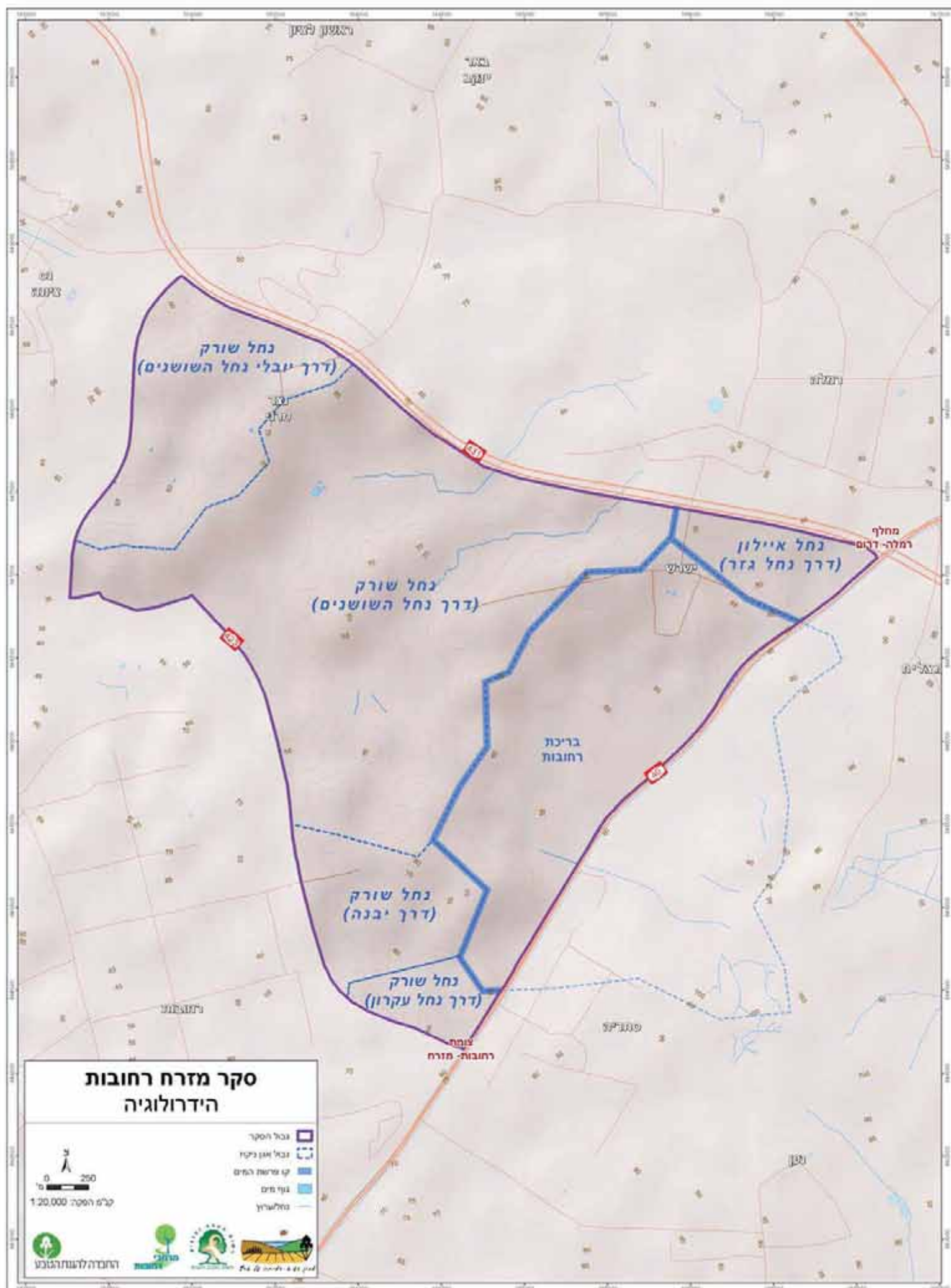
בתחום הסקר נמצאת בריכה עונתית אחת – בריכת רחובות (ג'ורת אר-רמלה). לצד צומת דרך מנחם בגין ודרך ההגנה נמצאים שרידי בריכה עונתית שנייה, שאינה מתועדת במפות היסטוריות.

¹ ויזל, יואב, פולק, גד, כהן, יעל – אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל, אוניברסיטת ת"א 1982 (עמ' 141-142).
² ויזל, יואב, פולק, גד, כהן, יעל – אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל, אוניברסיטת ת"א 1982.

במפת הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל, יש אזכורים למקורות מים עונתיים נוספים ממערב לתחום הסקר.

המרחב נחלק לשלושה אגני ניקוז עיקריים: אגן בריכת רחובות, ששטחו בתחום הסקר כ- 2,460 דונם, אגן נחל שורק (6,985 דונם בתחום הסקר), המיוצג ע"י 4 אגנים משניים – שניים המתנקזים ל"נחל השושנים" (ואדי חנין) ונשפכים לשורק באזור עיינות, אחד המתנקז לשורק בקרבת יבנה ואחד המתנקז לנחל עקרון וממנו לשורק באזור גדרה, ואגן נחל איילון (כ- 455 דונם, באזור מחלף רמלה-דרום). פירוט אגני הניקוז מופיע במפה מס' 3 – הידרולוגיה.

3.3 התיישבות קיימת

נכון לסוף שנת 2009, גרים בתחום הסקר 1,510 תושבים: 675 תושבים בקיבוץ נצר סרני ו- 835 תושבים במושב ישרש, וכן אוכלוסייה בדווית (שגודלה מוערך בעשרות בודדות), ב- 3 מתחמים בתחום שיפוט רחובות. ביישובים הגובלים בתחום הסקר גרים כ- 228 אלף תושבים: 112,660 ברחובות, 65,800 ברמלה, 38,075 בנס ציונה, 10,530 בבאר יעקב ו- 970 במושב סתריה. אוכלוסייה זו מהווה את ציבור המשתמשים הפוטנציאלי במרחב.

4. אתרים ויחידות נוף

4.1 שיטת העבודה

מפת יחידות הנוף (מפה 4) באה להציג ולאפיין את מגוון נופי האזור. היא כוללת תיאור ותיחום של יחידות הנוף השונות. יחידת נוף מוגדרת כחבל ארץ בעל מכלול תכונות וקווי נוף, השונה במידת מה מזה של החבלים השכנים לו. קו נוף, המבדיל בין יחידה ליחידה, נקבע על פי תכונה הממלאת תפקיד בולט בעיצוב נופו החזותי, הביזוי והתרבותי של חבל ארץ מסוים. הגדרת יחידות הנוף נועדה להיות כלי לניתוח ערכי טבע ונוף ביחידות השטח ולגיבוש מדיניות השימוש באותם שטחים, תוך שמירה על מגוון הנופים המאפיין אותם.

4.1.1 מרכיבים ומאפיינים נופיים המשמשים להגדרת יחידות הנוף

- מאפיינים גיאומורפולוגיים המקנים לאזור את זהותו: קווי רכס, מערכות ניקוז, "שערים טופוגרפיים" בין רכסים או שלוחות.
- תכונות טבעיות: מסלע וקרקע – המצע הסלעי וקרקעות האזור, צומח – יחידות ותצורות צומח אופייניות.
- תכסית דומיננטית רציפה: כמו שטחים חקלאיים רציפים. באזורים אלה, על פי רוב, יש חשיבות חזותית (ואקולוגית) לקו המגע של יחידת הנוף עם יחידה גובלת.
- פיתוח בולט בשטח: כמו מחצבה, יישוב, קבוצת יישובים, קווי תשתית עיליים, כבישים.
- תבניות תרבותיות היסטוריות: דפוסי יישוב קדומים, דרכים, תרבות חקלאית מסוגים שונים וכד'.
- אתרים נקודתיים בולטים וחשובים: כתמי צמחייה, שרידי יישובים.

4.1.2 הגדרת יחידות הנוף

המרחב הנסקר משתייך ברובו לאזור גבעות החמרה בצפון פלשת, באגן נחל שורק. האזור מאופיין במורפולוגיה ותכסית דומות למדי בכל שטחי הסקר – גבעות חמרה מתונות ברום 45-85 מ', וביניהן עמקים רדודים יחסית. תכסית השטח היא בעיקר גידולים חקלאיים, בפרט שדות ופרדסים, וכן שטחי חקלאות נטושים. חלקו המזרחי של המרחב נכלל באגן ניקוז סגור בו נמצאת בריכת רחובות. בצפון-מזרח הסקר, נמצא מרחב נבדל, השייך למישורי הסחף באגן נחל איילון. מבחינה זו, תחום הסקר משתייך לשתי חטיבות נוף – גבעות החמרה (רוב מכריע של שטח הסקר) ומישורי הסחף. עם זאת, המרחב חולק ליחידות נוף לפי המאפיינים העיקריים של כל יחידת נוף, וכן בהתחשבות באגנים חזותיים המושפעים מעמקים ואזורים בנויים (נצר סרני וישרש). יחידות הנוף חולקו חלוקה משנית, שנועדה לסייע באפיון ערכיות נופית וסביבתית של תאי שטח ספציפיים בתחום הסקר.

מאפיינים אשר סייעו לאפיין את הערכיות הנופית של תת-יחידות הנוף כוללים בין היתר:

- מאפיינים גיאומורפולוגיים – גבעות ואפיקי נחלים.

- תכסית – אזורים חקלאיים (בהתייחסות לסוג החקלאות הדומיננטי באזור) ואזורים בנויים.
- "נראטיב" – חלק מיחידות/תת-יחידות הנוף הן בעלות "סיפור" היסטורי/נופי, לדוגמה חוות שפון/אלנבי בנצר סרני.
- תבניות מורשת התיישבותית – אזורים בהם מרוכזים מבנים היסטוריים, עמדות שמירה, שרידי התיישבויות קודמות וכד'.
- אתרים נקודתיים – כתמי צמחייה, עצים עתיקים ועוד.

4.2 רקע היסטורי ליחידות הנוף

מרחב הסקר נמצא במשך למעלה מאלף שנים בצילן של ערים סמוכות, העיר רמלה שהוקמה בשנת 716 לספירה, וכיום העיר הדומיננטית במרחב היא רחובות שהוקמה בשנת 1890. בשל ממדיו הקטנים של המרחב, התיעוד ההיסטורי לגביו לפני הקמת המושבה רחובות הוא דל יחסית. עם זאת, המרחב שימש כחלק מהעורף החקלאי של העיר רמלה, ובפרט אזורי קרקעות הסחף שבצפון-מזרח הסקר, הסמוכים יחסית לעיר, בהן ככל הנראה התקיימה חקלאות אינטנסיבית – מטעי זיתים, שדות אבטיחים וגידולי שדה נוספים. מרטון (תש"ל) מציין כי עם מלחמת העצמאות, היה בגוש לוד-רמלה אחד הריכוזים הגדולים של כרמי זיתים בארץ. פוריות הזיתים באזור אינה גבוהה יחסית לאזורים אחרים, ונראה שהמניע לנטיעת הזיתים במרחב הוא דווקא גורמים שליליים: אדמות הנזאז לא התאימו לגידולי שדה מסורתיים, ואילו הזיתים נקלטו הגם שלא הגיעו להתפתחות מרבית. בעלי הכרמים שילבו את גידול הזיתים בענפים חקלאיים אחרים או בעסקים עירוניים.

במאות השנים האחרונות לא התקיימו יישובי קבע בשטח הסקר, עד להקמת "חוות שפון" ביר סאלם בסוף המאה ה-19 (ראו להלן). במרחב שהתה אוכלוסייה בדוית משבט ערב א-סטריה. נראה כי נוף השטחים הלא מעובדים היה של צומח עשבוני, בעיקר חברת חילף החולות ודרדר הקורים, עם עצים בודדים של שיזף מצוי. בכתמים שונים בשטח היו בוסתנים - בעיקר של שקמה, זית, תאנה וצבר. בכתמים קטנים נוספים גדלה צמחיית כורכר, וכן עצי שיטה מלבינה. פרט בודד של לבנה רפואי ששרד בשטח הסקר עשוי לרמז על עצי בר (נוסף לשיזף מצוי) שאפיינו את המרחב והושמדו רובם ככולם כתוצאה מהקרבה לעיר רמלה.

אגן בריכת רחובות, הנמוך מסביבתו, היה ככל הנראה ביצה שמפלסה משתנה בהתאם לתנאים האקלימיים ולמפלס מי התהום, עד כדי התייבשות בקיץ מהשנים.

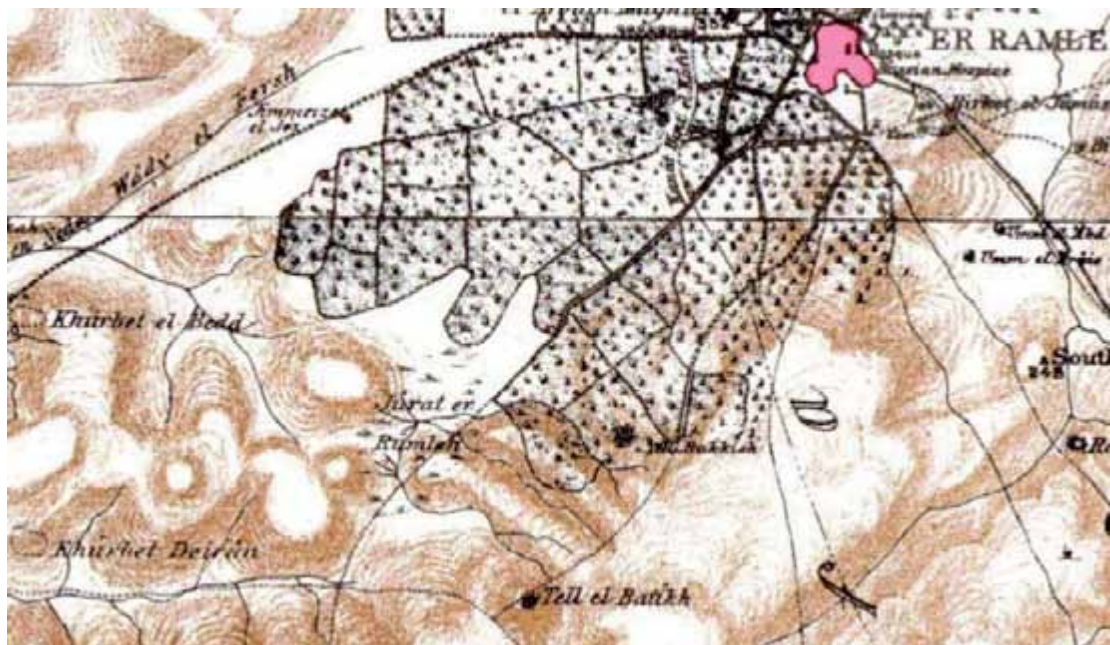
שינויים מפליגים במרחב החלו בסוף המאה ה-19, עם הקמת "חוות שפון" כמוסד חינוכי בניהול גרמני בצפון השטח ורכישת חלקו המערבי של המרחב ע"י איכרי המושבה רחובות. בתחילה, ניטעו במרחב בעיקר מטעי שקדים וכרמי גפנים, אולם לאחר מלחמת העולם הראשונה, חל פיתוח מואץ של מטעי הדרים. פיתוח זה הביא לעיבוד אינטנסיבי של גבעות החמרה, שלא היו נתונות קודם לכן לעיבוד אינטנסיבי בשל עומק מי התהום לעומת קרקעות הסחף. הצומח הטבעי שרד רק בשולי חלקות חקלאיות ובכתמים שלא התאימו לעיבוד חקלאי (גבעת השיטה המלבינה). חריג ייחודי הוא גבעת החילפים, שלא עובדה.

נוף הפרדסים והכרמים זוכה לאזכורים מגוונים בספרות העברית, וסופרים שונים כמו ס. יזהר ונחום גוטמן הזכירו את האזור בספריהם.

תמורות חלו גם בקרב האוכלוסייה הערבית באזור, ובכלל זאת הקמת הכפר ערב אבו-זיד (בין "חוות שפון" ונס ציונה) והתחלת הקמתם של מבני קבע בערב א-סטריה (כיום מושב סתריה).

במהלך מלחמת העצמאות נעזבו הכפרים ערב אבו-זיד וא-סטריה, ולאחר המלחמה הוקמו היישובים ישרש, נצר סרני וסתריה. במקומו של מחנה צבאי בריטי גדול שהוקם בפאתי באר יעקב במהלך מלחמת העולם השנייה, הוקמה מעברת חוטר, שפונתה עם הזמן ותושביה נטמעו בבאר יעקב. גם במבני הכפר ערב אבו-זיד התיישבו עולים חדשים, אולם לא ברור מתי נעזב המקום סופית.

ב- 30 השנים האחרונות, חלו שינויים נוספים, כתוצאה מירידת קרנם של ההדרים. שטחים ניכרים שהיו נטועים פרדסים הפכו לאזור גידולי שדה או שנעזבו (שטחים מוברים), ומבנים חקלאיים רבים ששימשו לתפעול והשקיית הפרדסים נהרסו.

תמונה 1: מפת הקרן הבריטית לארץ ישראל (PEF), סביבות שנת 1875. המפה באדיבות אתר האינטרנט "עמוד ענן". אתר תל בטיח נמצא בגבול הצפוני של מושב סתריה, ואתר ח'רבת אל-בד נמצא בתחום הבנוי של מכון וייצמן.

4.3 שמות היסטוריים באזור

סוקרי הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל (PEF) תיעדו את השמות ההיסטוריים במרחב ותרגומם לאנגלית.

הערוץ העונתי העובר במעלה השטח מכונה בחלקו העליון, ואדי אל-פרש Wady el Fersh "עמק השטיח" כאשר הם מציינים שמשמעות השם היא אזור פתוח. חלקו התיכון של הערוץ (בגבול

המעברי של אזור הסקר, לכיוון מכון וייצמן) מכונה ואדי א-נדא Wady en Neda – "עמק הטל" ואדי הנרא. במורד הנחל, בתחומי נס ציונה, מכונה הערוץ ואדי חנין, Wady Hanein, ואדי חנין. לדברי הסוקרים, השם Hanein/Honein הוא שם גיאוגרפי שכיח בחצי האי ערב, ומבטא קריאה של נאקה לבכר. עקב תרגום מוטעה של המילה הערבית חנין, זכה האזור בתחומי נס ציונה לכינוי העברי "עמק השושנים".

בררכת רחובות מכונה בסקר זה Jûrat er Rûmleh "שקע/בקעת רמלה". جورة الرملة. אתר נוסף הנמצא ככל הנראה בתחום הסקר הוא Jimmeizet el Joz, שם שמשמעותו "השקמים התאומות". המיפוי של ה-PEF אינו מדויק, ובשטח לא שרד צמד שקמים המתאים לכינוי, אלא רק שקמים בודדות.

מספר אתרים נוספים נמצאים מחוץ לגבולות הסקר, אולם ראויים לאזכור בשל הקשרם המרחבי:

אזור גבעת הקיבוצים/מכון איילון מכונה תל אס-סלקה Tell ess Sellakah تل السلاكة, שמשמעותו "תל המים הזורמים".

ממערב ומדרום לגבעת הקיבוצים מופיעים במפה שני אתרים המצביעים ככל הנראה על בריכות עונתיות או ביצות (אתרים אלו נמצאים מחוץ לגבול הסקר, אך עשויים ללמד גם על אופיו של מערב "עמק השושנים"):

את-תמדאת التصرت Eth-Themadat "השלוליות", אן-נזיזאת النيزات En Nezzeizat – "ההפרשות" (The exudations) – לדברי אנשי ה-PEF מונח זה מתייחס לבריכות (כנראה עונתיות).

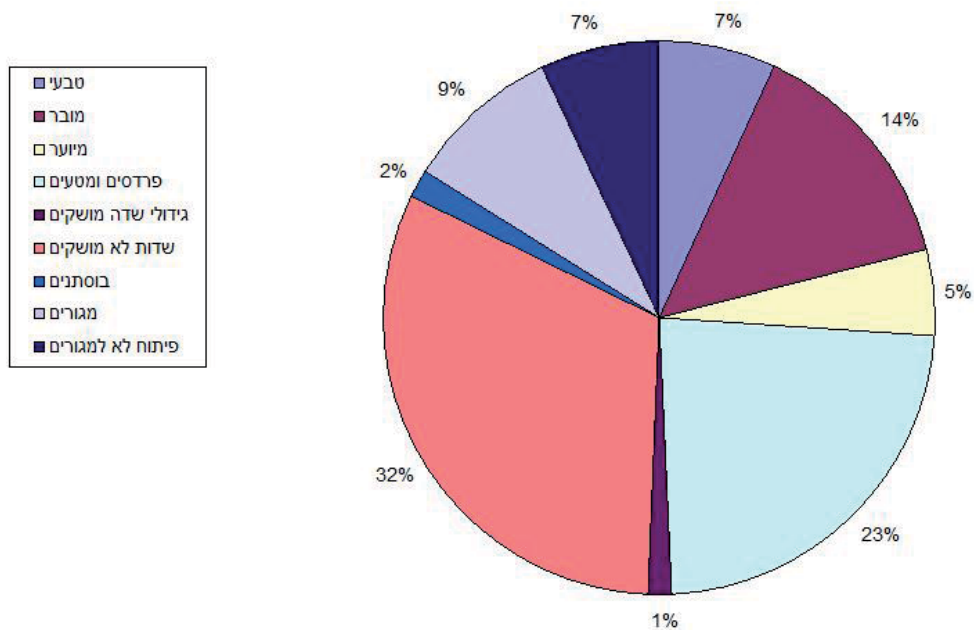
רכס מתון ויבש המכונה wady deiran (وادي ديران) – "עמק הבתים", לא מעובד ומיושב ע"י שבטי בדווים קטנים. לדעת קומפטון (1990) השם דיראן/דוראן הוא שיבוש של שם יישוב תלמודי בשם דורון.

4.4 התפלגות שימושי הקרקע בתחום הסקר

תחום סקר זה שונה מהותית מסקרים קודמים שנערכו במכון דש"א, שעסקו במרחבים עם חלק טבעי משמעותי, כיוון שהמרחב כיום מאופיין בשימושים חקלאיים אינטנסיביים לעומת שטחי הטבע.

56% משטחי הסקר הם שטחים חקלאיים פעילים (בעיקר גידולי בעל), ו-16% נוספים הם אזורים מפותחים (בעיקר למגורים ותעשייה). השטחים הטבעיים (כולל שטחים שעובדם החקלאי הופסק לפני זמן רב ומקיימים ערכי טבע ייחודיים – שטחים מוברים) מהווים כיום 6.91% משטח הסקר כולו. שטחים מוברים בערכיות בינונית-נמוכה תופסים עוד 14.2% משטח הסקר. שטחים נוספים התומכים בחי ובצומח הטבעיים הם שטחים מיוערים (בעיקר איקליפטוסים) – 4.99%, ושטחי בוסתנים עזובים (חרובים וזיתים) – 1.76%. סה"כ השטחים הטבעיים והמוברים הם 27.9% משטחי הסקר. חשוב לציין כי גם השטחים החקלאיים הפעילים מקיימים מגוון בעלי חיים (בפרט עופות, זוחלים וחרקים).

התפלגות שימושי קרקע

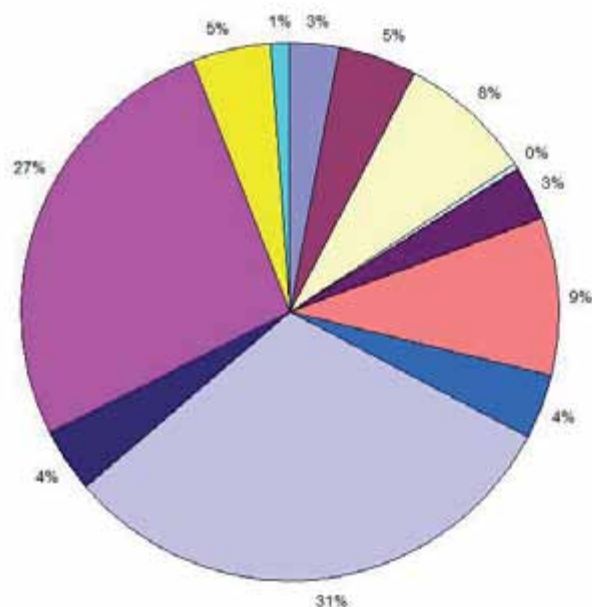

איור 2 : התפלגות שימושי קרקע באחוזים.

סוג תכנית	%	שטח בדונם
טבעי	7	685
מובר	14	1,406
מיוער	5	495
פרדסים ומטעים	23	2,283
גידולי שדה מושקים	1	128
שדות לא מושקים	32	3,148
בוסתנים	2	175
מגורים	9	903
פיתוח לא למגורים	7	680
סה"כ	100	9,901

טבלה 1 : התפלגות שימושי הקרקע במרחב.

התפלגות שטחים טבעיים ומוברים

איור 3 : התפלגות שטחים טבעיים ומוברים באחוזים (מודגש – שטחים בעלי ערכיות גבוהה).

סוג תכנית	% מסה"כ שטחים טבעיים ומוברים	שטח בדונם	מהשטח הכולל %
שיטה מלבינה	3	62	0.6
חמרה חולית	5	99	1.00
חילף החולות, דרדר הקורים ומשיין גליליני	8	171	1.7
משיין גליליני ושומר פשוט	0.5	5	0.05
קורטם דק ודרדר הקורים (כורכר)	3	70	0.7
שרביטן ואספרג ארוך-עלים (פרדס נטוש זמן רב)	9	195	2
חוח עקוד וינבוט השדה (קרקעות כבדות)	4	82	0.8
קורטם דק (מובר זמני)	31	646	6.5
שיטה כחלחלה וחלמית (מעזבה)	4	80	0.8
חרצית עטורה, חלמית וארכובית שבטבטית (מעזבה)	27	559	5.7
פרדסים נטושים	5	99	1.00
לאחרונה	1	21	0.2
שרביטן	100	2,090	21.1
סה"כ			

טבלה 2 : התפלגות השטחים הטבעיים והמוברים במרחב.

5. יחידות הנוף

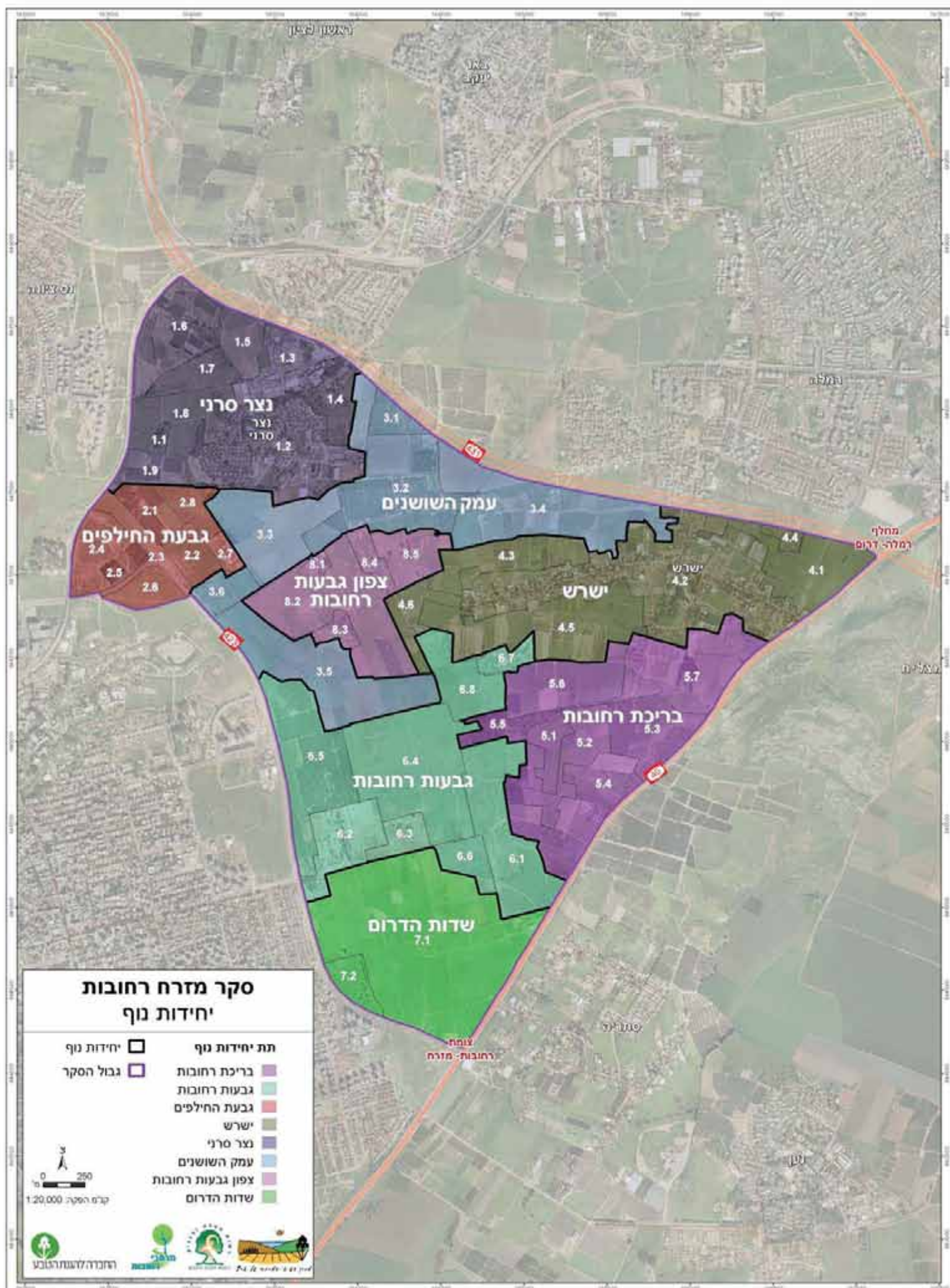
שטח הסקר הומוגני יחסית ויכול להיחשב כחטיבת נוף אחת – גבעות החמרה של צפון פלשת. בקצה הצפוני-מזרחי נמצאת חטיבת נוף שנייה – מישורי הסחף באגן נחל איילון. בשל הרזולוציה המפורטת של הסקר, הוגדרו בו 8 יחידות נוף – אזור נצר סרני, גבעת החילפים, "עמק השושנים", אזור ישרש, גבעות רחובות (צפון ודרום), אגן בריכת רחובות ו"שדות הדרום". יחידות אלו נבדלות האחת מהשנייה במאפיינים טופוגרפיים – רכסים לעומת עמקים, ובאופי התכסית – שדות לעומת שטחים בנויים ופסיפס חקלאי. קיימים בד"כ מעברים הדרגתיים בין היחידות השונות.

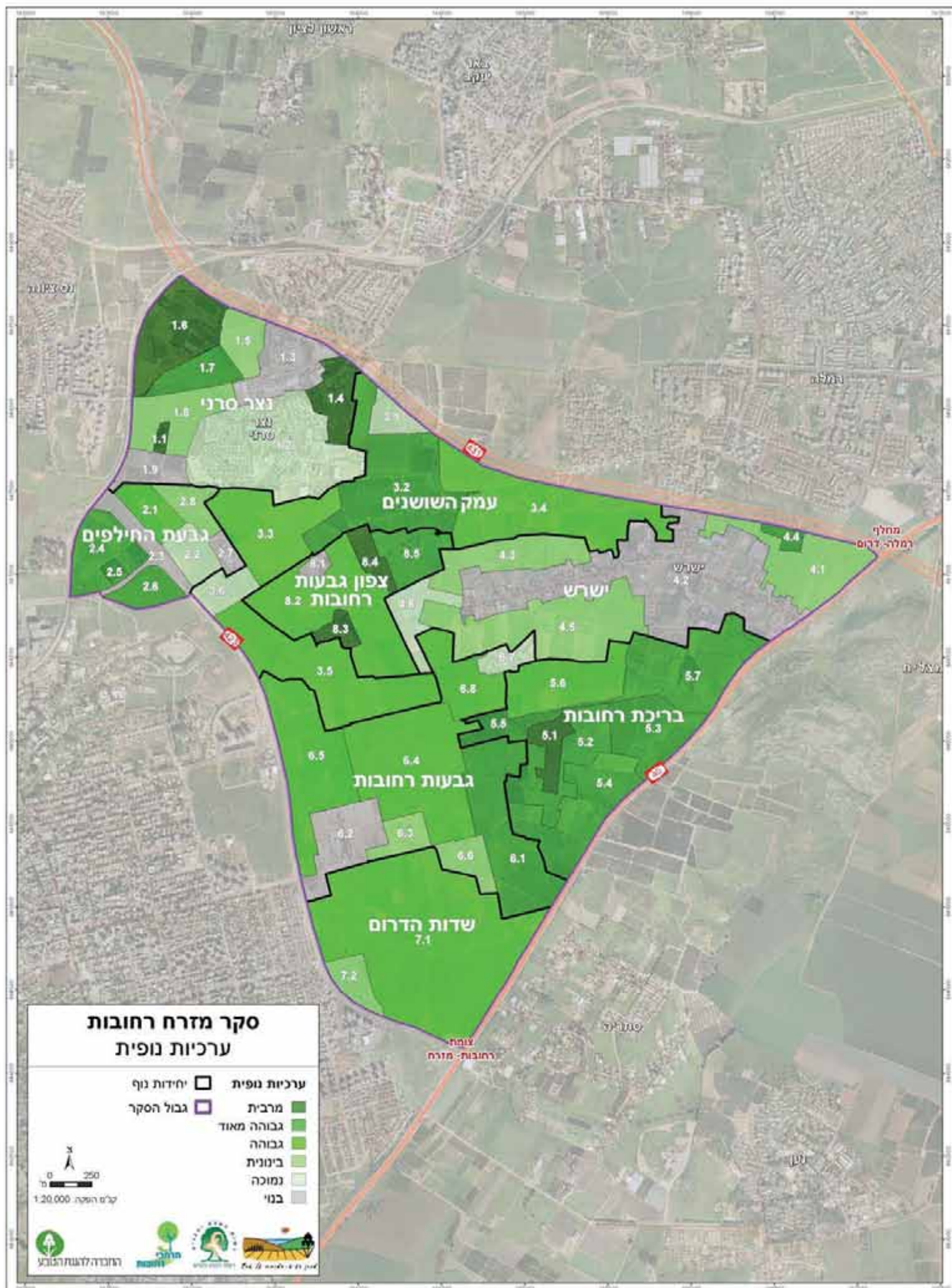
- (1) נצר סרני ושטחים צפונית ומערבית לקיבוץ – "נצר סרני".
 - (2) אזור גבעת החילפים – "גבעת החילפים".
 - (3) האזורים הנמוכים המתנקזים לוואדי חנין (עמק השושנים) – "עמק השושנים".
 - (4) מושב ישרש ושוליו – "ישרש".
 - (5) אגן בריכת רחובות (בדגש על קרקעות הסחף) – "בריכת רחובות".
 - (6) גבעות החמרה במרכז אזור הסקר – "גבעות רחובות".
 - (7) השדות הפתוחים בדרום הסקר – "שדות הדרום".
 - (8) גוש גבעות חמרה המבודד מהגבעות העיקריות ע"י "עמק השושנים" וישרש – "צפון גבעות רחובות".
- לחלק מהיחידות ניתן להגדיר "נראטיב" המאפיין אותן, ולאחרות אין "נראטיב" מוגדר. סובב נצר סרני: פרדסים, התיישבות לא יהודית במרחב (חוות שפון והכפר ערב אבו-זיד). גבעת החילפים: אזור טבע. גבעות רחובות: ריבוי אתרי מורשת חקלאית. אגן בריכת רחובות: טבע, פסיפס חקלאי. שדות הדרום: מרחבים פתוחים.

מס'	שם היחידה	שטח (דונם)	% מהשטח הכולל
1	נצר סרני	1,414	14
2	גבעת החילפים	581	6
3	עמק השושנים	1,643	17
4	ישרש	1,695	17
5	בריכת רחובות	1,281	13
6	גבעות רחובות	1,625	16
7	שדות הדרום	1,056	11
8	צפון גבעות רחובות	606	6
	סה"כ	9,901	100

טבלה 3: שטח יחידות הנוף.

ממפת יחידות הנוף נגזרה גם מפת הערכיות הנופית. נעשה מאמץ לאפיין את יחידות הנוף כך שתייצגנה אזורים בעלי ערכיות נופית דומה. התמונות המשולבות בתיאור יחידות הנוף, מייצגות את פסיפס הנופים והאתרים המגוון שבמרחב.

להלן תיאור כל אחת מיחידות הנוף.

5.1 יחידה 1 - נצר סרני

מאפייני היחידה

יחידת הנוף ממוקמת על רכס גבוה מסביבתו, המשתפל בעיקר לכיוון דרום-מזרח וצפון-מערב. גבולות היחידה נקבעו לפי התכנית הבנויה – בצפון ובמערב גבול הסקר, במזרח ובדרום גבול השטחים הבנויים של קיבוץ נצר סרני.

כמחצית מתחום היחידה הוא שטחים בנויים – קיבוץ נצר סרני ואזור התעשייה הצמוד אליו. הנוף החקלאי של האזור הוא פסיפס מגוון של פרדסים, מטעי פאולוניה ובתי רשת. כמו כן בולטת בתת היחידה חורשת אקליפטוסים גדולה (חורשת נס ציונה). בתחום היחידה יש שני מכלולי מורשת חשובים, מכלול "חוות שפון" (כולל בריכת האגירה וחורשת האורנים, המנותקים פיסית מהחוה עצמה), ושרידי הכפר ערב אבו-זיד.

תמונה 2: פרדסי נס ציונה – אחד גושי הפרדסים האיכותיים בתחום הסקר. מבט מאתר מס' 2 (בית הקזוארינה) דרומה לאתר מס' 4 (מבנה עזוב). ברקע שדרות ברושים שניטעו כשוברי רוח בפרדסים.

גבולות היחידה

בצפון – כביש מס' 431.

במערב – מסילת הרכבת מבאר יעקב לרחובות.

בדרום – גבול קיבוץ נצר סרני ואדמותיו החקלאיות.

במזרח – גבול הקיבוץ ושטחי חוות שפון/אלנבי.

אגני ניקוז

שטח היחידה מתנקז לשני ערוצים קטנים המוליכים לכיוון נס ציונה ונשפכים לוואדי חנין (נחל השושנים), יובל של נחל שורק.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 55 מ' בקרבת מסילת הרכבת ל- 80 מ' בגבעת חוות שפון.

מסלע וקרקע

השטח מכוסה רובו ככולו בקרקעות חמרה, כאשר באזור גבעת החרובים, נחשף מסלע הכורכר.

טיפוסי צומח

השטח בנוי ומעובד כמעט כולו. בחורשת האקליפטוסים של נס ציונה יש שרידי צמחייה טבעית, בפרט קידה שעירה, אספרג החורש ומינים אחרים. בגבעת החרובים ליד נצר סרני, גדלים חרובים נטועים וביניהם צמחיית בר. באזורים מוברים, שולטים בעיקר חלמית מצויה וחרצית עטורה.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח. בתחומי היחידה נמצאת בריכת השקאה המחזיקה מים, וכן שרידי מאגר מים בנוי לצד המסגד של הכפר ערב אבו-זיד. בדרום-מזרח היחידה נמצאות בריכות חמצון של קיבוץ נצר סרני. ייתכן שבריכות אלו מהוות פוטנציאל למשיכת עופות מים, אך הדבר לא זוהה בסיוורם בשטח.

אתרים מרכזיים

ביחידה נכללים מספר אתרי טבע ומורשת: חוות שפון/אלנבי, שרידי הכפר ערב אבו-זיד, חורשת אורנים, בריכת השקאה ואמת מים ממערב לנצר סרני, "גבעת החרובים" בצמוד ומדרום לחוות שפון, וחורשת נס ציונה (החורשה המזרחית).

יישובים

קיבוץ נצר סרני תופס כמחצית משטח היחידה.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- כביש משובש המקשר את נס ציונה עם החורשה המזרחית (אין ממנו מעבר ישיר לאזור התעשייה של נצר סרני).
- בריכות חמצון בדרום-מזרח היחידה.
- ריכוז שיטה כחלחלה בצמוד וממערב לאזור התעשייה של נצר סרני.
- מרבית המבנים ההיסטוריים באזור הכפר ערב אבו-זיד הרוסים, ומהווים מפגע סביבתי – מבנים מטים ליפול ומוטות ברזל מסוכנים.
- אנטנות סלולאריות, לצד כביש 431 ובמפגש הכביש החורשה המזרחית עם מסילת הרכבת.

ייחוד חזותי ותרבותי

אזור זה מאופיין במכלול אתרים המייצגים את העבר הלא יהודי במרחב – התיישבות גרמנית/ערבית (חוות שפון/אלנבי ומכלול חורשת האורנים וסביבתה) והתיישבות ערבית (שרידי הכפר ערב אבו-זיד). חוות שפון שימשה גם את הצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה. בצמוד לגבול הסקר נמצא גם מתחם מעברת חוטר, שהוקמה כמחנה צבאי בריטי גדול.

נופי האזור בולטים לנוסעים בכביש מס' 431 (בפרט מבני חוות שפון) וגוש הפרדסים שבתחום היחידה נצפה היטב בנסיעה ברכבת בין רחובות ולוד. חורשת האקליפטוסים של נס ציונה מופיעה בתצלומי אוויר כבר בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הגם שכל העצים בה עברו כריתה לפחות פעם אחת, והתחדשו במהלך השנים.

המורשת החקלאית במרחב כוללת בעיקר עצים עתיקים ומרשימים – שדרות ברושים ועצים הנטועים לצד המבנים ההיסטוריים. כמו כן נמצאים במקטע זה שרידי בוסתנים – בעיקר חרובים לצד חוות שפון.

ערכי טבע עיקריים

צמחי בר בולטים – יש דיווח על פריחת צבעוני ההרים בחורשת נס ציונה (לא אותר בסקר זה).

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
1.1	חורשת אורנים	חורשת אורנים גבוהים ויפים	נצפות גבוהה מהאזור הסמוך	מרבית
1.2	קיבוץ נצר סרני	יחידת נוף בנויה, עצים רבים וגינון.	יחידת נוף בנויה, אולם שופעת ירק וגינון.	נמוכה
1.3	אזור תעשייה	יחידת נוף בנויה	אזור תעשייה חסר ערך נופי ותרבותי.	0 (בנוי)
1.4	חוות שפון/אלנבי וגבעת החרובים	מבנים היסטוריים וחורשות עצים. אתרים מרכזיים – מכלול חוות שפון, גבעת החרובים.	אתר היסטורי מרכזי בתחום הסקר, נצפות גבוהה מכביש מס' 431 ותצפית טובה מזרחה ודרומה.	מרבית
1.5	שדות	שדות חרושים בהם היה מטע פאולוניה צעיר עד קיץ 2010	אין אתרים מיוחדים. אזור פחות ערכי משטחים פתוחים גובלים, וערכי יותר מאזור התעשייה הסמוך.	בינונית
1.6	פרדסים	גוש פרדסים רציף ובו שרידי מבנים רבים – שרידי הכפר ערב אבו-זיד.	גוש פרדסים איכותי ובעל נצפות גבוהה ממסילת הרכבת. מכלול שרידי הכפר ערב אבו-זיד.	מרבית

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
1.7	חורשת נס ציונה	חורשת אקליפטוסים רחבת ידיים, ללא אתרים נקודתיים.	החורשה הגדולה ביותר בתחום הסקר, ראשיתה כנראה בנטיעות של אנשי חוות שפון.	גבוהה מאד
1.8	מטעי פאולוניה	גוש מטעים, ללא אתרים נקודתיים.	אין אתרים מיוחדים בתוך היחידה. בגבולות היחידה – אמת מים ובריכת השקאה.	בינונית
1.9	בתי רשת	גוש בתי רשת בין נצר סרני ובין מסילת הרכבת.	אין אתרים מיוחדים, ערכיות נופית נמוכה יותר.	נמוכה

5.2 יחידה 2 - גבעת החילפים

מאפייני היחידה

יחידה זו ממשיכה את רכס נצר סרני לכיוון דרום-מערב. בניגוד למרחב נצר סרני, יחידה זו מאופיינת באחוז ניכר של שטחים טבעיים ומוברים. בתחום היחידה יש שטחים חקלאיים גדולים יחסית ולא מקוטעים, כולל גושים משמעותיים של פרדסים, אך גם מבנים חקלאיים רבים כמו לולים וחממות. בנוסף, כולל המרחב מטעים (פקאנים למשל) ושדות פתוחים, בעיקר בחלקו הדרומי והמערבי. בלב היחידה נמצא מתחם חקלאי סגור, המגודר באינטנסיביות ומהווה למעשה תת-יחידה סגורה. המורשת התרבותית של יחידה זו מגוונת וכוללת בתי פרדס ובארות מים, שאינם מיוצגים כמעט ביחידה מס' 1.

יחידת הנוף נחצית ע"י כביש מס' 423 (עוקף רחובות) והתוואי העתידי של כביש זה לכיוון מחלף נס ציונה.

גבולות היחידה:

בצפון – אדמות נצר סרני.
במערב – מסילת הרכבת.
בדרום – הגבול הדרומי של גבעת החילפים ודרך עפר המקשרת את הגבעה עם מתחם בדווי.
במזרח – מתחם בדווי ושטחי מרעה בדוויים.

אגני ניקוז

כל תחום היחידה מתנקז לנחל שורק דרך ואדי חנין. החלק הדרומי של היחידה מתנקז ל"עמק השושנים" ודרכו לנחל, והחלק הצפוני מתנקז לכיוון נס ציונה ודרכה ל"עמק השושנים".

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 35 מ' בנקודה הנמוכה ביותר (שהיא גם הנמוכה ביותר בסקר כולו), ל- 70 מ' בנקודה הגבוהה ביותר.

מסלע וקרקע

קרקעות חמרה ברוב השטח. בחלקים מהשטח נחשף מסלע כורכר.

טיפוסי צומח

בשטחים הלא מעובדים יש שלושה טיפוסי צומח עיקריים: חברת חילף החולות ודרדר הקורים בגבעת החילפים, אזור מובר בין מתחם הבדווים ובין גבעת החילפים בו בולטים קורטס דק, עכנאי ודרדר הקורים (על קרקע כורכר) ופרדס נטוש מצפון למתחם הבדווים, הנתון ללחץ רעייה כבד ובו גדלים אספרג ארוך-עלים, שרביטן ועשבונים שונים.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח. בתחום היחידה נמצאת באר מים עזובה (אתר מס' 113).

אתרים מרכזיים

האתר המרכזי ביחידה הוא גבעת החילפים – אתר לא נקודתי. אתר זה, המשתרע משני צידי כביש עוקף רחובות, מייצג חברת צומח שהייתה נפוצה בעבר בקרקעות החמרה במישור החוף אולם נעלמה כמעט לחלוטין בעקבות הפיתוח החקלאי וההתיישבותי במהלך המאה ה-20. אתר משני הוא "חורשת הצופים" (אתר מס' 104), חורשת אקליפטוסים שמשמשת את תושבי רחובות לפעילויות נופש ופנאי. בתחום היחידה נמצאים גם אתרים נקודתיים – "בית הגמלים" (אתר מס' 56), בית אריזה (אתר מס' 98), בית פרדס ליפשיץ (אתר מס' 99), באר חרל"פ-אייזנברג (אתר מס' 113) וגשר הרכבת (אתר מס' 119).

יישובים

אין.

תשתיות ומפגעים סביבתיים:

- כביש מס' 423 חוצה את היחידה. בעתיד יוארך הכביש לכיוון נס ציונה, ובכך יביא לקיטוע גבעת החילפים מהשטחים הפתוחים ממזרח לכביש.
- קו מתח עליון חוצה את היחידה, ולצד "בית הגמלים" נמצא עמוד מתח.
- בתחום היחידה קיים שטח פרדסים גדול המגודר באינטנסיביות ואינו נגיש.
- מתחם מגורים גדול של בדווים, ולצידו אזור הנתון ללחץ רעייה כבד.
- לצד עיקול כביש 423, יש אזורים מופרים כתוצאה מכריית קרקע. אזורים אלו מהווים מוקד התבססות של צמחייה פולשת, בדגש על טיונית החולות.

ייחוד חזותי ותרבותי

האלמנט הדומיננטי ביחידה הוא נוף השדות הפתוחים של גבעת החילפים, וכמו כן יש ליחידה חשיבות תרבותית עבור תושבי רחובות – חורשת הצופים ואתר מאולתר להטסת טיסנים בפסגת הגבעה. בגבעה יש גם מטע זיתים עתיק יחסית. בתחום היחידה נמצאים 5 מבנים היסטוריים וכן גשר הרכבת הקשור למאבק המחתרות בדרך לעצמאות.

תמונה 3 : גבעת החילפים – מבט מצפון. ברקע "חורשת הצופים".

ערכי טבע עיקריים :

בתה עשבונית ובה ריכוז גדול של חילף החולות, אליו נלווים משיין גליליני ומינים נוספים.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
2.1	מתחם מגודר	גוש פרדסים מגודר ולא נגיש, במרכזו נמצאים ככל הנראה בית אריזה ובית באר.	גוש פרדסים רציף, אולם לא נגיש לציבור הרחב.	גבוהה
2.2	מדרונות כורכריים	מדרונות כורכריים שרובם מובר ובחלקם נטוע פרדס צעיר.	אזור מופר ברובו.	נמוכה

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
2.3	רצועת כביש 423	תוואי דרך מנחם בגין ושטחים מופרים לאורך תוואי כביש 423 העתידי.	אזור מופר מאד, בעל נצפות גבוהה מהכביש.	0 (יחידת נוף בנויה)
2.4	גבעת החילפים	יחידת נוף טבעית ברובה, אלמנטים בולטים – שדה החילפים, כרם הזיתים. בדרום-מערב היחידה אזור מופר עם ריכוזי פסולת בניין.	אתר ייחודי המייצג תצורת צומח שנעלמה כמעט לחלוטין בישראל. נצפות טובה ממסילת הרכבת, אך כמעט ולא נצפה מהכביש.	גבוהה מאד
2.5	חורשת הצופים	חורשת אקליפטוסים ותיקה.	נצפות גבוהה מהכביש, חשיבות תרבותית.	גבוהה מאד
2.6	גבעת החילפים דרום	חלקה הדרומי של גבעת החילפים, המנותק מהחלק הצפוני ע"י הכביש.	נצפות מוגבלת מהכביש.	גבוהה מאד
2.7	מתחם בדווי	ריכוז בנייה כנראה בלתי חוקית.	שטח מופר ולא נגיש לציבור.	0 (שטח בנוי)
2.8	אזור מובר	שטח גדול שהיה בעבר פרדס.	נצפות נמוכה. פוטנציאל גבוה לשיקום צמחייה טבעית אם תופסק/תצומצם הרעייה במרחב.	בינונית

5.3 יחידה 3- עמק השושנים

מאפייני היחידה

הגורם הדומיננטי ביחידה זו הוא אגן הניקוז של ערוץ ואדי אל-פרש/ואדי חנין, המגיע בהמשכו לנס ציונה, ונשפך לבסוף לאפיק נחל שורק ממערב לעיינות. שם היחידה נבחר ע"פ הכינוי המקובל למורד הערוץ בתחום נס ציונה.

הגדרת הוואדי כעמק ולא כנחל תואמת את המצב כיום בתחום הסקר – במרבית היחידה לא ניתן לזהות אפיק זרימה ברור (אפיק כזה קיים במורד העמק, באזור נס ציונה ומערבה).

במרבית שטחי העמק יש כיום שדות חרושים, כאשר במקטע במרכז העמק נטועים פרדסים. גבולותיה של יחידת נוף זו הם הקשים ביותר לאפיון. בעוד שהעמק עצמו ברור יחסית בשטח, המעבר בינו ובין רכסי הגבעות התוחמים אותו הוא הדרגתי, ועל כן קביעת הגבול התבססה במידה רבה על חלקות צמחייה, תוך הקפדה על כך שכל חלקת צמחייה תשתייך ליחידת נוף אחת בלבד.

ליחידת נוף זו סופח קטע קטן של רכס המבוטר ע"י כביש 431 (תת-יחידה 3.1, להלן).

ביחידת נוף זו אין כמעט שטחים מוברים.

תמונה 4: מבט ל"עמק השושנים", מכיוון צפון-מזרח לדרום-מערב. בתווך פרדסי עמק השושנים (תת-יחידה 3.2). הצילום בוצע מ"גבעת האקליפטוסים" בצמוד ומצפון לכביש 431, מזרחית לחוות שפון.

גבולות היחידה

בצפון – קווי הרכס, עליהם נמצאים גבעת החילפים ונצר סרני, ותוואי כביש 431 ממזרח לנצר סרני.

במערב – כביש מס' 423 (דרך מנחם בגין) וגוש פרדסים הסמוך לכביש.
בדרום ובמזרח – גבעות רחובות (הדרומיות והצפוניות) ומושב ישרש.

אגני ניקוז

כל תחום היחידה מנוקז לערוץ "עמק השושנים", ודרכו לנחל שורק. ערוץ זה יוצא מאזור שכונת ג'וראריש, וחוצה את היחידה לכל אורכה, אבל רוב התוואי שלו אינו ניכר כיום בשטח בשל הפיתוח החקלאי.

חלקה הדרומי של היחידה מנוקז ל"עמק השושנים" ע"י ערוץ משני, שגם הוא אינו ניכר כיום בשטח.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 40 מ' בחציית כביש 423, ל-85 מ' בגבולה המזרחי של היחידה לצד כביש 431.

מסלע וקרקע

קרקעות השטח מתחלפות בהדרגה, מקרקעות חמרה במעלה העמק לקרקעות גרומוסול/נזאז במורד העמק.

טיפוסי צומח

תחום היחידה מעובד כמעט כולו. לצד כביש 431 נמצאים שרידי גבעת חמרה ובה חרובים ואקליפטוסים נטועים, עם כתם קרקע חמרה חולית. במזרח היחידה נמצא ריכוז קטן של שיטה מלבינה.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח. ממפת PEF ניתן להסיק כי במורד העמק התקיימו בעבר בריכות עונתיות. בתחומי היחידה נמצאות מספר בארות וקידוחי מים.

אתרים מרכזיים

ביחידה נכללים מספר אתרי טבע ומורשת, ובפרט ראויים לציון ריכוז שיטה מלבינה (אתר מס' 50), מבנה אבן עזוב (אתר מס' 60) ששימש כפי הנראה כקבר שייח', ובית אריזה (אתר מס' 62).

יישובים

אין יישובים בתחומי היחידה.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- קו מתח גבוה עובר בחלקה המערבי של היחידה, מצפון לדרום.
- מתחם מופר בפינה הצפון-מזרחית של תת-יחידה 3.2, לצד כביש 431.
- מתחם מטע זיתים מגודר ובתוכו בנייה שאינה מופיעה בתכנית מתאר, בצמוד ומדרום לכביש 431 (מול הקצה המערבי של שכונת ג'וואריש).
- מחפורות ופסולת בניין בתת-יחידה 3.1.

ייחוד היחידה

אזור נמוך מסביבתו היוצר חיץ בין שטחי הגבעות במרחב.

ייחוד חזותי ותרבותי

האזור הנמוך והפתוח ברובו מהווה "מסגרת" המבליטה את רכסי הגבעות הגובלים בו. בתחום היחידה עוברת דרך היסטורית חשובה – הסעיף הראשי של "דרך היס" הקדומה בקטע יבנה – רמלה (המשכה בתחום רחובות הוא כביש מס' 410 – דרך יבנה). חלק מדרך זו מסומן כיום בסימון שבילים (סימון כחול 10310).

ערכי טבע עיקריים

ריכוז שיטה מלבנה, כתם חמרה חולית.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
3.1	גבעת כביש 431	גבעה המבותרת ע"י כביש 431 (חלקה העיקרי מצפון לכביש), כתם צמחייה טבעית.	גבעה מבודדת. האזור המערבי פגוע קשות ע"י כרייה ופסולת בניין.	בינונית
3.2	פרדסי עמק השושנים	שני מתחמים של מבנים חקלאיים, כתם שיטה מלבנה ומשוכה יפה עם שרידי בוסתן. בצפון היחידה משוכה חריגה של שיחי חוחובה.	אזור בעל נצפות טובה מכביש 431, המייצג נוף מורשת (פרדסים) ולאורכו עובר מסלול טיול מסומן מבאר יעקב לרחובות.	גבוהה מאוד
3.3	מערב עמק השושנים	גוש שדות ומטעי פאולוניה, ללא אתרים נקודתיים.	חלק מהאגן החזותי המגדיר את העמק. נצפות טובה ממסלול הטיול המסומן.	גבוהה
3.4	מזרח עמק השושנים	פסיפס שדות מעובדים ומוברים.	נצפות מכביש 431.	גבוהה
3.5	דרום עמק השושנים	גוש שדות גדול. אתרים מרכזיים – גן מנשה, אלון גן חיים.	נצפות גבוהה מהגבעות מדרום ומצפון לתת היחידה.	גבוהה
3.6	חיץ בין יחידות 2 ו-8	אזור שדות מוברים, אתר בולט – "באר עורות" (122).	אזור מופר עם ריכוזים רבים של פסולת בניין וביתית.	נמוכה

5.4 יחידה 4 - ישרש

מאפייני היחידה

יחידת הנוף משתרעת סביב מושב ישרש, כולל הנחלות ומרבית חלקות ב' הצמודות להן. כמו כן, נכללו ביחידה זו שטחים הסמוכים למחלף רמלה-דרום, ומייצגים את מישורי הסחף באגן נחל איילון.

תמונה 5: מישורי הסחף באגן נחל איילון. ברקע "בית הגליל" (אתר מס' 107). הצילום מכיוון מחלף רמלה דרום, במבט דרומה.

גבולות היחידה

הגבול הצפוני של היחידה נקבע ברובו לפי הגבול הצפוני של חלקות ב' במושב ישרש, כאשר מספר חלקות שוייכו ליחידת "עמק השושנים". השטח הכלוא בין המושב ובין כבישים 431 ו-40 הוכלל אף הוא ביחידה.

הגבול המערבי כולל בתחום היחידה אזור בתי רשת הנבדל נופית מהשטחים הפתוחים בסביבתו. הגבול הדרומי נקבע בחלקו המזרחי לפי גבול המושב. באזור המערבי, קיים מעבר הדרגתי בין יחידה זו ויחידה 5 (אגן בריכת רחובות), והגבול הותווה בקו ישר בין דרום ישרש ובין מחפורת הזבל (תת-יחידה 6.7) – תוך ניסיון למנוע פיצול יחידות צומח. הגבול המזרחי הוא כביש 40.

אגני ניקוז

צפון ומערב היחידה מתנקזים לעמק השושנים ודרכו לנחל שורק. דרום היחידה מתנקז אל בריכת רחובות, ואילו צפון-מזרח היחידה מתנקז לעבר נחל גזר, וממנו לנחל איילון בואכה הירקון.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 65 מ' במערב היחידה ל-90 מ' בכביש הישן ישרש – רמלה.

מסלע וקרקע

ברוב שטח היחידה יש קרקעות חמרה, ואילו בצפון-מזרח היחידה נמצאות קרקעות סחף כבדות.

טיפוסי צומח

השטח בנוי ומעובד ברובו. סביב ישרש נמצאים שטחי מעזבה, שההבדל העיקרי ביניהם נובע מהרכב הקרקע: בצפון-מזרח, על קרקעות סחף, בולטים חלמית, חרצית וארכובית שבטבטית. בדרום היחידה בולט קורטס דק. בכתם חריג באחת מחלקות ב' של המושב שרדה חברת חילף החולות ומשיין גליליני – נקודה יחידה במרחב הסקר חוץ מגבעת החילפים, בה מיוצגת חברה זו בשלמותה.

עצים בודדים של שיזף מצוי גדלים במקומות שונים בתחום היחידה, ובמזרח היחידה גדלים גם עצי אשל.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח. בתחומי היחידה נמצאים מספר קידוחי מים ובארות.

אתרים מרכזיים

היחידה דלה באתרי טבע ומורשת. אתרים בולטים הם כרם הזיתים (תת-יחידה 4.4/אתר מס' 140), מתקן לא ברור (אתר מס' 123), "בית הגליל" (אתר מס' 107), שקמים עתיקות בתחום ישרש (אתרים מס' 102, 127), שיזף מרשים (אתר מס' 112), שקמה מדרום לישרש (אתר מס' 145) ובית באר (אתר מס' 163).

יישובים

ישרש.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- אזור מחסנים ומבנים חקלאיים בצפון המושב.

ערכי טבע עיקריים

עצי בר – שיזף מצוי ושקמה. חלק מהעצים עתיקים ומרשימים.

ייחוד חזותי ותרבותי

היחידה בעלת ערכיות חזותית נמוכה (האזור בנוי ברובו, בבנייה צמודת קרקע), וכולל אלמנט אחד בעל ערכיות תרבותית גבוהה יחסית – כרם הזיתים של רמלה (תת-יחידה 4.4). הכרם מהווה שריד אחרון בתחום הסקר לכרמים שהשתרעו סביב רמלה. בתחום היחידה עובר תוואי אמת המים הקדומה לרמלה, אולם האמה אינה נראית כיום בשטח.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
4.1	מישור הסחף	אזור בנוי. אתרים מרכזיים – מתקן לא מוגדר (123), "בית הגליל" (107).	אזור דל בערכי טבע ומורשת, בעל נצפות בינונית מכביש 40.	בינונית
4.2	מושב ישרש	מושב ליניארי צר וארוך.	יחידת נוף בנויה, ללא אלמנטים נופיים ייחודיים.	0 - יחידת נוף בנויה
4.3	ישרש צפון	רצועה הכלואה בין המושב ובין עמק השושנים, ללא אתרים משמעותיים.	אזור שדות ומעזבות.	בינונית
4.4	כרם הזיתים	כרם זיתים מגודר (המשכו נמצא מעבר לכביש 431), הנצפה מהכביש.	אחרון כרמי הזיתים של רמלה בתחום הסקר (כרם נוסף נמצא בתחום תע"ש רמלה, מחוץ לגבולות הסקר) – שריד לנוף תרבות.	גבוהה מאד
4.5	ישרש דרום	שטח שדות ומעזבות מדרום למושב. מספר שיזפים, עץ שקמה ובית באר (אתר מס' 163).	אזור שדות ומעזבות.	בינונית
4.6	ריכוז בתי רשת	בתי רשת, אתר עיקרי בודד ובו בוסתן ומבנה ישן (130).	ערך נופי-תרבותי נמוך בשל ריבוי בתי רשת.	נמוכה

5.5 יחידה 5 - אגן בריכת רחובות

מאפייני היחידה

יחידת נוף זו כוללת את מרבית אגן הניקוז של בריכת רחובות בתחום הסקר. חלקים קטנים מאגן הניקוז נכללו ביחידות 4 (ישרש) ו-6 (גבעות רחובות) לאור דמיון טופוגרפיה ותכסית.

גבולות היחידה

בצפון – יחידת נוף 4.

במערב – גבול הפסיפס של פרדסים ומטעים, ממערב נמצאים אזורי שדות פתוחים (ביחידת נוף 6).

בדרום-מזרח – כביש מס' 40.

אגני ניקוז

כל תחום היחידה מתנקז לבריכת רחובות, שהיא שקע חסר ניקוז חיצוני.

תמונה 6 : בריכת רחובות, מבט ממערב. הבריכה היא בשטח הפתוח במרכז התמונה, בין חורשות אקליפטוסים.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 50 מ' בקרקעית הבריכה ל- 75 מ' ברכסי הגבעות התוחמים את אגן הניקוז

מסלע וקרקע

במרביית השטח יש קרקעות סחף, אבל בחלקו נמצאות קרקעות חמרה.

טיפוסי צומח

הצומח האופייני לבריכת רחובות הוא של בריכות עונתיות, בעיקר חוח עקוד וינבוט השדה, אליהם נלווים מינים נוספים. לצד ערוץ המנקז את תחנת המיתוג של חברת החשמל לבריכת רחובות, שרדה צמחיית חמרה, עם זיקה למקורות מים, ובפרט משיין גליליני ושומר פשוט.

מקורות מים

בריכת רחובות היא מקור המים המרכזי בתחום היחידה. הבריכה מתמלאת בחודשי החורף ומתייבשת לחלוטין לאחר מספר חודשים, כתלות בכמויות הגשמים ובשיעור האידוי/חלחול המים לקרקע.

אתרים מרכזיים

ברicht רחובות (191) היא האתר המרכזי בתחום היחידה. אתרים בולטים נוספים – עץ שקמה (172), הגיומיו (194), "בית הבוגנוויליאה" (165), "בית האבן" (230).

יישובים

אין.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- בדרום היחידה עובר קו מתח גבוה היוצא מתחנת מיתוג של חברת החשמל צפונית לסתריה, וחוצה את כל תחום הסקר.
- ריכוז חורשות אקליפטוסים משקיות, הפוגעות בצמחייה הטבעית.
- במערב תת-יחידה 5.7 נמצא אזור מחסנים חקלאיים הבולט מאד בתצפית מכביש 40 (אינו מופיע בתצלום אוויר). עוד מתחם נמצא בצמוד לכביש, כחצי ק"מ צפונית לתחנת הדלק סתריה-מערב (בתחום תת-יחידה 5.4).
- נסיונות של החקלאים במקום לנקז את שטח הברכה + עיבוד חקלאי בשטח הברכה ובאגן שלה, המסכן את ערכי הטבע ותפקודה האקולוגי

ערכי טבע עיקריים

ברicht רחובות והערץ העונתי המוליך מים לברכה (ראו פרק 9 – ברכת רחובות).

ייחוד חזותי ותרבותי

האזור מאופיין בפסיפס חקלאי מרשים, ומתנקז כולו לברicht רחובות – אחת הבריכות הגדולות בדרום מישור החוף, ובין הבודדות שאגן הניקוז שלהן נשמר כמעט בשלמותו ללא בנייה ופיתוח אינטנסיבי. בשל הפסיפס החקלאי, מרבית שטחי היחידה הוגדרו כבעלי ערכיות נופית גבוהה מאד עד מרבית.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
5.1	ברicht רחובות	שקע מוצף בחורף	ברכה עונתית מהיחידות שנותרו בדרום מישור החוף ומתועדת במפות היסטוריות.	מרבית
5.2	סובב ברכת רחובות	שטחים נמוכים עם קרקעות כבדות, המוצפים בשנים גשומות במיוחד	"המסגרת" של ברכת רחובות. הרבה חורשות אקליפטוסים משקיות, מטעים וכרמים.	גבוהה מאד

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
5.3	פרדסים ממזרח לבריכה	גוש פרדסים רציף יחסית	גוש הפרדסים העיקרי ביחידה זו, ובליבו אזור של מטע זיתים עזוב.	גבוהה מאוד
5.4	פסיפס חקלאי לצד כביש 40	פסיפס הכולל חורשות משקיות, מטעים ועוד. אתר בולט – "בית האבן" (230).	פסיפס חקלאי המשתלב במכלול בריכת רחובות.	גבוהה מאוד
5.5	פרדסים בצפון-מערב הבריכה	גוש פרדסים, ללא אתרים ייחודיים.	גוש פרדסים.	גבוהה מאוד
5.6	שדות מצפון לבריכה	אתר "הג'ומיז" (194) בפינת המתחם.	בתת-יחידה זו יש משקל גבוה יחסית לשטחי שדות שערכם הנופי נמוך יחסית לפסיפס החקלאי.	גבוהה
5.7	חקלאות דרום-מזרח ישרש	"בית הבוגנוויליאה" (165), עץ שקמה.	פסיפס חלקות חקלאיות מעובדות ונטושות, כולל 2 חורשות אקליפטוסים משקיות.	גבוהה מאוד

5.6 יחידה 6 - גבעות רחובות

מאפייני היחידה

יחידת נוף זו כוללת את החלק המרכזי-דרומי של רכס גבעות רחובות. היחידה מופרדת מהגבעות הצפוניות יותר ע"י שטח מושב ישרש (המהווה טופוגרפית חלק מרכס הגבעות). מהאזור קיימת תצפית נרחבת, והוא כולל אלמנטים היסטוריים-חקלאיים רבים – שרידי בתי אריזה, בתי באר, בריכות השרייה ועוד. כיום מרבית שטחי היחידה מוברים או משמשים לגידולים עונתיים בלבד.

גבולות היחידה

בצפון – "עמק השושנים" (יחידת נוף 3) ומושב ישרש (יחידת נוף 4). במערב – כביש 423 – עוקף רחובות (דרך מנחם בגין). במזרח – הפסיפס החקלאי באגן בריכת רחובות. בדרום – גוש שדות פתוח, מקו בית הקברות הישן – אחוזת כספי – מגדל השמירה – תחנת הדלק סתריה מערב (יחידת נוף "שדות הדרום").

אגני ניקוז

מזרח היחידה מתנקז לבריכת רחובות (יחידת נוף מס' 5) ואילו מערב היחידה מתנקז לנחל שורק דרך "עמק השושנים".

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 55 מ' ל- 80 מ' באחוזת כספי.

מסלע וקרקע

בכל השטח – קרקעות חמרה. ראוי לציון אזור קרקע חמרה חולית בתת-יחידה 6.6

טיפוסי צומח

השטח מעובד ברובו, אך עם שיעור משמעותי של שטחים מוברים בהם גדל קורטס דק. ראוי לציון האזור שבין מגדל השמירה למתחם כספי (6.6), בו יש קרקע חמרה חולית ושרידים רבים לצמחייה הטבעית. אזור חשוב נוסף של חמרה חולית נמצא במערב תת-יחידה 6.4.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח. בתחומי היחידה נמצאים מספר קידוחי מים.

אתרים מרכזיים

מבנים היסטוריים בולטים - מגדל השמירה (242), באר בילמס (231), בית אריזה בילמס (228), בית הקברות הישן של רחובות (243), "בית הדגל" (248).

יישובים

רחובות (בתי הקברות).

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- קו מתח חוצה את היחידה מצפון לדרום.
- בתי הקברות של העיר רחובות.
- מתחם מגודר גדול במרכז היחידה (אחוזת כספי).
- מצבורים גדולים של פסולת בניין, בעיקר בתת-יחידות 6.6 ו- 6.7.
- מאהל בדווי בתת-יחידה 6.7.

ערכי טבע עיקריים

שטחים מוברים איכותיים עם כתמי חמרה חולית בתת-יחידות 6.4 ו- 6.6. בתת-יחידות 6.1 ו- 6.8 יש פרדסים שניטשו בעבר ובהם שרביטן ואספרג ארוך-עלים.

ייחוד חזותי ותרבותי

ערך תרבותי גבוה כתוצאה מריבוי מבנים ומתקנים חקלאיים היסטוריים בתחום היחידה.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
6.1	המבנים ההיסטוריים	מדרונות פתוחים, משוכות צמחייה בגבול חלקות. 3 מבנים היסטוריים מרכזיים – מגדל השמירה (242), באר בילמס (231) ובית האריזה (228).	ריבוי אלמנטים של נוף תרבות – מבנים היסטוריים ומשוכות צמחייה.	גבוהה מאד
6.2	בתי הקברות	אזור בנוי, אתר עיקרי – בית הקברות הישן (243).	יחידת נוף בנויה	יחידת נוף בנויה
6.3	אחוזת כספי	מתחם מגודר וסגור, ובו כרמים ומטעים.	המתחם אינו נגיש, אך מתפקד כשטח איכותי עם מגוון חקלאי.	בינונית
6.4	סובב אחוזת כספי	אזור שדות נרחב, כולל שטח מובר ניכר.	נוף פתוח נרחב, משוכות צמחייה בגבולותיו.	גבוהה
6.5	פרדסי רחובות	גוש הפרדסים העיקרי שנותר בתחום העיר רחובות.	גוש פרדסים חשוב. הנצפות מהכביש חלקית בשל רצועת מעזבה לאורך הכביש.	גבוהה
6.6	השדה הגדול	שטח מובר גדול בקרקע חמרה חולית.	אזור פגוע ע"י פסולת בנייה.	בינונית
6.7	גבעת הבדווים	מאהל המשמש את עדרי הבדווים, ולצידו מחפורת עם פסולת רבה.	אזור פגוע ע"י פסולת ומאהלי קבע.	נמוכה
6.8	מורדות גבעת הבדווים	אזור מובר, רובו נקי מפסולת בנייה. עץ שיזף בולט (אתר 183).	אזור נוף פתוח.	גבוהה

5.7 יחידה 7 - שדות הדרום

מאפייני היחידה

יחידת נוף זו היא ההומוגנית ביותר במרחב כולו, ומאופיינת בנופים פתוחים עם עצים בודדים בלבד.

בקרבת כביש עוקף רחובות נמצא כתם ובו עצי חרוב נטועים וריכוז צמחייה טבעית המאפיינת קרקע חמרה חולית (אתר מס' 262).

גבולות היחידה

במזרח – כביש 40.

במערב – כביש 423.

בצפון – בתי הקברות ומגדל השמירה.

בדרום – צומת רחובות מזרח.

אגני ניקוז

כל תחום היחידה מתנקז לאגן נחל שורק, בחלקו דרך בקעת תל נוף ובחלקו דרך העיר רחובות.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 55 מ' במערב היחידה ל- 80 מ' בגבול אחוזת כספי.

מסלע וקרקע

בכל השטח - קרקעות חמרה.

טיפוסי צומח

מרבית השטח חרוש ומשמש לגידולי שדה. במערב השטח נמצא כתם של קרקע חמרה חולית, ומצפון לו כתם קטן של קרקע כבדה עם חוח עקוד, ינבוט השדה ומינים נוספים שמאפיינים בריכות עונתיות.

מקורות מים

בתחום היחידה נמצאים שרידי בריכה עונתית (בצמוד ומדרום-מזרח לצומת רח' ההגנה ודרך מנחם בגין). כמו כן, נמצאים בתחום היחידה מספר קידוחי מים.

אתרים מרכזיים

פרדס עובד אייזנברג – בית באר ובית אריזה מרשימים (אתר מס' 257), בית פרדס (אתר מס' 259) ועמודי שער בכניסה למתחם זה (אתר מס' 256).

תמונה 7: מבט משטח כרייה נטוש לכיוון דרום, במרכז התמונה אתרים מס' 259 ו-256.

יישובים

אין.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

תחנת דלק סתריה מערב, אנטנה סלולארית, אזור כרייה בחלק הצפוני של היחידה. לאורך כביש עוקף רחובות, סוללות עפר וריכוזי פסולת בניין.

ערכי טבע עיקריים

כתם קרקע חמרה חולית (תת-יחידה 7.2) ובו חרובים נטועים.

ייחוד חזותי ותרבותי

שדות פתוחים רחבי ידיים, בעלי נצפות גבוהה מכביש מס' 40. הנצפות מכביש מס' 423 מוגבלת בשל סוללות עפר לאורך הכביש.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
7.1	שדות הדרום	אזור שדות הומוגני, במרכז משוכת צמחייה ארוכה.	נוף פתוח נרחב, משוכות צמחייה ומבנים היסטוריים.	גבוהה
7.2	שולי כביש 423	כתם הכולל מטע חרובים, קבוצת אקליפטוסים ומצבורי פסולת בניין.	חלקים משטח היחידה פגועים ע"י פסולת בניין ואנטנה סלולארית. נצפות נמוכה מהכביש בשל סוללת עפר.	בינונית

תמונה 8 : נוף "שדות הדרום", מבט מאזור תחנת הדלק סתריה מערב לכיוון רחובות.

5.8 יחידה 8 - צפון גבעות רחובות.

מאפייני היחידה

יחידת נוף זו מייצגת את חלקו הצפוני-מערבי של רכס גבעות רחובות/ישרש, ומופרדת מסביבתה ע"י ערוצי "עמק השושנים".

גבולות היחידה

במזרח – מושב ישרש ומתחם בתי רשת.
במערב, בצפון ובדרום – "עמק השושנים". הגבול נקבע במידה רבה לפי הדרכים הקיימות בשטח, בשל הקושי לבצע הפרדה ברורה בין היחידות.

אגני ניקוז

כל תחום היחידה מתנקז לעבר "עמק השושנים" וממנו לנחל שורק.

רום פני הקרקע

רום פני הקרקע ביחידה נע בין 55 ל- 75 מ' בגבעת השיטה המזרחית.

מסלע וקרקע

בעיקר קרקעות חמרה, אולם בגבעות הזיתים והשיטה המלבינה נחשף מסלע כורכר. בגבעת השיטה המלבינה נחשפת גם קרקע חוסמס.

טיפוסי צומח

מרבית השטח מעובד. באזור גבעת השיטה המלבינה יש כמה כתמים הנשלטים ע"י שיטה מלבינה, ובצילה גדל בשפע בן-שיח אנדמי – בלוטה פלישתית. בצפון גבעת השיטה המלבינה קיים כתם קטן ויחיד מסוגו בשטח הסקר של קרקע חוסמס, ובו צמחי קורנית מקורקפת, זקן שער, סחלב קדוש ומינים נוספים. במדרונות גבעת הזיתים בולטים קורטס דק ודרדר הקורים.

מקורות מים

אין כל מקורות מים טבעיים על פני השטח.
בתחום היחידה נמצאת בריכת מים פתוחה, היחידה מסוגה בשטחי הסקר.

אתרים מרכזיים

האתרים הבולטים בתחום היחידה הם גבעת השיטה המלבינה, גבעת הזיתים (134), מבנה עזוב (128) ומתחם פרדס וייצמן (91), הסגור לציבור הרחב.

תמונה 9 : משוכת שרביטן בגבעת הזיתים, מבט ממערב.

יישובים

מתחם וייצמן מתפקד כנקודת יישוב, כולל חנייה קבועה של כלי רכב כבדים לצד המתחם.

תשתיות ומפגעים סביבתיים

- קו מתח גבוה חוצה את תחום היחידה.
- מצבורים נרחבים של פסולת בניין, בעיקר בגבעת השיטה המלבינה וכן מדרום לגבעת הזיתים.
- מתחם וייצמן – מפגע נופי כתוצאה מגידור וחניית כלי רכב כבדים.

ערכי טבע עיקריים

גבעת השיטה המלבינה – ריכוז מין ייחודי (שיטה מלבינה) וצמחיית כורכר וחוסמס. צמחיית כורכר נמצאת גם בגבעת הזיתים. עץ בודד ויוצא דופן של לבנה רפואי ממזרח לגבעת הזיתים (אתר מס' 150).

ייחוד חזותי ותרבותי

יחידה קטנה יחסית, אולם בעלת מגע נרחב עם 2 הדרכים המסומנות העוברות במרחב מזרח רחובות. גבעת הזיתים וגבעת השיטה המלבינה מכילות ערכי נוף ייחודיים.

תת יחידות

מס'	שם	תיאור כללי ואתרים מרכזיים	ייחוד נופי תרבותי ושיקולים לקביעת ערכיות נופית	ערכיות נופית
8.1	מתחם וייצמן	מתחם מגודר בתוכו נמצא בית האריזה של משפחת וייצמן	אזור בנוי וסגור למבקרים	0 – יחידת נוף בנויה
8.2	סובב גבעת הזיתים	גוש שדות נרחב. עץ לבנה (150) ומבנה עזוב (128).	אזור פתוח הנצפה היטב מהדרכים המסומנות, ומהווה "מסגרת" לגבעת הזיתים.	גבוהה
8.3	גבעת הזיתים	גבעת הזיתים – מטע זיתים ותיק, עצי שקמה וחרוב.	אחת הגבעות הבולטות בתחום הסקר. תצפית נוף ומטע ותיק.	מרבית
8.4	גבעת השיטה המלבינה	גבעת כורכר ועליה חורש פתוח של עצי שיטה מלבינה.	נוף ייחודי, הפגוע אמנם ע"י פסולת מגוונת, אך שומר על ערך רב.	מרבית
8.5	גבעת השיטה המלבינה מזרח	פסיפס שדות, מטעי זיתים וריכוזים של שיטה מלבינה (למשל אתרים 70, 88).	אזור מגוון ונקודה בולטת טופוגרפית בנוף, הצופה ונצפית מכביש 431.	גבוהה מאד

6. רשימת האתרים

בסקר זה מופו ואופיינו 267 אתרים, אשר סווגו לשבע קטגוריות – בוטני, זואולוגי, היסטורי, מים, תצפית, מפגע סביבתי, אחר (יש לציין, כי אתר יכול להשתייך ליותר מקטגוריה אחת). שתי הקטגוריות העיקריות הן בוטני והיסטורי (180 אתרים סווגו בסיווג הראשי כאתרים בוטניים ו-81 אתרים סווגו בסיווג הראשי כאתרים היסטוריים). האתרים מתוארים בטבלה מספר 4 ומוצגים במפה מספר 7.

לאתרים הוגדרה רמת ערכיות במדרג בעל שלוש רמות: א' – אתר בעל חשיבות מרכזית באזור, ב' – אתר ברמת חשיבות בינונית, ג' – אתר בעל חשיבות מקומית בלבד. מתוך 267 אתרים, 36 סווגו ברמה א', 69 סווגו ברמה ב' ו-162 סווגו ברמה ג'.

טבלה 4 : רשימת האתרים.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
1	קזואריות	648625	183009	B	2		שלוש קזואריות בגובה כ- 12 מ'. מבנה דו קומתי, בעל מרפסות פתוחות בצדדים מזרח ודרום. יש גרם מדרגות חיצוני מצד דרום וכניסה ממזרח. שדר ריצוף ציורי פרחים. 4 חדרים בקומת הקרקע. בקומה השנייה חדר אחד ובו גרפיטי. בצמוד ממערב למבנה יש עץ קזוארינה 10 מ' וחוטרי זיתים. מטפס אורנית לוחבת מצד דרום. המבנה והעץ נצפים היטב מכביש 431. חרוב בגובה כ- 3.5 מ'. סבך שרביטן, בלוטנית אפריקאית. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה דו קומתי בולט, מלא מוטות ברזל והריסות. קומת קרקע מכורכר וקומה שנייה מבטון. למבנה יש גרם מדרגות חיצוני מצד צפון, החוס ומסוכן. לצד המבנה ממזרח יש שני מבנים קטנים הרוסים ומלאים מוטות ברזל. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה לבנים בעל שני חדרים. הקירות הצפוני והדרומי קרסו. נותר הקיר בין החדרים ושרידי גג מעליו. לצידו יש ריכוז טיינית. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. שני מבנים. הדרומי הוא מבנה כורכר שקירותיו הדרומי והמערבי קרסו. נשען על מוטות ברזל בלבד. המבנה הצפוני הוא מבנה כורכר שקירותיו הדרומי והמערבי קרסו. למבנה זה יש פתחים מקומרים ממזרח. שיח בוגונוויליאה בצד צפון. שיזף בגובה כ- 5 מ' בגבול שדרת ברונשים. ריכוז חרסים. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה ממנו נותר רק הקיר הדרומי. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. שני מבנים. המזרחי קרס ברובו ומכיל מוטות ברזל. הקיר המערבי צבוע טורקיז. במבנה יש מדפים עם קלסרים ישנים (אחד נבדק - משנת 1974, שייך לפרדס). בצמוד ממערב יש מבנה כורכר יפה, בעל 2 חדרים וללא גג, בתוכו גדלה בלוטנית. קירותיו החיצוניים חשופים והפנימיים מטויחים. חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה ממנו שדר הקיר הדרום-מזרחי, ולצידו שיח תאנה כ- 3 מ'.
2	מבנה מגורים	648616	182846	H	2	B	
3	חרוב	648580	183173	B	1		
4	מבנה	648571	182817	H	1	P	
5	מבנה לבנים	648537	182961	H	1	P	
6	צמד מבנים	648528	183008	H	2	B	
7	שיזף	648496	183148	B	1		
8	שרידי מבנה	648495	183054	H	1	P	
9	צמד מבנים	648484	182984	H	2	B,P	
10	שרידי מבנה ותאנה	648479	183060	H	1	B,P	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	הערות		
					סיווגים נוספים	רמת חשיבות	סוג כללי
11	שרידי מבנים	648475	183125	H	B,P	1	H
12	בלוטה פלישתית	648461	183168	B		1	B
13	מחשוף כורכר	648381	183650	B	Z	1	B
14	שני מבנים	648365	183105	H	P	2	H
15	שרידי מסגד	648340	183045	H	P	3	H
16	שקמה	648296	183879	B		2	B
17	מבני חוות שפון	648236	183907	H		3	H
18	שקמה ואקליפטוס	648180	183886	B	V	2	B
19	מבנה	648179	182789	H		2	H
20	מסעדת חוות אלנבי	648131	183770	H		3	H
21	שיץ	648125	183113	B		1	B
22	"חורבת גפנים"	648067	182709	H	B	2	H
23	ריכוז בלוטנית	648065	182678	B		1	B
24	"גבעת החורבים"	648034	183857	B	V	2	B

חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. שרידי ארבעה מבנים וסבך בלוטנית אפריקאית. בגבול שדרת ברושים, אזור צברים ושריטון.

מחשוף כורכר בגובה כ- 3 מ' ובו יש חורי קינון וצמחייה (קידה שעירה, חלבלוב החוף וכו').

חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה צפוני החס כליל ולצידו אזור דרכה. מבנה דרומי מכורכר, יחסית שמור.

חלק ממכלול הכפר ערב אב-זיז. מבנה שחלקו הגדול קרס. יש סימנים למיחראב בצד דרום.

הקירות הדרומי והמערבי שמורים יחסית. צמוד ממערב יש בור בעומק 1 מ' (כנראה מאגר מים).

דרומית למבנה יש קיר כורכר ארוך (20 מ' ויותר).

עץ בגובה 7-6 מ' בכניסה לחוות שפון. דרומית לשקמה יש שיץ בגובה כ- 5 מ'.

שני מבנים תלת קומתיים מפוארים וסביבם מבנים נוספים כולל מבנים בריטיים.

המתחם הוקם החל משנת 1890, פירוט עליו בפרק ההיסטוריה.

עץ שקמה בגובה כ- 6 מ'. תצפית לישר ולכרמי יוסף.

מבנה חסר גג, הקיר המזרחי ברובו לא קיים (בצפון מזרח יש פתח). פתח בקיר הצפוני, ארבעה חלונות בקיר הדרומי. חתך משולש בקירות צפוני ודרומי.

אתר תיירות במבנה היסטורי.

עץ בגובה 6 מ', רוב הענפים יבשים.

מבנה כורכר מטווח. הקיר המזרחי ורוב הקיר הדרומי קרסו. בתוך המבנה יש שני עמודי אבן.

גפנים זוחלות במבנה ובקיר המערבי. צמוד ממערב לקיר המערבי (קיר אבן) יש מבנה סגור קטן, ייתכן בריכה סגורה.

משוכה עם ריכוז בלוטנית אפריקאית לצד מחסום הרכבת.

גבעה נטועה אקליפטוסים. שיחי אלת מסטיק. במדרון הדרומי יש קידה שעירה וחורבים, גיבסנית ערבית. תצפית לכרמי יוסף, רחובות וישרש.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות	מס'
25	גפנים זוחלות "גבעת החרובים"	648029	182776	B	2		לפי "מדריך ישראל" הישן, המקום היווה "שמות טבע" של קיבוץ נצר סרני. אזכור נוסף ל"שמורה" זו נמצא ב"טבע וארץ" משנת 1963.	
26	המזרחית"	647984	184223	B	2		חרובים, תלתן א", אלקנת הצבעים.	
27	ברוש	647971	182803	B	1		עץ בודד בגובה 7-6 מ' ולידו שרידי קיר נמוך בגובה כחצי מטר.	
28	שרידי אמת מים? חורשת אקליפטוסים	647960	182803	H	1	W	קיר נמוך, כנראה שרידי אמת מים שנהרסה.	
29	קטנה	647940	184308	B	1		אקליפטוסים, רותם המדבר, זקנו וכו'	
30	ברושים	647938	183058	B	2		4 עצים בגובה כ-12 מ'. מרשימים.	
31	שיח תמר	647862	184216	B	1		גובה השיח 2.5 מ', גדל במשוכת חוחובה.	
32	ברושים	647852	183886	B	1		5 עצים עד 7-6 מ', מכוסים שרביטן.	
33	משטחי כורכר וקירות בטון	647782	184399	H	1	P	קירות בטון ושבעה תאים פונים צפונה, ייתכן ששימש אורווה בעבר (יש מבנה דומה מאויש בתחומי נצר סרני).	
34	אנדרטה	647778	183367	H	2		אנדרטה של הפסלת לישנסקי בתחומי קיבוץ נצר סרני.	
35	חורשת אורנים	647752	182784	B	3		חורשה יפה. מעט מאוד צמחייה בצל האורנים.	
36	שיץ	647745	184470	B	1		גובה השיח 2 מ'	
37	בריכת השקאה ומבנה	647741	182751	H	3	W	בריכה מרובעת מגודרת בעומק כמטר. בבריכה גדלים עדשת המים, אייכוהורניה עבת רגל (יקינטון המים), סוף, חסת המים. סביב הבריכה יש 3 "מדרגות" ולצידה יש גינת ירק. צינור מזרים מים לבריכה. לבריכה צמוד ממזרח מבנה מאורך ומרובה חלונות, שלפי "מדריך ישראל" הישן שימש כאורווה של חוות שפון. נראה כי המקום משמש כיום למגורי עובדים זרים. מדרום למבנה יש עוד גינת ירק תאילנדית.	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
38	ברושים	647722	182981	B	1		פינה יפה.
39	אמת מים	647707	182947	H	3	W	שרידי אמת מים וקיר כורכר באורך כ- 50 מ' מדרום לצפון גובה העץ 8-7 מ', יבשה ובסיסה מכוסה צבר. מדרום לה גדלים שיזף בגובה כ- 4 מ', אקליפטוס בגובה 12-10 מ' וחוסר תמר בגובה 2 מ' כ- 6 מ'
40	שקמה	647688	184469	B	1		וויניגטוניה 5 מ', שברק צר עלים, גיבסנית ערבית, פרע, עננאי
41	שיזף	647630	184468	B	1		גובה העץ 3 מ', ממערב לו יש עוד 2 חוטרים.
42	אתר בוטני	647617	182960	B	1		קידוח ובריקה מגודרת.
43	שיזף	647597	184207	B	1		2 שיחים בגובה 3.5 מ'
44	קידוח ובריקה מגודרת	647578	182952	W	1		3 עצים בגובה 8-7 מ', בתחום משוכת שיטה
45	חרובים	647575	182554	B	1		גדלה בשיח שרביטן
46	ברושים	647544	182860	B	2		גובה העץ כ- 5 מ'.
47	בלוטה פלישיתית	647540	184451	B	1		עץ בגובה כ- 5 מ'.
48	שקד	647511	183112	B	1		כ- 20 עצים ונצרים בשדה. סרפד כדורים.
49	וויניגטוניה	647509	182786	B	1		שלושה זיתים ומעט צברים, גובה העצים 3.5 מ'.
50	ריכוז שיטה מלבנה	647497	184481	B	2		פרדס מגודר היטב ואין אפשרות לבדוק מקרוב.
51	זיתים וצברים	647457	185228	B	1		גובה 10 מ', בתוך פרדס מגודר.
52	מבנים במתחם מגודר	647430	182700	H	1		שלושה מבנים, הצפ' מפויח, בעל קורות גג. 3 כניסות. 4 חלונות. ממדים 10 מ' על 5 מ'. מבנה דר'
53	פקאן	647418	182579	B	2		בעל חזית עגולה לצד מז', קירות לבנים והקיר הדר 'מאבן. החדר המע' דו קומתי, ללא גג רבוע שממדי 4X4 מ'. אורך החדר המז' כ- 11 מ'. מבנה לבנים קטן בדר'. במבנה הבאר פתחים
54	מתחם חקלאי	647409	184508	H	2	W,P	אטומים.
55	עץ תות	647404	184702	B	1		גובה העץ 3.5 מ'.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות	מס'
				כללי				
56	"בית הגמלים"	647377	183073	H	2		מבנה שקירורו צבועים בכחול. כניסות מצפון וממזרח. מדרום כניסה אטומה. למבנה יש חלונות רבים וגדולים. גרם מדרגות בצד מזרח שקרס ושרידיו מוטלים על הארץ. בגג המבנה יש קורות מתכת. לצד המבנה יש עמוד מתח על.	
57	מבנה ובריתת השרייה	647370	184260	H	2		מבנה דו קומתי מוקף בגדר תיל אינטנסיבי. הקיר המזרחי בנוי אבן, ואילו הקומה השנייה ניצבת על עמודים ובנויה בטון. פתחים רבים. גובה משוער למבנה כולו כ- 6 מ'. מדרום למבנה יש עמוד בטון בגובה כ- 2 מ'. 10 מ' ממזרח למבנה יש בריכת השרייה מבטון, ובה חור.	
58	שני זיתים	647360	184778	B	2		עץ יפה בגובה 4 מ', 10 מ' ממזרחו פרט שני עם נוף פגוע.	
59	שיץ	647345	186208	B	1		גובה העץ 2 מ'.	
60	מבנה חרב	647341	185511	H	3		מבנה אבן חסר גג. הקירות המערבי והדרומי שלמים, וכן חוב הקיר הצפוני. בקירות הדרומי והמערבי יש אשנבים צרים. בקיר המערבי יש גומחה, וכן סימני "משיקולי". בין אבני הקיר יש מלט, וכן שרידי טיח. ככל הנראה המבנה שימש כקבר שייח' מקאם.	
61	וויניגטוניות	647335	185980	B	1		2 עצים בגובה כ- 12 מ', בקצה מושב ישרט.	
62	"בית האתרוגים"	647322	184748	H	2		מבנה גדול יחסית, חד קומתי, בנוי אבן ובטון. בצד המערבי יש שני חדרים, הצד המזרחי הוא בית אריזה לאתרוגים (המון אתרוגים וקופסאות). בצד המזרחי יש באר בעומק 1 מ'. על מערב הגג יש מעקה ופתח צינור לצד דרום - כנראה מדובר על בריכת אגירה בגג. לא ניתן לעלות לגג.	
63	זית	647318	185801	B	1		גובהו 4.5 מ', ליד עמוד חשמל	
64	שרידי דרך סולינג	647306	184071	H	1		אבני סולינג לאורך כמה מטרים בדרך.	
65	עץ תות	647302	182995	B	1		גובהו כ- 4 מ'.	
66	שיטה מלבינה	647295	184038	B	1		עץ בודד מצפון לדרך - קצה צפוני של גבעת השיטה המלבינה.	
67	מבנה לבנים מאורך	647279	183178	H	2	B,W	מבנה לבנים בעל פתח במערב. בצד צפון שלושה חלונות. בגג יש קורות מתכת. בסיס מגוע. במזרח המבנה יש פתח בגג, מקום הבאר כוסה ביציקת בטון. פתח במזרח (חלון מורחב) ושני פתחים בצד דרום. עץ תות בגובה כ- 4 מ'.	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
68	שני זיתים	647261	185615	B	1		גובה העץ 4 מ'
69	שיזף ולנטנה	647255	185207	B	1		גובה העץ 4 מ'
70	ריכוז שיטה מלבינה	647204	184360	B	3		
71	שקדים	647240	184402	B	1		ארבעה פרטים שגובהם עד 3 מ'.
72	שיזפים	647232	186673	B	1		כ- 10 פרטים דקים שגובהם עד 4 מ', שיח אטד.
73	שדה חילף	647226	185416	B	1		ריכוז אלמוות
74	תצפית	647216	182485	V	2		תצפית לרכס בית עובד ולהרי יהודה.
75	אקליפטוסים	647208	184306	B	2	P	בגבול גן אירועים עזוב.
	מדרון חוסמס בגבעת						סירה קוצנית, זקנן שעיר, עשרות סחלבים (כנראה קדוש), חצב מצוי (כ- 50 שרביטי פריחה), בלוטה פלישתית.
76	השיטה המלבינה	647206	184023	B	3		כ- 15 זיתים. בלוטה פלישתית, שרידי מדורות. במזרח המטע יש ריכוז פסולת.
77	מטע זיתים	647200	182600	B	3		גובה העץ 7-6 מ'.
78	ברוש	647188	183826	B	1		גובה העץ 2.5 מ'.
79	שיזף	647169	183816	B	1		מדרון מכוסה חילפים צפופים לישרש. במדרון פזורים מספר זיתים קטנים.
80	מדרון חילפים	647153	185363	B	1		מבנה לבנים, מבני פח ועץ תות גדול.
81	מתחם בדווי	647150	183200	H	1	P	מזרחית לחממה ישנה
82	שני ברושים	647148	184595	B	1		
83	אקליפטוסים ועבקנה	647147	184185	B	1		
84	מבנה בטון	647143	182570	H	2	P	מבנה בטון חסר גג, הקיר הדרומי הרוס. גרפיטי, פסולת. 10 מ' צפופית למבנה יש בריכת השרייה שאורכה 2 מ' ורוחבה 2 מ'.
85	גבעת החילפים	647133	182337	B	3		חילף החולות, משיין גלילי, זנב ארנבת ביצי, קצח, עכנאי. בצפון הגבעה שולט זקן שיער. ריכוז חצבים.
86	שיזפים מכוסים	647124	185215	B	1		2 פרטים קטנים שגובהם עד 3 מ'

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
	שרביטן						
87	שיזף	647123	185262	B	1		גובה 4 מ'. בקרבתו זיתים בודדים ומשיין גלילי.
88	ריכוז שיטה מלבינה	647122	184477	B	2		גוש עצים ליד חממה הרוסה, חוטרם
89	אשל	647122	186607	B	1		גובה 3.5 מ', בגבול מטע זיתים
90	בלוטה פלישתית	647118	184020	B	1		בגבעת השיטה המלבינה
	מתחם מגודר ובית						בית אריזה גדול עם גג פח, לצידו בוגנוויליאה, שקמה, גפן, רימון. המתחם כולו מגודר.
91	אריזה	647117	183712	H	2	B	קומפטון (1990) מציינת שהמקום נקרא פרדס וייצמן, ובית האריזה הוא בית האריזה הגדול ביותר ברחובות, כולל טאראזינות (קרוניות להסעת פרי) ללא גלגלים, בית פרדסן ובית באר. גרשון וייצמן
92	חורי קינן	647113	182852	Z	2		עלה מליטא ב- 1921 וב- 1929 עבר לגור ברחובות ונטע את הפרדס.
93	שיזף	647103	184077	B	1		חורי קינן במחפורת - נצפה חרדון נכנס פנימה.
94	אקליפטוסים ושקד	647220	184469	B	2	V	עץ בגובה 8-7 מ' המכוסה שרביטן. לשיזף יש מעט מאד עלים. בקרבתו גדלה בלוטה פלשתית.
95	ברזשים	647096	186939	B	2		2 אקליפטוסים 15 מ' ושקד 3 מ'. פינת צל ותצפית לכביש 431
96	שיזפים	647063	185768	B	1		חמישה עצים בגובה 12-10 מ'
97	שתי שקמים	647055	184585	B	2		עץ בגובה 6-5 מ' ולצידו עוד עץ קטן ושני שיחים, וכן זיתים נטועים.
							שני עצים בגובה 3 מ'.
	הריסות מבנה ובריכת			H			קיר לבנים בודד בגובה כ- 3 מ' ושרידי קירות, שברי רעפים ושרידי גג עץ. על המשקוף יש מוט ברזל ועליו 2 גלגלי מתכת. בחדר המערבי נותרו קירות צפוני ומערבי לגובה 1 מ'. 2 זיתים, על אחד מהם שעונה קורה שבורה של לבנים וברזל. בריכת השרייה פרוצה בפינה דרומית-מזרחית.
98	השרייה	647044	183004		3	B	לפי ויטריאול (תש"ע), המקום שימש כבית אריזה.
							קזוארינה בגובה כ- 10 מ' מכוסה בשעוניות. מבנה כורכר מצופה טיח, בעל גג רעפים וחלונות מסורגים יפה. שני ציורי כפות תמרים בקירות המבנה. פס צבעוני לאורך הקירות. שתי גומחות בקיר המזרחי. בסויר באוקטובר התגלה שהמבנה שופץ ואיבד את צביונו הקודם.
99	מבנה וקזוארינה	647038	183164	H	1	B	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	סיווגים	רמת חשיבות	הערות
100	חרוב ומחפורת	647038	184020	B	1		ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום פרדס ליפשיץ.
101	זית	647019	186929	B	2		עץ בגובה כ-5 מ' ולצידו מחפורת בעומק כ-3 מ'
102	שקמה במרכז ישרש	647017	185943	B	2		עץ בגובה 4.5 מ' במעזבה, לצידו שלושה גושי אבנים
103	שקמה וצבר	647013	184455	B	1		גובה העץ 8-7 מ'
							עץ לא מרשים
							חורשה שניטעה ע"י "אגודת נטעים" (אגודה שנוסדה ב-1905 ע"י אהרן אייזנברג).
104	חורשת הצופים	647012	182556	B	3	H,P	האקליפטוסים בחורשה עברו כריתה. בצפון מערב החורשה יש עצים בגובה כ-15 מ'. מצבורי פסולת מטיילים בפחי אשפה לא מפונים.
105	מדרון ישרש	647003	186032		1		ריכוז אלת המסטיק (אולי נטוע), קידה שעירה, אספרג החורש, חרחבינה מכחילה, חצב בודד. ליד בית הכנסת של ישרש.
106	אשל	646996	186508	B	1		גובה 8-7 מ', ולידו יש שדרת בחשים דלילה. ממזרחו עוד אשלים קטנים.
							מבנה לבנים חסר גג, קירות צד מתעגלים למעלה. בצד מערב גדל שיח רימון גדול בגובה 3.5 מ'.
							המבנה מחולק למספר חדרים שרוב קירותיהם (למעט החיצוניים) שבורים. בתוך המבנה מונח גליל ענק (כנראה הוכנס ע"י דחפור). בצד הפונה לכביש 40 יש גרפיטי פרסום לעסקים בישרש.
107	"בית הגליל"	646984	186884	H	2	B	סגנון הבנייה מאפיין את תקופת מלחמת העולם השנייה (חיסכון בברזל עבור התמיכה בגג).
108	ריכוז שיטה מלבינה	646975	184391	B	2		כ-15 פרטים.
109	שיץ	646967	186002	B	1		גובה כ-2.5 מ'.
110	שני אשלים	646963	186755	B	1	P	גובה העצים כ-4 מ', לצידם נמצאת שלולית ביוב.
111	אשל	646961	186723	B	1		
							גזע יפה. גובה כ-6 מ' ולצידו אורווה לסוס. כ-50 מ' מערבה גדל שיץ נוסף 8-7 מ' במתחם גרזטאות מגודר.
112	שיץ	646951	185523		2		
113	באר	646947	183021	B	2	W	באר מוקפת גדר תיל. שרידי קיר מזרחי של מבנה צמוד לבאר, ובו חלון מסורג. עומק הבאר כ-3

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות	מס'
114	אשל	646937	182423	B	1		מ'. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום באר חרל"פ-אייזנברג.	
115	ריכוז קנים	646928.3	186879.5	B	1		גובה העץ 3.5 מ', ללא גזע מרכזי.	
116	שיץ	646925	185518	B	1		גובהם כמטר.	
117	ריכוז שיטה מלבינה	646910	184251	B	1		גובה העץ 3 מ'.	
118	אשלים	646908	186688	B	1		פרטים אחדים מדרום לדרך המסומנת	
							4 פרטים שאובחם עד 4 מ'	
							האזור שימש זירה לפעולות אצ"ל ולח"י. קומפסטון (1990) מציינת מארב של אנשי אצ"ל ליד גשר הרכבת ב- 7 בנובמבר 1946, שמטרתו הייתה פיצוץ רכבת שהובילה חיילים בריטיים ממצרים לדיכוי פעילות המחתרת בארץ. הפיצוץ לא בוצע בשל הופעת ערבי רכוב על סוס, שנורה אך הצליח להימלט. בשל חששם של אנשי החוליה, הם הסתפקו בפיצוץ המסילה ונמלטו.	
119	גשר רכבת בריטי	646896	182270.6	H	2		ב- 29 בפברואר 1948 – רכבת שהובילה חיילים בריטים מרפח ללוד עלתה על מוקש על גשרון המסילה. כתוצאה מהפיצוץ נהרגו 28 חיילים ו- 35 נפצעו. הפעולה בוצעה בידי הלח"י כנקמה על פעולת חיילים בריטים שפוצצו שלוש משאיות תופת במרכז ירושלים ב- 22 בפברואר, פיצוץ שהרס את מלון "אטלנטיק" ובניינים בקרבתו ובו נהרגו יותר מ- 50 אזרחים יהודים.	
120	אזרחות ושיבר ביוב	646873	184426	B	1	P	שלולית ביוב לצד השיבר.	
121	מקשה תאילנדית	646852	184385	B	1		2 בננות, מטפס לא מזוהה עם פריחה צהובה	
							באר בעומק כ- 10 מ' עם סולם היורד אליה, המבנה חסר גג. חלון למזרח, חלון גדול לצד צפון ושני חלונות למערב. פתח דרומי לא מגודר. ריכוז עורות כבשים. צפונית לבאר יש שני שיזפים קטנים.	
122	"באר עורות"	646836	183279	H	3	W,P	ויטריאול (תש"ע) קורא לאתר פרדס גורדן.	
123	מתקן לא מזוהה	646833	186695	H	3		אלמנט דמוי בריכה מוקפת קיר אבן בגובה 1.5 מ', לא מטוית. הצד הצפוני פרץ ומעבר לו עוד קיר אבן. בתוך המתקן גדלים קידה ושרביטן, ומחוץ לו גדלים 3 זיתים.	
124	עמוד בטון	646825	184071	H	2	B	עמוד בגובה 2 מ' ועליו סימון שחור וקו ויום ממתכת. לצד העמוד גדל עץ אבוקדו.	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
	משוכת צבר ושיח						
125	תאנה	646801	184373	B	1		גובה העץ כ- 8 מ'
126	פקאן	646798	183260	B	1		גובה העץ 8-7 מ'
127	שקמה בכניסה לישרש	646785	186549	B	1		מבנה חד קומתי גבוה (גובה הגג 3-6 מ' בחלקי המבנה השונים) ולצידו ברזש גדול. החלונות אטומים בלוחות מתכת. בתוך המבנה יש קורות גג, גרזאות וסולם תלוי. בחלק המזרחי יש משאבה (כנראה מעל באר), ומעליה פתח מכוסה בגג. בקיר הצפוני של המבנה יש סימני קליעים. ויטריאל (תש"ע) מציין שהמבנה שיך לפרדס האחים וייצמן.
128	מבנה עזוב	646776	184017	H	2	W	עץ מגודר בגובה 7-6 מ', כמה גזעים.
129	שיזף גדול	646773	185016	B	2		האגור עם גג משולש מפח. לצידו גינה של התאילנדים: אבוקדו, רימון, קנה סוכר, ארבעה עצי פפאיה, ערבה, פקאן, אקליפטוס והדרים. ויטריאל (תש"ע) קורא למקום "פרדס משה לוין".
130	בוסתן תאילנדי	646771	184296		1		בריקה עגולה בעומק כ- 2 מ'. לבריקה יש שני פתחי ניקוז צפונה ומזרחה המונעים אגירת מים. בצד המערבי יש תצפית טובה. ויטריאל (תש"ע) מציין שהבריקה השתייכה לפרדס האחים וייצמן.
131	בריקת אגירה	646769	183922	H	2	W, V	חמש קזואריות, אחת מהן כרותה. בצל העצים יש מצבור אבנים.
132	קזואריות	646754	183144	B	1		שתי שקמים בגובה כ- 4 מ'. ממערבן גדל שיח רימון.
133	שקמים	646750	183902	B	1		גבעת כורכר נטועה זיתים (מטע ישן). שרביטן, רותם המדבר, קידה שעירה, שברק צר עלים, צמרנית הסלעים, בלוטה פלשתית, שמשון סגלגל, שום קצר, קורטם דק, בוצין מפורץ. שקד בודד. חורי קינן רבים על דרך העפר בצפון הגבעה. במזרח הגבעה יש מאורות.
134	גבעת הזיתים	646699	183910		3		קומפסון (1990) מציינת כי גבעה זו הייתה אחת מנקודות התצפית והשמירה של המושבה
135	תות	646730	183162	B	1		רחובות, ובגבעה זו היו עמדות השמירה של המשורר דוד שמעוני והצייר דוד ליותן.
136	ברושים	646709	183852	B	1		גובה העץ 3.5 מ', שיחי פטל מטפסים עליו.
							שלושה ברושים מתחת לקן מתח, גובהם כ- 3.5 מ'.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
137	חרוב גדול	646685	183939	B	1		עץ בגובה כ- 4 מ', בעל גזעים רבים.
138	פקאן	646683	184110	B	1		גובה העץ 8-6 מ'
139	שיזף	646679	185476	B	1		גובה העץ 5 מ'.
				B			כלל הנראה בבעלות מנזר מרמלה. כביש 431 פיצל את שטח הכרם לשניים ויש חלק גם מצפון לכביש זה.
140	כרם הזיתים	647240	186591		2		
141	חרוב	646666	186306	B	1		גובה העץ כ- 4 מ'. בפינת משתלת דקלים. בקרבתנו חרסים.
142	ברושים ושרביטני ענק	646665	185371	B	2		
143	זית	646661	184756	B	1		גובה העץ 3.5 מ', שני גזעים.
144	קבוצת אזדרכות	646652	185116	B	1		גובה העץ כ- 5 מ'
145	שקמה	646650	185508	B	3		עץ בגובה 8-7 מ', יפה ובעל גזע המתפצל לשניים. מדרום ריכוז פסולת.
				B			עץ בגובה כ- 5 מ', בסיס הצמרת בגובה 1.5 מ'. לצידו יש שתי קזואריות בגובה כ- 6 מ' וגדם ביניהן.
146	חרוב וקזואריות	646646	183682		1		מספר ברושים, צברים ורימון מדולדל.
147	ברושים, צברים ורימון	646637	186291	B	1		
148	ברושים ושרביטנים	646634	185961	B	2	V	תצפית דרומה - תע"ש, כרמי יוסף, בריכות מים רחובות
149	תות	646629	186198	B	1		עץ מסועף גזעים בגובה כ- 4 מ'.
150	לבנה רפואי	646619	184262	B	3		עץ בגובה 5 מ', באוקטובר 2010 שופע פרי.
	אקליפטוסים ושרידי			B			שני עצים בגובה כ- 12 מ' בעלי גזע מרשים. לצידם שרדו קירות צפוני ומזרחי של מבנה, עד לגובה 2 מ'.
151	מבנה	646610	183588		3		
152	בלוטה פלישתית	646608	185775	B	1		בשדרת ברושים
153	חרוב	646599	184285	B	1		גובה העץ 3 מ'.
				B			שיח גדול בגובה 1.5 מ'. אורכו כ- 10 מ' ורוחבו כ- 8 מ', הענפים הפנימיים בסבך מתים. באתר יש בלוטה פלשתית.
154	אלת המסטיק	646594	183902		2		

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
155	ברושים	646581	183899	B	1		שלושה ברושים מתחת לקו מתח, ולצידם ברוש קטן יותר.
156	מבנה עזוב	646534	183930	H	1	P	מבנה בגובה 2.5 מ' בעל פתח בגג וחלון מסורג דרומה. המבנה פרוץ צפונה ומערבה ובקרבתו פסולת ביתית. ויטריאול (תש"ע) קורא למקום "פרדס ישעיהו מילר". מבנה בגובה 3.5 מ' עליו הכתובת EN GIBTON, ככל הנראה יש במקום ניסוי לטיהור מי קידוח. בצד הצפוני של המבנה נמצא מיכל פלסטיק. ויטריאול (תש"ע) קורא למקום "באר לזין – מילצ'ן – גורדון".
157	מבנה בטון	646527	184393	H	1		2 עצים בגובה כ-6 מ' ומאחוריהם ריכוז כוורת.
158	מכנף נאה	646522	184858	B	1		שיץ בגובה כ-4 מ' מכוסה שרביטן.
159	שיץ מכוסה שרביטן	646517	186053	B	1		עץ בגובה 9-8 מ' בעל גזעים רבים, חלקם אופקיים. במקום יש פינת צל, חריטות בערבית וריכוזי פסולת.
160	שקמה	646515	184750	B	3		מבנה חסר גג, בחלקו הצפוני יש באר וסולם יורד אליה. למבנה יש חורי דלתות לצד מערב ומזרח, 2 חלונות בצד מערב וחלון בודד בכל אחד מהצדדים האחרים. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס טוביה מילר".
161	מבנה בטון ובאר	646497	183397	H	2	W	עץ בגובה כ-10 מ', כל חלקו המזרחי ממון ורק בחלק המערבי יש ענפים ירוקים.
162	ברוש	646496	184544	B	1		מבנה לבנים בעל שני חדרים, פרוץ לצפון ולדרום. בחדר המזרחי יש באר עמוקה ובסיס מנוע.
163	בית באר ותות	646491	185258	H	3	W,B	מדרום למבנה יש עץ תות גדול 8-7 מ'.
164	אקליפטוסים	646490	183477	B	1		שלושה עצים בגובה כ-12 מ'.
165	תאנים	646463	184640	B	3		ריכוז תאנים בגובה כ-6 מ'. גזעים רבים. בין התאנים לשקמה יש צבררים. באזור יש פסולת בניין.
166	שיץ	646463	185423	B	1		גובה השיח 1 מ'.
167	עץ לא מזוהה	646424	183447	B	1		כ-5 מ', גזעים רבים, מוכה כנימות. ייתכן פיטוספורום.
168	שני תותים	646383	185185	B	1		גובה העץ כ-3.5 מ'.
169	שיח תאנה	646382	183839	B	1		פרט בגובה כמטר אחד.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
170	תות	646379	183492	B	1		גובה העץ כ- 5 מ'
171	אשחר רחב-עלים	646378	183622	B	1		גובה השיח כ- 2.5 מ', לידו אספרג החורש
172	שקמה	646353	185959	B	3		עץ בגובה כ- 12 מ' עליו מטפס שרביטן. בגובה כ- 1.5 מ' הגזע מתפצל לארבעה. נותרו קירות דרומי ומזרחי ושרידי קיר ביניהם. הפתחים לדרום ולמזרח נאטמו בעץ ובבטון. לצד המבנה יש ריכוז ניילונים חקלאיים.
173	שרידי מבנה לבנים	646321	185919	H	1	P	עץ בגובה כ- 6 מ', בעל 3 גזעים.
174	עץ תות	646317	185825	B	1		מכוסה שרביטן, גובה 5 מ'.
175	שקמה	646304	184723	B	1		עיי הריסות, מוטות ברזל מסוכנים. בריכת השרייה בצד צפון. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס מילצ'".
176	שרידי מבנה הרוס	646301	184485	H	2	P	סימנים בקרקע לדופן אחת בלבד כנראה של אמת מים.
177	שרידי אמת מים?	646299	184587	H	1		גובהו 2.5 מ'
178	חרוב	646298	185971	B	1		קיר בגובה כ- 1.5 מ' ובו צדפים רבים. בחלק המערבי יש מבנה גילי בגובה 2.5 מ'. בלוטה פלשתית.
179	קיר ושרידי מבנה	646276	185802	H	2	B	לידו שברי אסבסט.
180	רותם המדבר	646274	184730	B	1	P	גובה העץ כ- 4.5 מ'
181	שיץ	646255	184681	B	1		עץ בודד בגובה כ- 6 מ', בבסיסו סימני שריפה וחוטרים
182	תמר	646242	183810	B	3		בגובה כ- 4 מ'. בעל גזעים רבים. לידו מצבור פסולת בניין ושברי אסבסט.
183	שיץ	646236	184485	B	1	P	בגובה כ- 5 מ', בקרבתו פזורים חרסים
184	תות	646231	183751	B	1		מבנה דו קומתי, אליו צמוד שיח בוגנוויליאה, מרפסת קומה 2, שאינה גישה, בולטת מעל קומה 3.1 חדרים בקרקע, פתח בודד לכל חדר ממז' וחלון בודד ממער'. חלונות החדר הדר' מסורגים, בגג יש פתח וכן באר אטומה במלט. למבנה צמוד ממז' עוד מבנה בעל 2 חדרים, וחלונות מסורגים.
185	"בית הבוגנוויליאה"	646217	186103	H	3	B,P	

הערות	סיווגים	רמת	סוג	X	Y	שם האתר	מס'
עץ בגובה 8-7 מ', בעל גזע מתפצל בגובה 1.5 מ' מהקרקע.		3	B	185204	646200	שקמה	186
		1	B	184854	646199	בלוטה פלישתית	187
ריכוז עשבים בגובה 1.5 מ'		1	B	184544	646185	קנה סוכר	188
זית בגובה 4 מ', ממערב תות.		1	B	185137	646181	זית ותות	189
שני שקדים בגובה 4 מ'.		1	B	184885	646173	שקדים	190
ג'ורת אר-רמלה – בריכה עונתית גדולה (ראו פירוט בנספח 9).		3	B	185188	646058	בריכת רחובות	191
גובה העץ כ- 4 מ'.		1	B	186070	646161	זית	192
		1	B	184704	646159	ריכוז משיין גליליני	193
מבנה כורכר מט ליפול ובתוכו באר עמוקה בה נמצאות יונים. בצמוד ממערב למבנה חדר בנוי לבנים שגם הוא הרוס. שקד בגובה 3 מ'.			H				
אתר ה"ג'ומי"ץ" המפורסם. ע"פ קומפוטן (1990) ניצב כאן עץ שקמה גדול שהיהוה נקודת ציון חשובה בגבול אדמות רחובות ורמלה. בחורף 1989 קרס העץ ומחצית גזעו נפלה. ב- 2008 כבר לא היה זכר לעץ בשטח. המקום היווה נקודת כינוס לשומרים.	W,B	3		184929	646154	מבנה כורכר ובאר	194
מבנה בלוקים נעול ועליו מיכל מים. לידו 2 מבנים ו- 2 פחונים, מגורי בדווים. ויטריאול (תש"ע)		1	H	183573	646145	מבנים ופחונים	195
מכנה את המקום "פרדס יעקבזון-ליבונטין" ומציין באתר שני בתי באר.		1	B	183857	646144	חרוב	196
עץ חרוב בגובה 3.5 מ'. באזורו שברק צר עלים ולחך מלבין, פסולת ביתית וקצת פסולת בניין.	P	1	B	185133	646115	גפן גדולה	197
מטפסת על אקליפטוסים.		1	B	184626	646112	שיץ	198
גובה העץ 4.5 מ'		1	H	184592	646109	מבנה חרב	199
נותרו רצפה וקיר דרומי. אסבסט. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס חיים גורדיסקי".	P	2	B	183965	646029	עץ ברוש	200
עץ ברוש ציורי מכוסה שרביטן.		1	B	184999	646004	תות	201
גובה העץ 4.5 מ'.		1	B	183517	646003	פלפלון דמוי אלה ותות	202
פלפלון בגובה כ- 5 מ' מכוסה שרביטן. צפונית לו עץ תות בגובה כ- 4 מ'.		1	B				

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
203	ברכת השרייה	645988	184317	H	2	W	פרצה לצד צפון. ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס זלמן יעקבזון".
204	שיח שקד	645974	184887	B	1		גובה השיח 2 מ', במשוכת צבר.
205	תצפית	645951	184794	V	3		נוף: בריכת רחובות, סתריה, רמלה, גבעת השיטה המלבינה, גבעת הזיתים, רחובות, רכס בית עובד.
206	מבנה הרוס	645908	184042	H	1	P	נותרו הקירות הדרומי והמערבי, וחלק מהריצוף. הגג שעון חלקית על המבנה שקרס, ויש פתח בגג (ייתכן שהייתה באר במקום). ויטריאל (תש"ע) מכנה את האתר "פרדס אליעזר יעקבזון".
207	בטון	645896	183628	H	2		ברכת השרייה ומשטח בטון בשולי פרדס.
208	אשל	645885	185497	B	1		גובה העץ 3.5 מ', מתחת לקו מתח.
209	שרידי סולינג	645878	185736	H	1		שרידי סולינג ותעלת השקיה לכיוון הכביש
210	חלקת שיחי פרוטיאה	645874	185531	B	1		חלקת שיחים, כנראה שריד ממשתלה.
211	באר פתוחה	645868	185784	H	2	W	באר פתוחה סתומה בגזם וסחף. עומקה 1 מ' וקוטרה 3 מ'.
212	תות ותאנה	645785	185718	B	2	W	תות בגובה 4 מ', תאנה בגובה 2 מ', ספה ושיבר נעול. מטעי עמית.
213	תאנה	645775	184878	B	1		גובה העץ 2.5 מ'.
214	סוכה בנויה	645763	185393	O	1		לצד שדה דלעת.
215	תות	645756	185672	B	2		עץ בגובה כ- 5 מ', מסועף ובעל נוף מרשים.
216	תות צעיר	645730	184127	B	1		גובה העץ 3.5 מ'.
217	ריכוז שיחי גויאבה	645703	185075	B	1		זיהוי משוער.
218	ברושים ומשוכת צבר	645696	184658	B	2		שלושה ברושים ומשוכה. מדרום להם ברוש בודד. 2 עצי תות ואדדרכת. כתם קידה שעירה ועוקבי מים.
219	זית וגפן	645696	185601	B	1		שיח זית בגובה 1.5 מ' ולידו גפן זוחלת בקרקע ועץ תות.
220	מבנה	645676	184093	H	2	B	מבנה בגובה 2.5 מ' בפינת בית הקברות החדש. בצד צפון לנטנה וגפן. בצד דרום פתח המבנה.

מס'	שם האתר	Y	X	סוג	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות	מס'
				כללי				
221	מבנה לבנים	645666	183605	H	1		למבנה יש חלונות מסורגים לכל הצדדים. בצד מערב יש פרצה בקיר. במבנה יש ארון חשמל הרוס, ובמערב המבנה יש פתח בגג מעל באר קדוחה. בתקרת המבנה יש שני קיני סנונית הרוסים.	
222	עץ ברכיכטון	645638	183802	B	1		מבנה חסר גג, פתח בצד מערב. דלת נעולה בצד מזרח. 2 חלונות בצד דרום ו- 2 חלונות בצד צפון. ויטריאל (תש"ע) מגדיר את המקום כבית אריזה, בשטח פרדס צבי גורודיסקי.	
223	שיטת משוכות	645622	184887	B	1		עץ בגובה כ- 7-6 מ'	
							עץ בגובה כ- 5 מ'	
224	מבנה	645590	183639	H	2	W	משאבה פעילה, חלונות מסורגים בחלקם יש שרידי זכוכית מקורית. גג פח. בצמוד ממזרח למבנה יש חדר בלוקים. ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס לוין".	
225	ערבה ושיחי הדס	645577	184987	B	1		שיחי הדס וערבה בודדת - כנראה שרידי משתלה	
226	מבנה בטון	645576	184913	H	1		מבנה בטון רבוע. חלונות מסורגים. אין גג, הכניסה בצד מזרח.	
227	אורן קנרי?	645500	185092	B	2		עץ בגובה 10-8 מ', מדרום לו שני תמרים בגובה 6-5 מ'.	
							מבנה גדול עם גג רעפים ועץ שקרס בחלקו. בפינתו הצפונית-מזרחית נמצאת בריכת השרייה בגובה 1.2 מ'. בקירות המזרחי והמערבי של המבנה יש חלונות עגולים צוריים, וכן יש חלונות מלבניים גדולים. הגג מחוזק בתמוכות מתכת.	
228	בית אריזה בילמס	645490	184860	H	3		ארבעה תמרים בגובה 5-4 מ' ועוד תמר קטן. שיח סולני - כנראה חציל.	
229	תמרים	645446	185091	B	2		מבנה אבן בתוכו יש בסיס מנוע, סולם שירד לבאר אטומה כיום, חלון ודלת בצד צפון. חלון במזרח ו-2 חלונות בצד דרום. במערב אין חלונות. בצד דרום ומזרח יש 2 שיחי שיזף הודי (תרבותי).	
230	"בית האבן"	645429	185223	H	3	W,B	צפונית למבנה יש עץ תות גדול לא מרשים. גג המבנה בנוי בטון עם קורות תמיכה ממתכת.	
							מבנה באוהאוס דו קומתי. לצידו 3 זיתים ושתי גרויליות חסונות. חלק מחלונות המבנה נאטמו כך שנותרו פתחים צרים. הבאר נאטמה ומעליה יש שני פתחים בגג. יש מדרגות ללא מעקה לקומה השנייה, בה שרד ריצוף ישן ושליב מתכת עולים בצד המערבי לגג. גרפיטי על קירות המבנה.	
231	בית באר בילמס	645422	184759		3	B	קומפוטון (1990) מציינת כי זאב בילמס היה בעל קרקעות אמיד שרכש 320 דונם במרחב (120	

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות	מס'
232	מבנה הרוס ואגבות	645417	184686	H	1	B	ברחובות ו-200 באזור נען). בכניסה לפרדס היה שער מפואר ועליו שם הבעלים ושנת הנוסיעה. בקומה השנייה של המבנה הייתה דירת מגורים למנהל הפרדס. מבנה שגגו וקירותיו קרסו (נותרו חלקים מהם), ומדרום לו קבוצת אגבות. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס חרל"פ – לוין".	232
233	תצפית	645411	184442	V	2		אזור דרום אחוזת כספי - תצפית: מודיעין, תע"ש רמלה, נשר רמלה, סתריה, אנטנה, מגדל השמירה, רחובות, ישרש, רמלה, באר יעקב, חוות שפון, נצר סרני, כביש 431, כביש 40, מבתר גבעת החרובים, גבעת השיטה המלבינה ועוד.	233
234	מבנה	645370	184551	H	2		מבנה עם באר קדוחה ופתח בגג. פתח מצד צפון, חלונות מצד מערב ומזרח. ארון חשמל הרוס לחלוטין, כתובות גרפיטי - בעיקר רישומי מונה. גובה המבנה 3.5 מ'. ויטריאול (תש"ע) קורא למקום "באר חרל"פ – לוין".	234
235	שקדים וגפן	645337	185221	B	1		שני שקדים בגובה 4 מ' ולצידם גפן זוחלת.	235
236	מבנה בטון	645324	184273	H	1	W	גובה המבנה כ-3.5 מ'. פתח מכוסה בגג, חלונות מסורגים במזרח ובמערב. בס"ס משאבה. פתח בצד דרום. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "באר מלמוד – חפץ – כהן".	236
237	מבנה לבנים	645317	184303	H	1	P	נותר קיר מערבי עם חלון וחלקים מהקירות הדרומי והצפוני. מלא אשפה. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס מלמוד – חפץ".	237
238	אשלים	645283	184683	B	1		שני אשלים, בגובה 8-7 מ' ו-5-4 מ'. 20 מ' דרומית-מערבית להם ריכוז אשלים.	238
239	שיץ וברושים	645242	184980	B	2		עץ שיץ בעל מספר גזעים שגובהו 6-5 מ', לצידו מצפון 2 ברושים. מדרום שלוש קזואריות בגובה 6-5 מ'.	239
240	רתמים	645190	184672	B	1		מספר רתמים, חילף, אספרג ארוך עלים, בלוטה פלשתית	240
241	עץ תאנה	645176	185241	B	1		גובה העץ 2.5 מ'.	241
242	מגדל השמירה	645160	184828	H	3	V	מגדל שמירה בגובה כ-10 מ' ובראשו כיפה. המבנה תלת-קומתי עם סולם רעוע בתוך המגדל. פתח המבנה בגובה 1.5 מ' (מחייב כפיפה). ריכוז פסולת וגרפיטי.	242

הערות					שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	מס'
קומפוטון (1990) מציינת כי המגדל תוכנן ע"י המהנדס גליק, ממוצא צ'כי, לאחר פניית חברי ה"הגנה" ברחובות. גליק, בעל ניסיון בביצורים, התנגד לעמדה סטנדרטית מחשש לפיצוץ המבנה, וכן התנגד לסולם חיצוני לא מוגן. ביוזמתו, נבנה מגדל חרטי עמיד בפני פיצוץ. 'יסודות המבנה הונחו בעומק 1.5 מ' (למנוע הצמדת חומר נפץ ליסודות), תבנית המבנה נוצרה בעזרת ברזלים זוויתיים שחוברו אחד לשני. הקירות נבנו ממלט מעורב בחצץ ונסורת ברזל, ועוביים 12 ס"מ. המגדל נבנה תחת אש בקיץ 1938, והוא יחיד מסוגו בישראל. בית הקברות הוקם בחלקתו של א"ל לוי-אפשטיין בשנת תרנ"ד – 1894 (קומפוטון, 1990). במקום קבורים רבים מראשוני המושבה, מייסדיה ובניה. בדרום המתחם נמצאת חלקה צבאית. קברים בולטים - אהרן אייזנברג, משה סמילנסקי, אליעזר מרגולין מפקד הגדוד הראשון ליהודה, משפחת דומיניץ שנרצחה בגיבתו, רבים מוותיקי רחובות. עץ בודד בגובה כ-4 מ' מבנה עזוב בעל 2 חדרים, חסר גג. בחדר הדרומי יש בסיס מנוע ובאר עמוקה המרושתת עם סולם היורד אליה. חלונות מסורגים לצד מערב ולצד דרום. בצד מזרח מספר פתחים שחלקם נאטמו. בצד מערב של המבנה יש עץ מקדמיה בגובה כ-6 מ'. שרידי חתך גג משולש בצד דרום. ויטריאול (תש"ע) קורא למקום "פרדס מועד". מבנה הרוס ומט ליפול ליד בית הקברות. לידו עצי אדרכת. כניסה מצפון, חלונות רבים (אחד מסורג). גג המבנה מפויח, גרפיטי וציור דגל ישראל - 59 שנה. בצמוד מצפון למבנה יש שני חדרים, בצפוני שבהם יש באר קדוחה חתומה עם פתח בגג, וממערב לו יש בריכת השרייה. מדרום למבנה יש 2 עצי גויאבה. ויטריאול (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס סאקר - דניאלי". בגובה כ-3 מ'.											
	3	H	183738	645133	בית הקברות הישן						243
	1	B	185081	645110	עץ אבוקדו						244
	2	H	184037	645089	מבנה לבנים						245
	1	B	185137	645061	עץ שקד						246
	1	H	183808	645054	מבנה הרוס ומט ליפול						247
	3		184959	644949	"בית הדגל"						248
	1	B	184661	644872	שקד						249

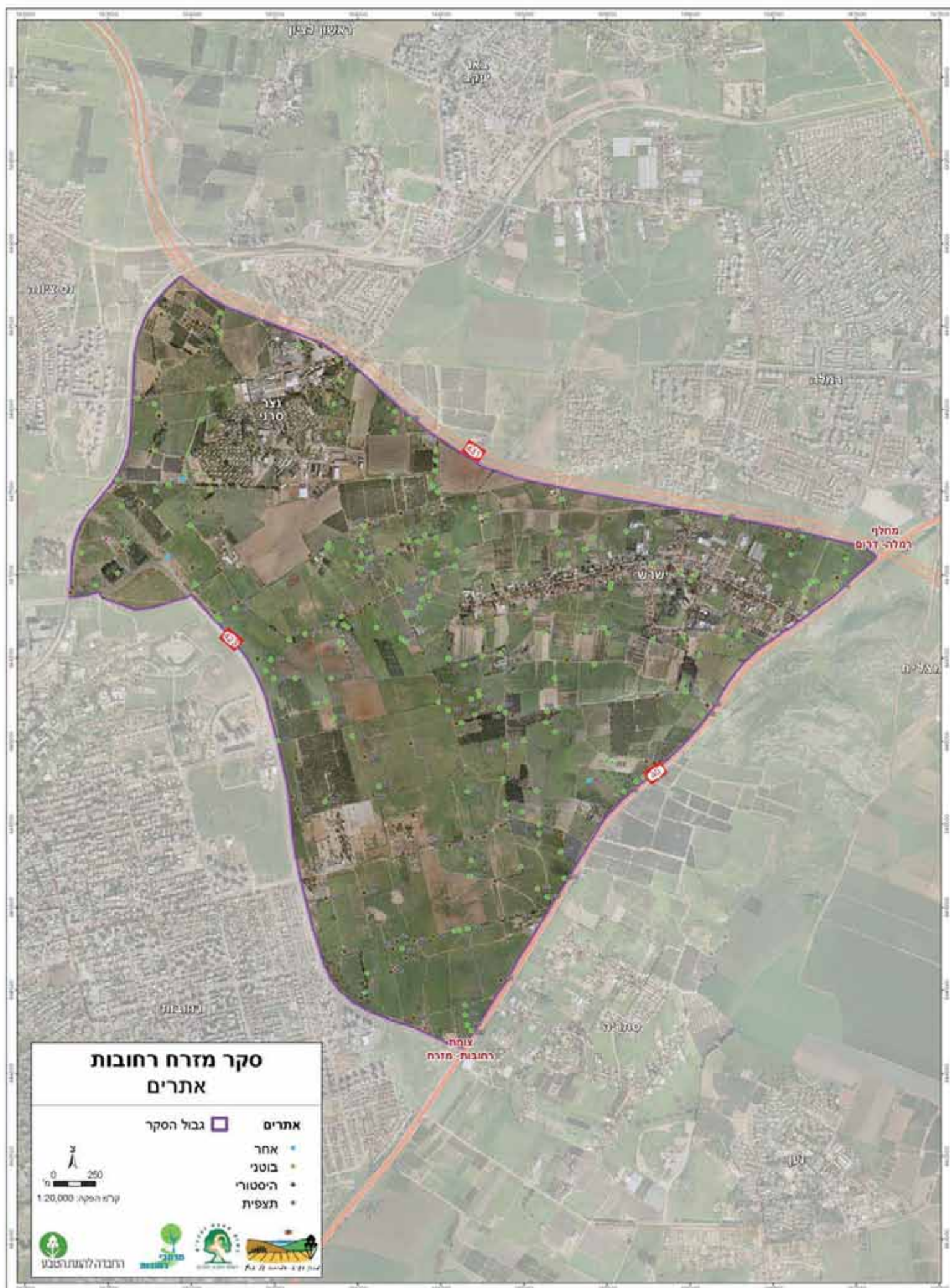
מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
250	תאנה ושקד	644863	184612	B	1		בגובה כ- 4 מ'.
251	שקד	644857	184579	B	1		בגובה כ- 3 מ'.
252	שרידי דרך סולינג	644824	184453	H	1		שרידי דרך באורך כ- 10 מ'.
253	מבנה לבנים הרוס	644799	184338	H	1	B	מבנה לבנים הרוס ממנו שרדו חלקים מהקיר הצפוני והדרום-מזרחי. לצידו 3 אדריכלות גדולות. ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס פאשק כהן".
254	מבנה הרוס	644793	184236	H	1	B	מבנה הרוס מבטון ולידו ריכוז אדריכלות. ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס ריינשריבר".
255	תות ואדריכלות	644750	184265	B	1		עץ תות בגובה כ- 4 מ' וסביבו ריכוז אדריכלות
256	עמודי שער	644748	184211	H	2		2 עמודי שער מבטון, גובהם כ- 2 מ' זהו שער הכניסה לאתר מס' 259.
257	פרדס עובד אייזנברג	644732	183921		3	B, W	מבנה דו קומתי. בקומה ה- 2 חדר התלוי על בלימה. חזיתו הדרומית של המבנה מעוגלת. לפי ויטריאל (תש"ע) מבנה זה שימש כבית באר (הבאר חסומה כיום). מערבית למבנה יש מבנה נוסף, בו נמצא פתח חתום בגג ובאר קדושה חסומה בלוח מתכת. החדר המערבי של מבנה זה חסר גג והקירות הצפוני/דרומי בעלי חתך משולש. לפי ויטריאל (תש"ע) אגף זה שימש כבית אריזה. בין המבנים נמצא גדם פיקוס ענק. ויטריאל (תש"ע) מציין כי המבנים הוקמו במהלך שנות ה- 30 ומזכיר גם בריכת השרייה בקרבתם. המתחם השתייך לעובד אייזנברג, בנו של אהרן אייזנברג מייסדי רחובות.
258	שרידי סככה	644692	184290	H	1		סככה בעלת חתך גג משולש, ממנה נותרו רק העמודים ומוטות הגג. ויטריאל (תש"ע) מציין כי מדובר בשרידי בית אריזה, ולצידו איתר ויטריאל גם בריכת השרייה שלא זוהתה בשטח.
259	בית פרדס	644610	184198		2	B	מבנה הנראה מאוכלס, בעל גג רעפים אדום וחלונות מסורגים. ממזרח למבנה יש בריכת השרייה. כ- 100 מ' צפונה יש עמודי שער (אתר נפרד). מדרום למבנה קבוצת עצים - וושינגטוניה, תמר, ברוש, בוגנווילי'אה. ויטריאל (תש"ע) מציין כי למעשה יש כאן 2 מבנים מחוברים - בית באר ובית אריזה.
260	שיח רימון	644603	184054	B	1	H	בקצה הצפוני של שדרת ברושים. בקרבתו גרם מדרגות הרוס ועצי חבוש (?)

מס'	שם האתר	Y	X	סוג כללי	רמת חשיבות	סיווגים נוספים	הערות
261	מבנה ישן	644562	184858	H	2	W	מבנה קטן ועמוד מיתוג ישן. פתח המבנה מצפון והקיר המזרחי פרוץ. במבנה יש ארון חשמל הרוס ובאר קדוחה חתומה עם פתח בגג. במבנה חרוטים תאריכים ובין היתר 1/11/43, 1/12/50 - 29/12/50 - "היום היה גשם 5 שעות...". בצד המבנה הפונה לכביש יש גרפיטי - מטבחים בילו סנטר.
262	ריכוז חרובים	644486	184039	B	1		כ- 15 עצים עד גובה 6 מ', 12 החרובים הצפוניים-מזרחיים יוצרים מעין חורש ובצידם גדלה קידה שעירה. באזור יש פסולת בניין.
263	שיח תאנה	644412	184644	B	1		גובה כ- 2 מ'
264	קבוצת אזדרכות	644352	184647	B	1		כ- 15 פרטים, גובהם עד 8 מ'. פינת צל ו"זולה".
265	מבנה לבנים	644337	184337	H	2	W	מבנה בעל חלונות מסורגים. החדר המערבי בני בטון ויש בו באר קדוחה עם פתח בגג. החדר המזרחי בני לבנים ובעל גג פח. גרפיטי במקום. ויטריאל (תש"ע) מכנה את המקום "פרדס יעקב פורר".
266	עץ תות	644291	184659	B	1		גובה 4 מ'
267	עץ תות מסועף	644256	184684	B	1		עץ רב גזעים בגובה כ- 4.5 מ'

מפתח סיווגים

- H – היסטורי
- B – בוטני
- P – מפגע סביבתי
- W – מים
- V – תצפית
- Z – זואולוגי
- O – אחר

רמת חשיבות: 1- נמוכה, 2 – בינונית, 3 – גבוהה.

7. התיישבות האדם – מזרח רחובות

7.1 רקע כללי

במרחב הסקר לא ידועים ממצאים פרהיסטוריים, בגלל בנייה ועיבוד אינטנסיבי שמחקו שרידים אפשריים (ממצאים כאלו התגלו בעיקר באזורי חולות החוף, וכן מערות קבורה ברכס גבעות מרר, מחוץ לגבולות הסקר).

ברוב התקופות ההיסטוריות לא התקיימו יישובי קבע בתחום הסקר, בשל הקושי בעיבוד חקלאי של גבעות החמרה בטכנולוגיות החקלאיות הקדומות. לעומת זאת, באזור המרזבה הסמוך ממזרח, התקיימה התיישבות רציפה בכל התקופות, וזאת בשל קיום אדמת סחף פורייה, וכמו כן האזור מהווה נתיב מעבר מרכזי מנמל יפו לירושלים.

בתקופות ההיסטוריות המוקדמות, עד התקופה הרומית הקדומה, היו גבעות החמרה ריקות מיישוב (לעומת ההתיישבות ברצועת החוף ובאזור המרזבה).

"דרך היס" הקדומה, המקשרת את מצרים עם סוריה, עברה ברצועת החוף והתפצלה לשתי זרועות ביבנה. הזרוע המזרחית – העיקרית – פנתה לצפון-מזרח בואכה לוד ותל אפק כדי לעקוף את נהר הירקון ששימש מחסום לתנועה רצופה לאורך החוף. סעיף משני יצא מיבנה לאורך גבול החולות בואכה יפו. הזרוע העיקרית עוברת בתחום הסקר

יישובים ראשונים בגבעות החמרה בתקופות ההיסטוריות הוקמו בסוף התקופה הרומית ובתחילת התקופה הביזנטית, חלקם כנראה ככפרי בת של היישובים הגדולים והוותיקים (באזור המרזבה). במהלך התקופה הרומית נסללו כבישים ראשיים בארץ וביניהם "דרך היס". בתוואי הכביש הקדום נמצא אתר עתיקות קטן – ח'רבת אל-בד (כיום תחום מרכז הנופש של מכון וייצמן). בחפירות באתר התגלה בסיס עמוד, ולדעת איילון (1997) ייתכן שמדובר על שרידי אבן מיל רומית. ח'רבת אל-בד נחפרה בשנת 1962, ואז התגלו באתר קברים, שרידי מבנים וחרסים מהתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה. ב-1977 התגלתה באתר גת קטנה המרוצפת באבני פסיפס. חפירה נוספת בוצעה ב-1999 ובה נמצאו שברי כלי חרס מתקופות אלו. קומפוטון מציינת כי המקום נקרא בערבית "חג'ר אל-בד" (אבני בית הבד), ובאתר היה ריכוז אבני בית-בד וכן אבני ריחיים. אבני בית הבד היו בנחלת משפחת אלטושלר, ולדברי קומפוטון (1990) הועברו לחצר ברחוב עזרא.

7.2 ימי הביניים

בתקופה האסלאמית הקדומה הוקמה העיר רמלה (שנת 716 לספירה), בימי שלטונו של הח'ליף אלואליד איבן עבד אלמליכ (705-715 לספירה), ע"י אחיו ויורשו סולימאן, מושל ג'ונד פלסטין באותה עת. העיר החדשה שימשה כבירה מנהלית ומדינית של ארץ ישראל, והוקמה באתר שלא יושב קודם לכן, ולפי חלק מהגירסאות מקור שמה נובע מהחולות (רמל בערבית) עליהם קמה. העיר הייתה מתוכננת היטב והמשיכה להתפתח גם בתקופת השושלות העבאסית והפאטימית. בעיר היה רוב מוסלמי אך גם קהילות גדולות של יהודים (כולל העדה הקראית), נוצרים ושומרונים. בעיר היו שתי כנסיות מרכזיות ולפחות שלושה בתי כנסת. עם הקמת רמלה, הפך גם מרחב הסקר לחלק מהעורף החקלאי של העיר.

תהפוכות פוליטיות כתוצאה מחילופי שלטון בארץ, לא פגעו במעמד העיר. בסוף המאה העשירית ובראשית המאה הי"א סבלה העיר מפשיטות חוזרות ונשנות של שבטי בדווים. רעידות אדמה עזות בשנים 1033 ו- 1068 לספירה הביאו לירידת העיר מגדולתה. העיר שוקמה חלקית לאחר הרעש של 1033, אולם הרעש ב- 1068 החרیب את העיר כליל.

גת (2007) מציין כי בעיר התקיימה פעילות כלכלית מפותחת ובשווקיה נמכרו מוצרים חקלאיים רבים – בעיקר דגנים, פירות וזיתים, וכן מוצרים שעובדו מגידולים חקלאיים – שמן זית, סבון, אריגים ומוצרי פשתן. גיאוגרפים מוסלמיים שונים מציינים סביב רמלה שדות מעובדים ומטעים רבים. הפרי המרכזי באזור רמלה היה הזיתים אך גם תאני וענבי רמלה זכו לשבחים. האזור היה גם מרכז לתעשיית טקסטיל ובסביבות רמלה גודלו פשתן וכותנה (גידול הפשתן נעלם מהארץ במהלך התקופה האסלאמית, והכותנה תפסה את מקומו). עצי תות שגודלו בסביבת העיר שימשו לתעשיית משי. גת מציין 33 מיני גידולים חקלאיים מהצומח שגודלו במרחב רמלה, ובכללם 15 מיני פירות. מהתיעוד ההיסטורי לא ברור אילו מינים גודלו בתא השטח הספציפי בו עוסק סקר זה.

בשל מליחות יחסית של מי העיר ועומק רב של מי התהום, הוקמו בה מפעלי מים גדולים ובורות לאיסוף מי גשמים (הידוע שבהם הוא בריכת הקשתות), וכן אמת מים שהוליכה מאזור תל גזר לרמלה (אמה זו עוברת בפינה הצפונית-מזרחית של תחום הסקר, אולם שרידיה אינם נראים כיום בשטח). אורך האמה כ- 10 ק"מ. האמה מכונה "קנאת בינת אל כאפר" (אמת בת הכופר) ומופיעה במפת הסקר הבריטי משנת 1882. קטעים שונים של האמה נחשפו בשנים האחרונות, והבולט שבהם הוא ממזרח לנען – בשני צידי כביש 6. קטע קצר של האמה נחשף בשנת 2001 ע"י הארכיאולוג זלינגר, בקרבת כביש 40, כמאה מטרים דרומית לכניסה למושב ישרש, נ"צ 18650/64661. בשנת 2006 גילה גורזלני קטע נוסף של האמה ממזרח לישרש, באורך כ- 120 מ'. חלקים מהאמה נבנו על פני השטח, ואחרים נחפרו לתוך אדמת החמרה.

בימי הצלבנים שוקמה העיר באופן חלקי, ובין המבנים שנבנו בתקופה זו בולטת הכנסייה הצלבנית (כיום המסגד הגדול בעיר). בתקופות הממלוכית והעות'מאנית איבדה רמלה את מעמדה המרכזי בארץ ישראל, והפכה לעיירה קטנה – תחנת דרכים בדרך הראשית מיפו לירושלים. בתקופה זו, טופחה דרך הים כעורק תחבורה ארצי חשוב, אולם בתחום הסקר לא תועדו ממצאים מהתקופה.

7.3 התיישבות ערבית בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט הבריטי

במרבית התקופה העות'מאנית, היה מרחב הסקר לא מיושב וחלק מאדמותיו עובדו ע"י תושבי רמלה הסמוכה, שהייתה מיושבת ברצף לאורך כל התקופה. לקראת סוף התקופה העות'מאנית הוקמו מספר יישובים – ואדי חנין וצרפנד אל חארב בתחומי נס ציונה כיום, ביר סאלם (להלן) וסטריה.

בשנת תרל"ג (1873) הציעו השלטונות העות'מאניים למכירה פומבית את אדמות דוראן – כ- 10,000 דונם. יואל משה סלומון ניסה לרכוש את הקרקע, אולם בלחץ הפחה הטורקי נאלץ לסגת

מהרכישה, והקרקע נמכרה לאפנדי טיאן היפואי, ממנו הועברה למשפחת רוק, שהחכיר חלקים מהקרקע לבדווים משבט סטריה. אלו היגרו לאזור מהנגב, כנראה בשל רעב או חשש מנקמת דם, והתיישבו כאריסים באדמת דוראן שהוחכרה להם ע"י משפחת רוק מיפו. השבט היה מצומצם בגודלו (כ- 40 גברים מבוגרים) הבדווים עיבדו רצועות קרקע – שעורה בחורף ואבטיחים בקיץ, וחלקם עבדו בכפרים השכנים. עם מכירת אדמות דוראן והקמת המושבה רחובות, התגלע סכסוך בין אנשי סטריה ותושבי רחובות, והתקפה של בני השבט על המושבה ב- 1893 נהדפה. במהלך תקופת המנדט, קיבלה נוכחות הבדווים אופי של יישוב קבע ממזרח לכביש צומת ביל"ר-רמלה.

בתקופת המנדט הוקם הכפר ערב אבו-זיד. כפר זה אינו מתועד במפת ה- PEF, אולם מתועד במפות מנדטוריות. הכפר נמצא באדמותיו של הכפר צרפנד אל-חארב (כיום תחום שכונת קריית אליעזר במזרח נס ציונה), ובנייניו נשמרו בשלמותם עד לשנים האחרונות.

תמונה 10 : שרידי מסגד הכפר ערב אבו-זיד.

7.4 חוות שפון³

חוה חקלאית גרמנית שהוקמה ביוזמת יוהן לודוויג שנלר – מסיונר פרוטסטנטי שהגיע לירושלים ב- 1854 והקים ב- 1860 בירושלים את מוסד "בית היתומים הסורי" ליתומים נוצריים פליטי מהומות בלבנון. ב- 1890 חכר המוסד 562 הקטר (5620 דונם) מהעיר רמלה, למשך 40 שנה.

• ³ בעיקר ע"פ: סקר שימור חוות שפון (2009), רונן-שואף אדריכלים.

עם ההתיישבות, נחפרה במקום באר בעומק 50 מטרים, שכונתה באר הישועה/ביר סלאם. באדמות החווה ניטעו כרמים, מטעי תות ודובדבן וסביבם נשתלו משוכות צבר. בשטח בוצעו נסיונות חקלאיים שונים כולל נטיעת איקליפטוסים.

1894 – מתיאוס שפון, שהיה עוזרו של מנהל החווה, מונה למנהל זמני. ב- 1896 הפך למנהל קבוע. בשנה זו הוא נישא ללואיזה הרמן, והזוג מנהל את החווה קרוב לארבעים שנה.

בשנת 1898 עברה החווה לגידול גפנים וזיתים.

1906 – העיר רמלה הציעה את אדמות ביר סאלם למכירה פומבית. הגרמנים הגיעו לעסקת מקרקעין משותפת עם ארגון גאולה: בית היתומים מחזיק 3410 דונם וארגון גאולה מחזיק 1830 דונם. סימון הגבול המשותף בשנת 1907, אז קמה המושבה באר יעקב מצפון-מזרח לחוות שפון. הקמת ענף פרדסנות, בניית תעלות השקיה מבטון ומאגר מים חדש.

מבני הקבע המרשימים שבחווה הוקמו בשנת 1912 (לפירוט עליהם, מומלץ לעיין בתיק התיעוד של חוות שפון).

הפנימיה בביר סאלם נסגרה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, והמקום הפך למחנה צבאי גרמני-טורקי. עם כיבוש האזור בידי הצבא הבריטי, הניחו הבריטים קו מסילת ברזל (המסילה הקיימת עד היום), ובביר סלאם ישבה מפקדת הצבא הבריטי. הגנרל אלנבי התמקם בבית המשק (בית היתומים) ואנשיו התמקמו בבית החינוך (בית המיסיון). בתקופה זו הוקמה גם תחנת הרכבת בבאר יעקב.

בשנים 1919-1921, ישב הצבא הבריטי באופן בלעדי בחווה. ב- 1922 חוזרת החווה לשמש את בית היתומים הסורי, לצד הצבא הבריטי. כחלק משיקום החווה ניטעו מטעי שקדים והוקמה משתלה לאיקליפטוסים.

בשנת 1927, עזב הפיקוד הבריטי את המקום. ב- 1935, פרש מתיאוס שפון לגימלאות ושב לגרמניה. בנו נותר לנהל את בית הספר. בשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, גירשו הבריטים את כל הגרמנים מארץ ישראל. אדמות החווה הוחכרו לדג'אני מיפו, והמקום המשיך להתנהל כחווה חקלאית ערבית עד מלחמת העצמאות.

לאחר המלחמה, התיישבו במבני החווה חברי קיבוץ בוכנוואלד, ולאחר מעברם למבני הקבע, הפך המקום לבית ספר אזורי עד שנת 2005.

תמונה 11 : חוות שפון, מבט ממזרח.

7.5 ההתיישבות היהודית באזור עד מלחמת העצמאות

בשנת 1878 רכש הגרמני הטמפלרי ריסלר אדמות בוואדי חנין וניסה לפתח שם חווה חקלאית. הוא נואש מנסיון זה ונאות ב- 1882 להחליף אדמות עם ראובן לרר, בעל אחוזה באוקראינה. "נחלת ראובן" החלה כיישוב בודדים ולאחר שנים אחדות הצטרפו משפחות נוספות והמושבה נס ציונה החלה להתפתח. עם זאת, עד למלחמת העצמאות לא כללו אדמות המושבה נס ציונה שטחים כלשהם בתחום הסקר הנוכחי.

ההתיישבות היהודית בתחום הסקר עצמו החלה עם רכישת אדמות דוראן. בשנת תרמ"ג (1883) הציע רוק מיפו, שרכש את האדמות מהאפנדי טיאן, את האדמה למכירה למייסדי מזכרת בתיה, אך הם לא רצו בה כי חיפשו קרקע לגידול תבואה, ואילו נחלת דוראן התאימה למטעים.

בשנת תר"ן – 1890, יזמו אהרן אייזנברג, איכר מנס ציונה, ויהודה גרזובסקי – מורה במזכרת בתיה, את רכישת אדמות דוראן וייסוד מושבה עברית חדשה בין המושבות נס ציונה ומזכרת בתיה. הם גייסו לעניין את גואל הקרקעות יהושע חנקין, שרכש את הקרקע בהלוואה. חנקין התקשה בגיוס כספים להחזר ההלוואה, ומכר חלקות אדמה לאנשים נוספים שנמנו לימים עם מייסדי רחובות. עזרה רבה נוספת באה מאגודת "מנוחה ונחלה" שהוקמה בוורשה ורכשה מחנקין את כל אדמת דוראן חוץ מהחלקים שנמכרו קודם לכן (5936 דונם מתוך 10624 דונם). 80 דונם כרם מעורב – שקמים, תאנים וזיתים, בגבול כרמי הזיתים של רמלה, נשארו ברשותו של חנקין.

בז' באדר תר"ן (1890) נחתם החוזה הרשמי בין חנקין ובין אלפרד רוק, ובפורים תר"ן עלו המייסדים להקים את המושבה. השם רחובות נקבע ע"י ישראל בלקינד, לפי בראשית כ"ו: 22: "וַיִּקְרָא שְׁמָהּ, רַחֲבֹת, וַיֹּאמֶר כִּי-עֲתָה הָרְחִיב ה' לָנוּ, וּפָרִינוּ בָאָרֶץ."

המתיישבים נטעו כרמים שתוצרתם הובלה ליקב בראשון לציון. שקדים ותאנים ניטעו במשוכות סביב כרמי הגפנים ובדרכים ביניהם. זיתים וחלק מהשקדים ניטעו במטעים משל עצמם.

בשנת תרנ"ז (1897) הוזמן המודד משה סלור מפתח תקווה לסידור "ספר האחוזה" ומדידה מחודשת של כל הנחלות (קודם לכן אדמות "מנוחה ונחלה" עובדו בשלמותן – מושע), המפה שנערכה ע"י אליהו לוין-אפשטיין, היא התיעוד המפורט הראשון לאדמות המושבה רחובות, כולל פירוט הגידולים החקלאיים בכל אחת מהחלקות.

בשנת תרס"א (1901) רכש אייזנברג מערבי רמלה קרקעות נוספות בצפון רחובות, ובהן ניטעו תחילה כרמי שקדים. בשנת תרס"ד (1904) נטע מינקוב באדמה זו את הפרדס הראשון ברחובות. יקב ראשון הוקם ברחובות ב- 1903 ונסגר לאחר שנים אחדות. יקב שני הוקם בשנת 1907 ופעל עד 1934. (קומפוטון 1997). משיקולים כלכליים (עודפי ייצור), הגביל היקב את היקף התוצרת, כך ש-40 כורמים נאלצו לעקור את כרמיהם ולנטוע שקדים תחתיהם. איכרים בודדים נטעו פרדסים. החלטת העקירה נתקבלה בשנת תרס"ו (1906) ומומשה בשנת תרס"ז (1907). רחובות הפכה ברובה למושבת שקדים, ובה פרדסים מעטים. בתרס"ו רכשה חברת "גאולה" עוד 2870 דונם קרקע מאדמות רמלה, והקרקע נמכרה כולה לאנשי רחובות. השטח שנרכש השתרע משני עברי "דרך יבנה", ממזרח מכון וייצמן דהיום ועד גבעת השיטה המלבינה דרומית לדרך, ומפרדס יעקובזון (בצמוד וממזרח לפרדס מינקוב) ועד אדמות ביר סאלס צפונית לדרך. האדמה חולקה לחלקות בנות 40 דונם עבור כרמי שקדים, וחלקות קטנות יותר בנות 10 דונם לנטיעת פרדסים. עד מלחמת העולם הראשונה היו בעיר 400 דונם פרדסים.

בשנים 1912-1913 ו- 1917 היה ארגון "השומר" אחראי לשמירה ברחובות. בשנת 1913 נהרג השומר דוד לוייתן בכרם שקדים בגבול רמלה. במהלך מלחמת העולם הראשונה, אסרו הטורקים על השמירה העברית, אולם לנוכח ריבוי גנבים ושודדים שהתרכזו בכפרי האזור ובזזו את אדמות רחובות, חודשה השמירה ע"י ארגון השומר. שומר נוסף, מרדכי זוהר, נהרג בקרבת אתר "הג'ומייז" ביולי 1917. ספרו של נחום גוטמן, "החופש הגדול או תעלומת הארגונים" נותן ביטוי לתקופה זו. במהלך המלחמה סבלו איכרי רחובות גם ממכת ארבה קשה בשנת תרע"ה (1915), שנמשכה שלושה חודשים.

מסילת הרכבת נסללה בידי הצבא הבריטי במהלך מלחמת העולם הראשונה, ובשנת 1920 הוקמה תחנת הרכבת ברחובות.

מאורעות תרפ"א – 1921 – ערביי רמלה והסביבה מתכנסים בחגיגות נבי צאלח, ויוצאים להתקפה על המושבה רחובות (דרך אזור הסקר). משה סמילנסקי פיקד על ההגנה במושבה בסיוע משוחררי הגדוד העברי. הוקם מערך הגנה יעיל, ועם התקרבות הפורעים למושבה נפתחה עליהם אש מטווח קצר. שישה פורעים נהרגו, עשרות נפצעו והיתר נסו. איש ממגיני רחובות לא נפגע.

בשנת 1926 נפגעו קשות כרמי השקדים במושבה כתוצאה מזחלי החיפושית קפנודיס השקד. הדבר הביא לעקירת כרמי השקדים. משבר נוסף בתעשיית היין הביא לעקירת רוב הגפנים. במקום הכרמים שנעקרו, ובאדמות חדשות שנרכשו, ניטעו פרדסים.

בפרט ראוי לציון סיפורו של פרדס הולצמן. שמואל צבי הולצמן התיישב ברחובות בשנת 1927 ונטע פרדס (בערך באזור מפגש "דרך היס" והכביש העוקף), וניסה לאקלם עצי פרי אקזוטיים. הוא הביא לארץ עצי פקאן ופומלו, והיה בין ראשוני מגדלי האבוקדו בארץ. בתחום הפרדס הייתה

חוות גידול יענים, שהובאו מדרום אפריקה למטרת ייצוא הנוצות, ולכן הערבים קראו לו "אבו נעמאן". הולצמן היה הראשון בארץ שהתייחס לגידול יענים כענף כלכלי.

ב- 1934 ייסד את חברת "אל ההר" ורכש את אדמות גוש עציון הקרוי על שמו (עציון – עברות השם הולצמן). הוא שקע בחובות והחברה פורקה, כך שכל רכשו כולל הפרדס אבד. מיקומו המדויק של פרדס הולצמן לא אותר במסגרת הסקר, אך נראה שמדובר על השטח בין התיישבות הבדווים ובין פרדס גורדון (אתר מס' 122).

במאורעות תרפ"ט עמדה רחובות בכוננות כולל עמדות תצפית ומשמרות, אולם המושבה לא הותקפה.

שנות ה-30 וה-40 עמדו בסימן שגשוג ענף הפרדסנות.

משה סמילנסקי וחבריו ייסדו חברה שייעודה נטיעת פרדסים ברחובות – Anglo Palestine citrus company. סמילנסקי רכש 1050 דונם לנטיעת 42 חלקות פרדס בנות 25 דונם כל אחת, וכן 320 דונם עבור זאב בילמס (120 במושבה ו-200 דונם בנענה). במסגרת זו נחפרו חמש בארות עם מנועי שאיבה. בתקופה זו הוקמו בתי אריזה בסמוך לתחנת הרכבת, ורחובות הפכה למרכז פרדסנות ארצי. שטחי הפרדסים במושבה הגיעו לשיא של 13,515 דונם בשנת תרצ"ח (1938).

ביטוי לרוח התקופה יש בשירו של קיפניס, "מי יבנה בית בתל אביב" – "מי ישתול ישתול פרדס ברחובות? מי ישתול פרדס ברחובות? אנחנו החלוצים נשתול ברחובות. הבו לנו שתילים ונשתול את רחובות."

בתקופת המרד הערבי תרצ"ו-תרצ"ט 1936-1939, שימשו היישובים סביב רחובות חגורת מגן למושבה, אולם היו קשיים באבטחת הפרדסים ובפרט בעונת הקטיף. הפועלים היו בסכנה והיה צורך גם באבטחת הובלת הפרי מבתי האריזה שבפרדסים לתחנת הרכבת. פשיעה לאומנית מאסיבית – כריתת עצים, הצתת עצים ובתי אריזה. במרחב הוצבו מארבים ומשמרות ניידות לאבטחת התחבורה, והקמת עמדות תצפית ושמירה.

בולט במיוחד מגדל השמירה שהוקם ע"פ התכנון של המהנדס גליק (אתר מס' 242), יחיד מסוגו בישראל.

תמונה 12 : מגדל השמירה, מבט ממערב.

7.5.1 מכון איילון

בצמוד וממערב לגבעת החילפים, מעבר למסילת הרכבת, נמצאת גבעת הקיבוצים – גבעה בה ישבו גרעיני התיישבות קיבוציים בשנים 1932-1942 טרם עלייתם להתיישבות קבע במקומות שונים בארץ. במהלך תקופה זו התפרנסו חברי הגרעינים מעבודה במושבה. חלק מהגרעינים ייסדו יישובים חדשים וחלקם הצטרפו לקיבוצים קיימים. היישובים – מעלה החמישה, רמת יוחנן, רמת השופט, נירעם, בית אלפא, תל יצחק, דגניה ב' ויד מרדכי.

המקום היה מבודד יחסית ושולט על סביבתו, והתאים לבניית מכון תחמושת מחתרתי, מתחת לאפס של הבריטים שנכחו בקביעות בתחנת הרכבת הסמוכה.

מפקדת "ההגנה" שיכנעה את חברי קבוצת הצופים א', שעמדו לקבל קרקע באדמות כבארה, לדחות את העלייה לקרקע ולהשתתף בהקמת והפעלת המכון.

המפעל נחפר והוקם בתוך 22 יום בלבד, ומעליו הוקמו מכבסה ומאפייה, לצורך הסוואתו. המקום פעל מתחילת 1946 ועד יולי 1948, ושימש לייצור כדורים בקוטר 9 מ"מ ל"סטנים" ולאקדחים.

ב- 29 בפברואר 1948 – רכבת שהובילה חיילים בריטים מרפיח ללוד עלתה על מוקש על גשרון המסילה הסמוך לשער הכניסה לגבעת הקיבוצים. כתוצאה מהפיצוץ נהרגו 28 חיילים ו- 35 נפצעו. הפעולה בוצעה בידי הלח"י כנקמה על פעולת חיילים בריטים שפוצצו שלוש משאיות תופת במרכז ירושלים ב- 22 בפברואר, פיצוץ שהרס את מלון "אטלנטיק" ובניינים בקרבתו ובו נהרגו יותר מ- 50 אזרחים יהודים. הפיצוץ סיכן את העובדים ב"מכון איילון" ואנשי גבעת הקיבוצים נזעקו לתת עזרה ראשונה לחיילים הבריטים, וכך הסירו מעליהם חשד ומנעו חיפוש בריטי בגבעה.

ביוני 1948 נסגר המכון והייצור הועבר למתקן תע"ש בגבעת רמב"ם בגבעתיים.

לאחר מלחמת העצמאות, עברו חברי הקיבוץ להתיישבות הקבע במעגן מיכאל.

המקום הוכרז כאתר לאומי באוגוסט 1986. בשנת 1988 שוקם ושוחזר המקום, והכניסה אליו כיום היא בתשלום ובתיאום מראש.

7.6 מלחמת העצמאות

בתוכנית החלוקה של האו"ם, אמור היה גבולה המזרחי של מדינת ישראל לעבור לאורך גבולן של אדמות רחובות, לאורך משוכת צבר הקיימת עד היום.

במהלך מלחמת העצמאות שימשה רחובות חוליה חשובה בקשר בין תל אביב לירושלים ולנגב. 23 במרץ – הוראת מטכ"ל למפקד חטיבת גבעתי לפעול לשיתוק עורקי תחבורה ערביים, במטרה לכפות על האויב להשתמש בעורקי התחבורה הראשיים המשותפים לשיירות העבריות, ולמנוע בכך מהאויב לחסום דרכים אלו. בין הדרכים שיועדו לפגיעה הן כביש עקיר-רמלה (כביש 40 של היום), הכביש המשני ודרכי העפר המקשרות את הכפרים ואדי חנין (צמוד לנס ציונה כיום) וצרפנד אל-חרב (כיום קריית אליעזר בנס ציונה) עם ביר סאלים (חוות שפון) ורמלה. חסימת הדרכים באזור הזה הוטלה על גדוד 52.

24 במרץ – כיתה מפלוגה א' פוגעת במשאית אויב בדרך העפר מחוות שפון לוואדי חנין. המשאית התרסקה ו-7 מנוסעיה נהרגו.

מוקש שהונח ע"י כיתה מפלוגה ב' בכביש עקיר-רמלה ולא הוסווה כראוי, התגלה לערבים הולכי רגל ולא נותרה ברירה אלא לפוצצו. בהתפוצצות נהרגו 4 ערבים. עם ההתפוצצות נזעקו למקום ערביי א-סטריה וירו על הכיתה, אולם היא נסוגה ללא אבדות.

כיתה מפלוגה ב' שארבה אחה"צ לתחבורת אויב בכביש זה, פגעה במשאית טעונת פרי שבאה מכיוון עקיר והרגה את הנהג ועוזרו.

בבוקר ה-25 במרץ, ניסתה כיתה מפלוגה ב' למקש את כביש עקיר-רמלה, אולם נכנסה לקרב עם ערביי א-סטריה ותגבורת ערבית מרמלה, ונכשלה במשימה. בשעות אחה"צ פתחה כיתה מפלוגה באש על שתי מכוניות ערביות שנעו בכביש עקיר-רמלה.

ב-26 במרץ, נתקלה כיתה מפלוגה ב', שארבה לתחבורת אויב בכביש עקיר-רמלה, ב-2 ערבים שזיהו אותה, ונאלצה להרגם בריות.

לקראת מבצע "ברק לכיבוש כפרי האזור, עבר מטה חטיבת "גבעתי" מתל אביב לרחובות. ב-12 באפריל, הגיעו לגדוד 52 של חטיבת "גבעתי" דיווחים לפיהם בכוונת הבריטים לפנות את מחנה באר יעקב וסביבתו. לפי דיווחים אלו, נכשלו נסיונותיו של הקבלן הרחובותי גוטמן לרכוש את המחנה מידי הבריטים (בדומה לרכישת מחנה גדרה), בשל נטיית הבריטים למסור את המחנה לידי הערבים. נטייתם של הבריטים נבעה כפי הנראה מכעסם על פעולות שוד נשק ממחנה זה שביצע אצ"ל זמן קצר קודם לכן.

לאור דיווחים אלו, החל מפקד פלוגה א' בגדוד 52 להיערך לתפיסת המחנה וחוות שפון ומניעת נפילתם בידי הערבים.

ב-15/4 גילו תצפיתנים שהוצבו בשטח כי הבריטים מפנים את המחנה. כיתה נשלחה להציב מארב בדרך רמלה – באר יעקב, ושתי כיתות נוספות נשלחו לאזור וחדרו למחנה ולחוות שפון השולטת על המרחב. עם יציאתן לדרך, נפתחו חילופי אש בין המארב ליחידת "צבא ההצלה" של קאוקג'י, שיצאה מרמלה בניסיון לתפוס את המחנה וחוות שפון המפונים. כוח המארב היה נחות במספר האנשים ובכוח האש, ולכן נאלץ לסגת לעבר באר יעקב.

הכוחות הערביים התקדמו במחסה החורשה (כיום מתקן בטחוני) עד לגבולה המערבי, ונעצרו כ-250 מטרים מחוות שפון. כאן נערך האויב והחל לירות על הכיתות שהתבצרו בבנייני האבן בחוות שפון ועל באר יעקב.

מפקד פלוגה א' הזעיק תגבורת, ומג"ד גבעתי גייס שתי כיתות מפלוגה ב' ומשוריינ מרחובות לעזרה. שלא כרגיל, אש האויב נמשכה גם לאחר רדת החשיכה. מרגמה הובאה מ"קיבוץ עקיבא" והוצבה ליד בית הכנסת בבאר יעקב. אש מדויקת מהמרגמה נורתה לעבר האויב, ולקראת חצות נטשו אנשי "צבא ההצלה" את עמדותיהם ונסוגו לרמלה.

למחרת ניסו תושבים מקומיים – ערבים ויהודים כאחד – לפשוט על מחנה באר יעקב ולבזוז את הציוד הרב שבו. אנשי גדוד 52 פתחו באש על הערבים, הרגו שלושה מהם ופצעו אחדים, ומן היהודים החרימו את שללם וגירשום.

רכוש חוות שפון שנשמר בידי אנשי גדוד 52, נמסר לאחר מכן ברובו לידי גרעין קיבוץ בוכנוואלד שהשתכן בחווה (כיום נצר סרני), ומעט ממנו נמכר לאזרחים כאשר התמורה הועברה לקופה ב' של הגדוד.

ב- 4/5 בוצע מבצע "חלם" ובמסגרתו כבש גדוד 52 את הכפרים עקיר וקטרה (וככל הנראה גם את א-סטריה).

עם הפלישה המצרית לארץ, הופצצה רחובות תשע פעמים מן האוויר ו- 10 אנשים נהרגו בהפצצות אלו.

העיר רמלה נכבשה ב- 12 ביולי 1948, במהלך קרבות עשרת הימים, במבצע "דני", ולאחר מכן הורחק קו החזית מאזור הסקר.

7.7 התיישבות לאחר מלחמת העצמאות

7.7.1 כללי

סמילנסקי מציין כי ב- 1950, 60 שנים לאחר הקמת רחובות, נותרו 620 דונם מתוך אלפי דונמים של כרמי גפן ושקדים, ושטח הפרדסים במושבה ירד ל- 10,132 דונם.

בשנת 1949 הוקם מושב סתריה, בו התיישבות 30 משפחות יוצאות רומניה והונגריה ששוחררו מהמחנות בקפריסין. שם המושב דומה לשם הערבי הקודם.

מושב ישרש הוקם בשנת 1950, ע"י עולי מרוקו. שם המושב נלקח מהפסוק "הבאים ישרש יעקב, יציץ ופרח ישראל" (ישעיהו כ"ז 6). המושב היה סמוך לפרדסים קיימים שלא היה טעם לפצלם לחלקות אישיות, ולכן חלקה א' הצמודה לבית צומצמה למינימום.

בישרש היה גוש פרדסים רציף בכל הצד הדרומי של המושב, וכתמי פרדסים קטנים בצפון המושב. חלקות ב' רוכזו בעיקר בצפון המושב.

7.7.2 נצר סרני

גרעין קיבוץ בוכנוואלד נוסד במחנה הריכוז בוכנוואלד עם שחרורו ע"י צבא ארה"ב ב- 1945. לאחר העלייה לארץ, שהתה קבוצת המייסדים בנחלת יהודה.

לאחר כיבוש חוות שפון – חלק מחברי הקיבוץ, יחד עם חברים מהכשרת "זיקים" הסמוכה, גוייסו להגנה על המקום. החברים טיפלו במשק הנטוש במקום, ואז גמלה בליבם ההחלטה להשתקע בו. הקבוצה פנתה למוסדות המיישבים בבקשה לקבל את אדמות חוות שפון, והבקשה נענתה בחיוב. הוצע לקבוצה לעלות וליישב את המקום תחילה כחיילים ורק מאוחר יותר כמתיישבים. ב- 20

ביוני 1948 עלו 16 מחברי הקיבוץ, חמושים ברובים צ'כיים, לחוות שפון. לאחר כיבוש רמלה ולוד הצטרפו גם הנשים והילדים לקיבוץ.

עם ההתיישבות, קיבלו לידם חברי הקיבוץ משק בן 2800 דונם, הכולל 500 דונם מטעים, 600 דונם איקליפטוסים, 100 דונם שלחין, 11 ראשי בקר, ושתי בארות – ביר סאליס ובאר ליד נס ציונה. כמו כן נמצאו בשטח בריכות ותעלות השקיה. בדיעבד, התברר שתשתית חקלאית זו מהווה חיסרון שכן לא תוכננה לצרכי משק קיבוצי מודרני.

בשנת 1949 הצטרף היישוב לקיבוץ המאוחד. בתקופה זו גם חיפשו אנשי היישוב שם חדש לקבוצתם, בשל הבעייתיות בקריאה ליישוב ע"ש מחנה ריכוז. עלו הצעות שונות וביניהן שג"ב – "שרידי גולת בוכנוואלד". חבר אפיקים אפריים דקל הציע את השם "נצרים" ולאחר מכן את השם המקוצר "נצר". שם זה התקבל ע"י החברים ואושר בוועדת השמות ב- 1949. בפועל, בראשית שנות החמישים דבק בקיבוץ הצירוף "נצר-בוכנוואלד".

בינואר 1951 עברו חברי הקיבוץ לשיכון הקבע הצמוד לחוות שפון. במהלך השנה הוחלט על פילוג תנועת "הקיבוץ המאוחד", וקיבוץ נצר הצטרף לפורשים שהקימו את "איחוד הקבוצות והקיבוצים". המזוהה עם מפא"י. לאחר מו"מ, הצטרפו לקיבוץ חברים שפרשו מקיבוץ גבעת ברנר, שנותר ב"קיבוץ המאוחד". לאחר האיחוד, הביעו החברים החדשים את רצונם שמיזוג הקבוצות ישתקף גם בשם הקיבוץ. הם ביקשו להנציח את שמו של חיים אנצו סרני, מראשוני הקיבוץ המאוחד וממנהיגי גבעת ברנר, שנפל כאחד מצנחני היישוב באירופה. חברי נצר הסכימו להצעה, בעיקר משום שסרני עצמו היה קרבן שואה. ב- 1954 פנו חברי היישוב לוועדת השמות הממלכתית בבקשה להחליף את שם הקיבוץ מנצר לנצר סרני. הבקשה נדחתה בשל לועזיות השם, וועדת השמות הציעה את השם "נצר חיים".

באותה תקופה צוינו אירועי העשור לנפילת שבעה צנחני היישוב באירופה. במסגרת זו דרשו חברי הקיבוץ את החלפת השם, והנושא הגיע אף לשולחן הכנסת והוכנה הצעת חוק מיוחדת לשינוי שם היישוב. בדיון בכנסת הוחלט להעביר את ההצעה לוועדת הפנים. חברי ועדת השמות שחששו מהצעת חוק, החליטו להתפשר עם הקיבוץ ולהחליף את שמו, כאשר הסמכות העקרונית לקביעת שמות נשארת בידי הוועדה ללא התערבות הכנסת.

7.7.3 מעברת חוטר

המעברה הראשונה בארץ ואחת הגדולות ביותר, ששכנה בגבולו הצפוני של אזור הסקר. המעברה קמה בתחום מחנה באר יעקב, מחנה צבאי גדול שהוקם ע"י הבריטים במלחמת העולם השנייה. המקום נמסר ע"י צה"ל לסוכנות היהודית ונפתח בפברואר 1949 בהדרגה. בשלב הראשון הוקם מחנה א' – מחנה לעקורי מחנות אירופה ומגורשי קפריסין. במחנה ב' נקלטו עולים מיוגוסלביה ומרוקו. מחנה ג' – עולים מטריפולי (לוב) אליהם צורפו עולים ממרוקו ועקורי מחנות מאירופה. מחנה ד' – גלי עלייה מארצות האיסלאם. בעת פתיחת המחנה, בפברואר 1949, ישבו בו 2200 נפש, באפריל 1949, כבר גרו במעברה 10,000 נפש. המעברה הגיעה לשיא תפוסה ב- 1951 – 35 אלף תושבים.

עשר שנים לאחר הקמת המעברה, עדיין גרו בה 3400 נפש. בהעדר עתודות קרקע לבנייה בבאר יעקב הסמוכה, הושג הסכם בין המועצה המקומית ובין משרד הפנים, על סיפוח מעברת חוטר וקליטת תושביה בבאר יעקב. המעברה סופחה לבאר יעקב באוקטובר 1965. על מרבית שטח המעברה נבנתה שכונה צמודת קרקע. עם זאת, אחרוני התושבים עזבו את המעברה רק ב- 1985. בשטח שבין השכונה ובין כביש 431 נותרו איקליפטוסים, מגדל מים בריטי ושרידי בניינים.

7.7.4 קריית ג'ואריש והתיישבות בדווית

בשנות ה-50' הקים משרד השיכון ברמלה שכונת מגורים מתוכננת לשבט ג'ואריש. מוצא השבט הוא מצפון אפריקה ובשל סכסוכים בין-שבטיים היגרו אנשיו ארצה והתיישבו באזור גדרה. חלק מבדויי הנגב הקימו מאהליהם בחורשות הזיתים ליד השכונה, וגם הצעירים שביניהם היו מעוניינים בהתיישבות קבע עירונית. משרד השיכון תיכנן שכונה ומבני ציבור, כאשר בשלב הראשון של התוכנית התאפשרה התיישבות חמולתית בקבוצות בתים עם כיכר פנימית ביניהן. בהמשך הפיתוח לא הקפידו על כך.

גינת (תש"ל – 1970) מציין תופעת התיישבות בדווית במרחב רמלה-לוד החל משנות ה-60' של המאה ה-20'. כ- 3,000 איש ישבו במאהלים שונים באגן נחל איילון (מחוף הים ועד אזור מודיעין). חלק ניכר מתושבי המאהלים עבדו כפועלים שכירים בחקלאות ומיעוטם בעלי עדרים. לחלק מהמאהלים היו מאפיינים דומים להתיישבות קבע ושהייה ממושכת במקום אחד. לאחר רצף חריג של שנות ברכה בנגב, יחד עם המתרחבות הבטחונית עקב מלחמת ששת הימים, עזבו את אגן איילון רבים מהבדווים שהתיישבו בו. הבדווים שנותרו באזור ניתקו את עצמם מהנגב ומרביתם שואפים להתיישבות עירונית באזור. לא מוכר לנו פרסום עדכני על ההתיישבות הבדווית במרחב, אולם התיישבות כזו קיימת גם בתחום הסקר עצמו.

8. בריכת רחובות

8.1 כללי

הבריכה נמצאת באגן ניקוז סגור בשטח כ- 4,600 דונם (כ- 2,460 דונם בתחום הסקר והשאר ממזרח לגבול הסקר).
קרקעית הבריכה היא ברום 54 מ' מעל פני הים.
הבריכה המוצפת בחורף מהווה מוקד משיכה לעופות מים. הבריטים נהגו לצוד ברווזים באתר בעזרת כלבי ציד.
השטח מכונה בערבית ג'ורת א-רמלה (ג'ורה – שקע, בקעה).
האדמות היו רכוש הוואקף המוסלמי והוחכרו לאפנדים מרמלה. כיום השטח מעובד ע"י חברי "הכורס הצעיר" מרחובות. עיבוד זה צמצם את תחומי הבריכה.
לפי ד"ר אלדד אלרון, בשנת 2010 הבריכה הוצפה בתא שטח רחב יחסית אולם במפלס מים נמוך, שהתייבש ככל הנראה כבר לקראת סוף מרץ. חלקים אחרים מהבריכה התייבשו לאחר סוף אפריל. החלק המרכזי (העמוק יותר) של הבריכה נמצא באזור הצפוני, בקרבת השלט של רט"ג המכריז על הבריכה ובין התלמים של הפרדס הצעיר בסמוך.

8.2 חי וצומח

8.2.1 בעלי חיים (ע"פ אלרון, 2010):

מבחינת דו-חיים נמצאו בעונת 2010/2009 שלושה מינים: אילנית מצויה, קרפדה ירוקה וחפרית מצויה. ראשני החפרית נמצאו רק בדיגום השני לאחר שמפלס המים ירד וככל הנראה הקל על החיפוש. הראשנים נמצאו בבריכות הארוכות הנוצרות בין התלמים ובשתי בריכות עמוקות יותר באזור הפתוח הצמוד לפרדס. אלרון המליץ להעמיק בחפירה את אזור הבריכות הנ"ל כדי להבטיח משך קיום ארוך יותר של המים בחורפים ממוצעים או מעוטי גשמים. זאת בעיקר כדי להבטיח את סיום הגלגול של ראשני החפרית.
אוכלוסיית החפריות באתר נראית יציבה, ובשנים האחרונות נצפו ראשנים בכל הסקרים שבוצעו (אלרון וגזית, 2005; הרשקוביץ ומילשטיין, 2008, אלרון 2010).
מבחינת סרטנים ירודים הייחודיים לבריכות חחורף נמצאו ב- 2010 שטרפל גדול, אפונית וזימרגל. חשוב לציין שבעבר נראו בסקרים שבוצעו בבריכה גם תריסן קשקש ובוצן.
כמו כן נמצאו סרטנים נוספים כגון שטרפל אדמדם ודפניות, מיני חרקים שונים וחילזון מסוג בולית.

8.2.2 צומח (ע"פ ספיר, 2010):

3 מיני עטיינית – ארוכה, קצרה ומגובבת, כף-צפרדע אזמלנית, דמסון כוכבני, קיקסיה שרועה, אפרורית מצויה, בצעוני מצוי.

8.3 המלצות

מדובר באחת מבריקות החורף ההיסטוריות החשובות ביותר בדרום מישור החוף, אם לא החשובה מכולן מבחינת גודל הבריקה ועושר המינים הייחודיים שמתקיימים בה (חפרית מצויה וכל מיני הסרטנים הייחודיים).

הבריקה מיועדת לשמורת טבע לפי תמ"מ 21/3. השמירה על בריכת החורף הזו היא קריטית. יש לבצע מהלך מול החקלאים והמנהל ולהכליל את הבריקה תחת מעמד סטטוטורי מחייב המגן על הבריקה והשטח הסובב אותה. במסגרת זו, יש להכריז את הבריקה כשמורת טבע לכל דבר ועניין, בניהול רשות הטבע והגנים, כולל חלק מאגן הניקוז של הבריקה. להבטחת איכות מי הבריקה, יש לנהל את העיבוד החקלאי באגן הבריקה בצורה ידידותית לסביבה – עידוד חקלאות אורגנית (ללא חומרי הדברה ודישון) או לכל הפחות "חקלאות מדייקת" (מינימום שימוש בחומרים אלו), העדפה לגידולים עונתיים שאינם כרוכים בהשקיה אינטנסיבית בקרבת הבריקה, וכן צמצום שטחי חקלאות הגובלים פיסית בבריקה לצורך יצירת אזור חיץ סביבה. חורשות אקליפטוסים משקיות שניטעו בחלקים משטח הבריקה מביאות להצללה ושינוי בית הגידול הטבעי. יש לעקור חורשות אלו, ולכל היותר להשאיר רצועת עצים לאורך גבול השטח לשימור, לצורך גבול נופי ברור בין שטחי החקלאות ושטחי הטבע.

תמונה 13 : בריכת רחובות, מבט מצפון.

9. קישוריות

9.1 קישוריות חיצונית

מרחב הסקר מוקף במערכת כבישים ואזורים עירוניים. החיבור היחיד לשטח פתוח משמעותי הוא בקטע שבין תחמ"ש סתריה ומפעל תע"ש רמלה. בתחום תע"ש נמצאים שטחים פתוחים נוספים אולם מגודרים, כך שלא אפשרי מעבר בעלי חיים גדולים לשטח זה וממנו לשטח הסקר. מספר שטחים פתוחים נוספים הגובלים בסקר נמצאים צפונית לכביש 431, בין קריית ג'וואריש לגשר נצר סרני, צפונית-מערבית לגבעת החילפים (בין נס ציונה ורחובות) ודרומית לגבעת החילפים לכיוון מכון וייצמן. נראה כי שטחים אלו, רובם ככולם, צפויים לפיתוח עתידי. כמו כן, קיימים שטחים פתוחים דרומית למושב סתריה, המנותקים ממרחב הסקר ע"י צומת רחובות מזרח.

נסקרו 12 מעבירי מים ומעברי רכב חקלאי קיימים (6 לאורך כביש 431, 5 לאורך כביש 40 ואחד כביש עוקף רחובות). מעברים אלו מופיעים במפה מס' 8. רוב המעברים נמצאו ללא סימני פעילות בע"ח. באחד המעברים נמצא קן נטוש של סנונית. מעביר מים אחד, לצד צומת הכניסה לתחמ"ש סתריה, נבדק ע"י פקח רט"ג שהציב מצלמת מעקב עם חיישני תנועה במשך מספר ימים. תוצאות התייעוד העלו תנועה בעיקר של כלבים וכן חתול בית. עם זאת, בסיוור מקדים להצבת המצלמות אותרו במעביר עקבות כנראה של נמייה ולצד המעבר זוהו גללי שועל.

כביש	סוג מעבר	נ"צ Y	נ"צ X	תיאור
431	רכב	647532	185088	
431	ניקוז	647600	184862	מעבר נמוך וצר
431	רכב	647664	184731	מעבר גדול ורחב, בו יעבור בעתיד כביש עוקף רמלה.
431	ניקוז	648161	184109	גובה 1.5 מ', משמש כמחראה.
431	רכב	647792	184466	הסימון הכחול עובר בו.
431	ניקוז	647469	185540	מעבר נמוך וצר, סימני פית בקצה דרומי.
40	ניקוז	645642	185571	גובה 1.5 מ', רוחב כ- 3 מ'. ממערב למעביר יש סוללת עפר - לא זוהה ניקוז ברור לאגן בריכת רחובות.
40	ניקוז	645839	185778	סתום בסחף.
40	ניקוז	645280	185314	גובה 1.5 מ'. במרכז המעביר יש צינור מים לאורך הכביש. בצד המזרחי של המעביר יש אתר זיכרון לחייל שנהרג בתאונת דרכים.
40	ניקוז	645176	185261	מעביר מים דומה מאוד לקודם. בתוכו יש צינור מים וקן סנונית.
40	ניקוז	644904	185674	גובה 1.3 מ' ורוחב 1 מ'. בכניסה לתחנת הדלק.
423	רכב	646874	182985	מעבר המאפשר גישה ממוזיאון הפרדסנות לשטחי הסקר.

טבלה 5: מעברים קיימים לאורך קטעי הכבישים הגובלים בשטח הסקר.

9.2 קישוריות פנימית

בשל אופיו החקלאי של המרחב, אתרי הצומח הטבעי מנותקים אחד מן השני. בגבולות חלקות רבות בשטח נמצאות רצועות צמחייה ליניאריות – שדרות עצים, משוכות שיחים או פסי עשבייה. רצועות אלו מאפשרות הפצה של צמחי בר וכן מרחב מחיה ומסתור לבעלי חיים, וכתוצאה מכך אפשרית הפצה של החי והצומח בין השטחים המוברים והטבעיים השונים בתחום הסקר. ריבוי פסי צומח לינאריים אלו מייחד את אזור הסקר, וחשיבותו לשימור המגוון המקומי לאורך זמן היא גבוהה.

תמונה 14 : משוכת צבר ופס עשבייה בקדמת התמונה (מערבית לגבעת הזיתים).

10. הצומח הטבעי במרחב הסקר

10.1 רקע כללי

קצב הפיתוח הגבוה ברצועת החוף בעשרות השנים האחרונות הוביל לשינויים משמעותיים בנוף קרקעות החמרה והכורכר. שינויים אלה מצאו את ביטויים בהתמעטות ובקיטוע של בתי הגידול הטבעיים ובהידלדלות של האלמנטים הצמחיים שבתוכם עד כדי סכנת הכחדה ממשית (פולק 1984). לפי הערכה גסה (פולק 1984א) לא יותר מ-1% משטחי החמרה נותרו לפליטה כשטחי בור עד אמצע שנות ה-80 של המאה שעברה. למרות זאת, השטחים ששרדו מכילים מגוון בוטאני מרשים, שנסקר חלקית בלבד עקב ביצוע סקר השדה בתקופה היבשה של השנה (יוני-אוקטובר).

מגוון זה התפשט לאורך השנים מאותם שטחים שלא עובדו כלל, לשטחים שעובדו בעבר ונעזבו – שטחים מוברים, המהווים כיום רוב מכריע של השטחים המקיימים צומח טבעי בתחום הסקר.

10.2 אפיון טיפוסי צומח והערכת רגישותם

האפיון נעשה בעיקר על ידי הכללת קווים דומים וייחודיים ליחידות הצומח שתועדו, על בסיס צורות הצומח האופייניות, הקרקע והמינים השליטים. מינים שליטים הם מינים ששכיחותם בטיפוס הצומח גבוהה במיוחד.

רגישותם וחשיבותם של הטיפוסים השונים נקבעו באופן סובייקטיבי על בסיס הערכת הפוטנציאל של בית הגידול לקיים מגוון משמעותי של צמחייה המאפיינת את קרקעות האזור, ובפרט מינים נדירים בישראל. צומח המרחב מושפע מדורות של השפעת אדם, וקשה להעריך את המצב הטבעי של בתי הגידול במרחב בהעדר השפעה זו. כל כתמי הצומח בתחום הסקר הם קטנים, מקוטעים וכוללים בתוכם מינים המתקיימים בסביבתו של האדם או שעוצבו על ידו. כיוון שכך, יש חשיבות רבה גם לשטחים חקלאיים נטושים כבית גידול המאפשר קיום למגוון מיני צומח שאפיינו את המרחב בעבר. לאור נדירותו הרבה של בית-גידול החמרה בשרון ובפלשת, שכמעט ונעלם מהנוף של הארץ, אנו מוצאים חשיבות רבה גם למעט שעוד נותר. עם זאת, כיוון ששטחים ניכרים בתחום הסקר הם שטחים מוברים, הערכת טיפוסי הצומח נותנת עדיפות לשטחים מוברים זמן רב, בהם קיים ככל הנראה מגוון מינים עשיר יותר ועם פחות מיני צמחייה פולשת, לעומת שטחים שעובדו החקלאי הופסק בשנים האחרונות בלבד והמגוון הטבעי בהם דל. כמו כן, במהלך הגדרת טיפוסי הצומח, ניתנה התייחסות גם לרצועות צמחייה בגבולות חלקות – בד"כ צמחייה נטועה (ברושים כשוברי רוח, שיטת משוכות וצבר. רצועות אלו תורמות להטרוגניות נופית, ומהוות מקום מחיה ומקלט לבעלי חיים ולצמחים שונים.

ראויה לציון שונות גבוהה בשטחים המוברים בשטח, הנגזרת משלושה גורמים עיקריים – אופי הגידול החקלאי שהיה בשטח לפני נטישתו (פרדסים לעומת גידולי שדה), משך הזמן שחלף מאז הופסק העיבוד (כאשר שטחים שנעזבו לפני שנים רבות, צפויים להיות עשירים יותר במגוון צומח טבעי), ולחץ רעייה (משמעותי בעיקר בקרבת מתחם הבדווים וגבעת הבדווים, ומביא לצמחייה דלילה יותר).

10.3 אפיון טיפוס הצומח

אפיון טיפוס הצומח התבסס על הכללות של תצורות צומח משותפות וייחודיות לאתרים השונים במרחב הסקר (ראו מפה מס' 10). אפיון זה כלל גם גידולים חקלאיים. ניתן להבחין בשטח הסקר במגוון טיפוס צומח טבעי/מובר:

1. חורש שיטה מלבינה.
2. בתה עשבונית בקרקע חמרה חולית.
3. בתה עשבונית בקרקע חמרה – חילף החולות, משיין גליליני ודרדר הקורים.
4. בתה עשבונית בקרקע חמרה – משיין גליליני ושומר פשוט.
5. בתה עשבונית בקרקע כורכר – קורטם דק ודרדר הקורים.
6. בתה עשבונית בקרקעות כבדות – חוח עקוד וינבוט השדה.
7. שיחייה בקרקעות חמרה – שרביטן ואספרג ארוך-עלים (פרדס נטוש זמן רב).
8. בתה עשבונית בקרקעות חמרה – קורטם דק (אזור חקלאי שנעזב לאחרונה).
9. פסיפס בתה וחורש בקרקעות שונות – שיטה כחלחלה וחלמית מצויה (מעזבה).
10. בתה עשבונית בקרקעות שונות – חרצית עטורה, חלמית מצויה וארכובית שבטבטית (מעזבה).
11. פרדסים שניטשו לאחרונה בקרקעות שונות (אינם נשלטים ע"י שרביטן ואספרג).
12. שיחייה בקרקעות שונות – שרביטן (ללא ליווי אספרג).
13. יער – עצי אזדרכת מצויה.

להלן פירוט של טיפוס הצומח השונים.

10.3.1 חורש שיטה מלבינה

טיפוס זה מאפיין שטח מצומצם, בעיקר בגבעת השיטה המלבינה וכן במספר כתמים בקרבתה. החורש נמצא הן בקרקעות חמרה והן בקרקעות כורכר, ובצל השיטים גדל המטפס האנדמי בלוטה פלישתית. שרביטן מטפס גם הוא על חלק מהעצים, ובקרחות שביניהם גדלה צמחייה עשבונית מגוונת. כתם זעיר של קרקע חוסמס בגבעת השיטה המלבינה הוכלל בטיפוס זה בשל שטחו המצומצם. בכתם החוסמס תצורת הצומח היא של בתה הכוללת זקנן שעיר, סירה קוצנית ומינים נוספים. זוהתה התפשטות של נצרי שיטה מלבינה מתחומי הכתמים הקיימים, לעבר שדות חרושים הגובלים בהם. נראה כי ללא התערבות אדם, יכול חורש השיטה להתפשט באופן משמעותי לשטחים ניכרים.

תמונה 15 : שיטה מלבינה עליה מטפס שרביטן עם פירות אדומים, גבעת השיטה המלבינה.

10.3.2 בתה עשבונית בקרקעות חמרה

טיפול זה מאפיין שטחים מוברים. בשל איכותה החקלאית של הקרקע, אין שטחים מטיפול זה בתחום הסקר שלא עובדו בעבר. השטח נשלט ע"י צמחייה עשבונית, כאשר פה ושם ייתכנו שיחים בודדים של שרביטן, אספרג ארוך-עלים, רותם המדבר ומינים נוספים.

טיפול זה חולק בסקירה לשלושה טיפוסים משנה: קרקע חמרה חולית (עשבוניים), קרקע חמרה (חילף החולות, משיין גליליני ודרדר הקורים), קרקע חמרה (משיין גליליני ושומר פשוט). ההבדלים בין הטיפוסים אינם גדולים, אולם ראוי לציין כי טיפוס חילף, משיין ודרדר מאפיין בתחום הסקר את גבעת החילפים בלבד, ונראה כי מגוון המינים בו מצומצם בשל דומיננטיות חילף החולות. מנגד, כתמי חמרה חולית, בהם אין ייצוג משמעותי לחילף, מופיעים גם בתחום מטעי חרובים נטושים ולא רק בשטחי הבתה העשבונית.

ביצוע הסקירה בקיץ לא איפשר להעריך כראוי את מגוון מיני החמרה והכורכר הייחודיים הגדלים בבית גידול זה. השטח רגיש במיוחד לפלישה של טיונית החולות, הנמצאת בתחום המרחב.

10.3.3 בתה עשבונית בקרקע כורכר

בית גידול הבולט בעיקר במורדות גבעת הזיתים ומדרום-מזרח לגבעת החילפים. האזור מאופיין במסלע כורכרי פריך, עליו גדלים בעיקר קורטם דק, דרדר הקורים ועכנאי שרוע. למרות משקל גבוה לקורטם דק, נראה כי השטח בעל סיכויים טובים לשיקום ושחזור צומח הכורכר הטבעי.

10.3.4 בתה עשבונית בקרקעות כבדות

בית גידול המאפיין את בריכת רחובות וסביבתה. בית הגידול מאופיין בהצפה עונתית בחורף ולחות גבוהה בקרקע, והתייבשות מוחלטת בקיץ. שטחים ניכרים נחרשו לצורך עיבוד חקלאי, ובהם בולט ינבוט השדה. בשטחים שלא נחרשו, בולט חוח עקוד שגידולו הצפוף יוצר אזור קשה למעבר. בין שני מינים דומיננטיים אלה, גדלים מינים רבים המאפיינים בריכות עונתיות, וביניהם כף הצפרדע האזמלנית, דמסון כוכבני, הסוג עטיינית (3 מינים שונים) ואחרים.

10.3.5 שיחייה בקרקעות חמרה

בית גידול זה מאפיין פרדסים שנעזבו לפני זמן רב, בעיקר כאשר לא מדובר על חמרה חולית. המינים הדומיננטיים הם שרביטן ואספרג ארוך-עלים, ביניהם גדלים צמחים עשבוניים שונים.

בכתמים קטנים בתחום הסקר, קיימת שליטה מלאה של שרביטן ללא ליווי אספרג. שטחים אלו הוגדרו פחות ערכיים בשל המגוון הדל שבהם.

10.3.6 קורטם דק בקרקעות חמרה

בתה עשבונית המאפיינת אזורים בהם היו גידולי שדה שנעזבו לאחרונה (ייתכן גם שהשטח מעובד אולם עיבודו הופסק במועד מוקדם בעונה). השטח נשלט בצפיפות רבה ע"י הקוץ קורטם דק, והתנועה בו אינה נוחה. נראה כי מגוון המינים דל יחסית, וערכיות השטח נמוכה לעומת בתי הגידול הקודמים שנסקרו.

תמונה 16 : שדות קורטם דק מצפון לבית הקברות ברחובות, מבט מצפון.

10.3.7 שיטה כחלחלה וחלמית מצויה

אזור מעזבה עליו השתלט העץ הפולש שיטה כחלחלה, היוצר נוף חורש. ללא התערבות, חורש זה הולך ונסגר עד כדי דחיקה מוחלטת של מינים אחרים במרחב. ערכם של שטחים אלו נמוך.

פלישת השיטה מתרחשת בעיקר באזורים שעברו הפרעה קשה, ובפרט מצבורי פסולת בניין ישנה (לדוגמא, בין חורשת הצופים וגשר הרכבת), אך המין עלול לפלוש גם לשטחים נוספים.

10.3.8 חרצית עטורה, חלמית מצויה וארכובית שבטבטית

אזורי מעזבה, המאפיינים בעיקר שולי חלקות חקלאיות בהם לא ניטעו צמחי תרבות כמו ברוש מצוי, שיטת המשוכות וצבר מצוי.

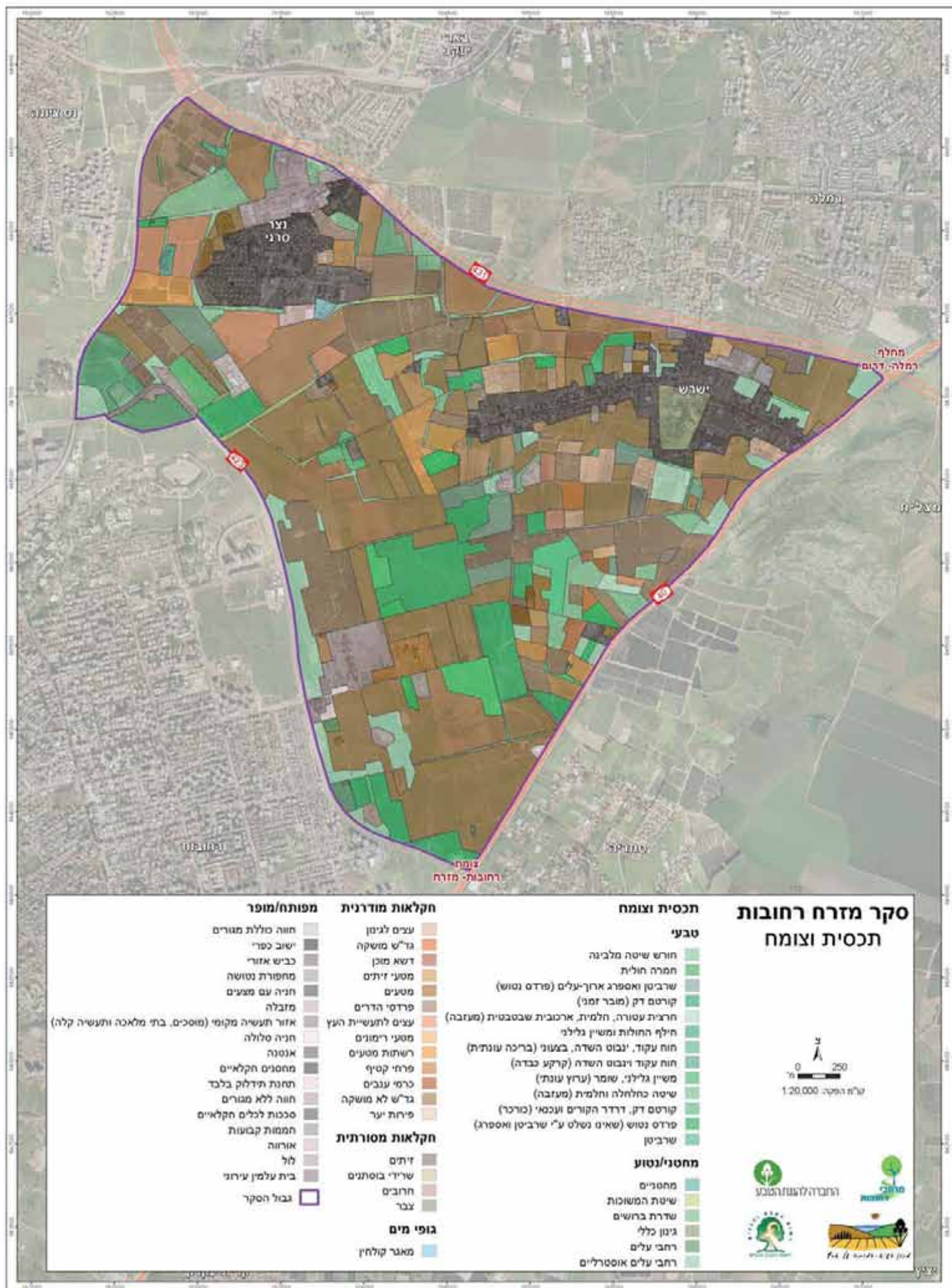
בצפון-מזרח הסקר, בקרקעות סחף באזור ישרש, יש נוכחות משמעותית של ארכובית שבטבטית. מגוון המינים דל יחסית וערך השטח נמוך.

10.3.9 פרדסים שניטשו לאחרונה

לעומת שליטת שרביטן ואספרג ארוך-עלים בפרדסים שניטשו לפני זמן רב, בפרדסים שניטשו לאחרונה נוטים להשתלט צמחים פולשים, ובפרט השיח לנטנה ססגונית והעשבוני טיונית החולות.

10.3.10 יער אזורית

בית גידול כתמי בשטחים מצומצמים בדרום הסקר. בית הגידול נשלט ע"י עץ פולש (אזורית מצויה) ונמצא בתהליכי התפשטות, עם זאת מוערך כי האיום של מין זה על השטחים הטבעיים הוא נמוך יחסית למינים פולשים אחרים במרחב.

10.4 ייחודו וחשיבותו של שטח הסקר בפסיפס הנופים של המרחב

בתחום הסקר נמצא אחד מגושי קרקעות החמרה הגדולים ביותר שנותרו בצפון פלשת (מרחב ראשון לציון – גדרה). כתוצאה מהפסקת העיבוד החקלאי בשטחים נרחבים, נוצרו כתמים גדולים של צמחיית חמרה טבעית, כולל מינים נדירים וביניהם שרוכנית א"י, כספסף חד-פרחי ואחרים. יתר על כן, באזור הסקר מיוצגים גם סוגי קרקע נוספים – כורכר ואדמות סחף, המביאים למגוון צמחייה גדול באזור מצומצם.

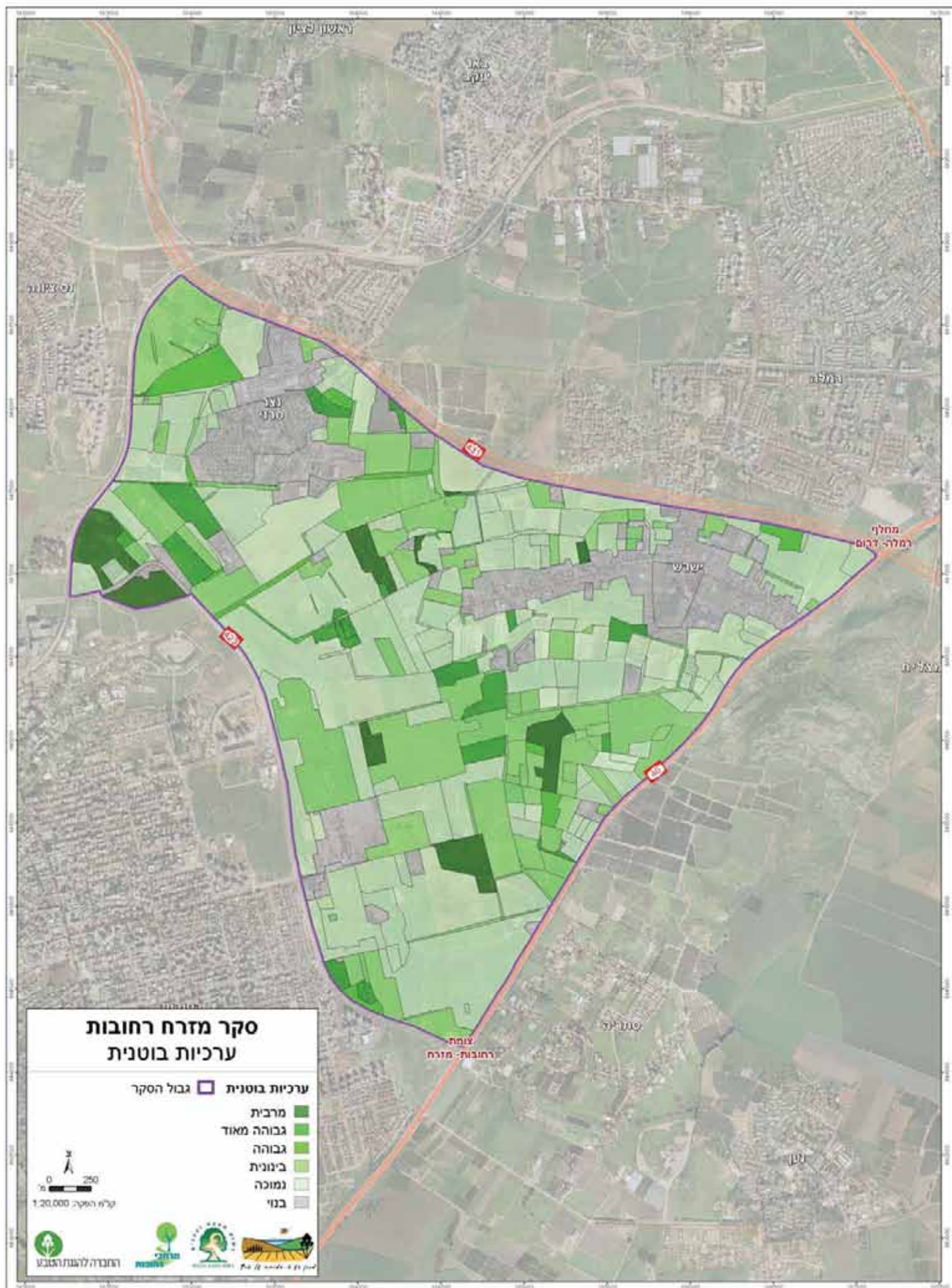
10.5 ערכיות משאבי צומח ונוף

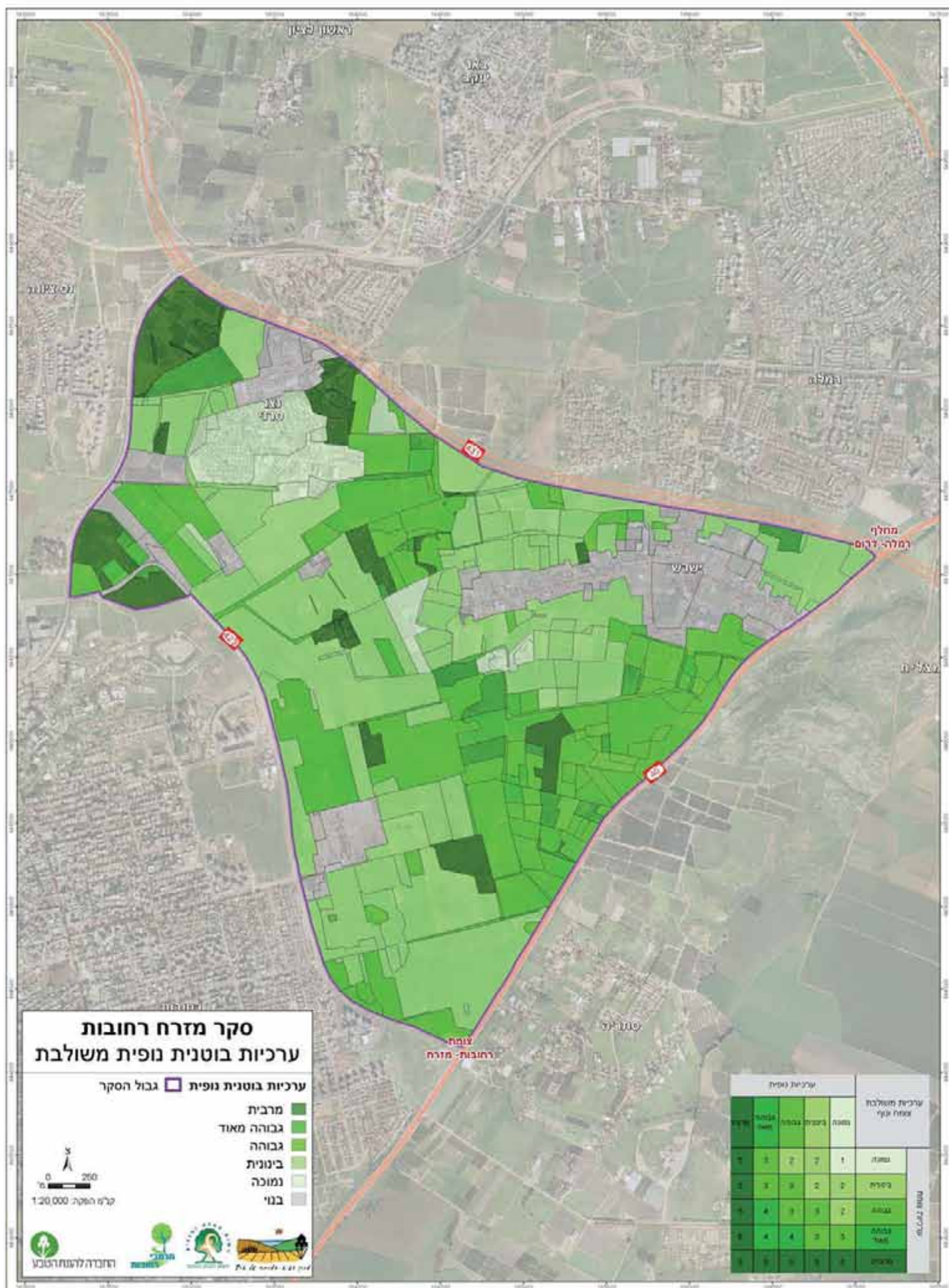
הגדרת ערכיות משאבי צומח ונוף נגזרה משילוב שכבת ערכיות משאבי טבע ושכבת ערכיות נופית. משילוב השכבות התקבלה שכבה חדשה המשלבת בין שתי השכבות. לבסוף, ניתנה ערכיות משולבת בהתאם לטבלת צירופים מוצהרים.

הערכיות מוצגת בסולם בן חמש דרגות:

1. ערכיות נמוכה 2. ערכיות בינונית 3. ערכיות גבוהה 4. ערכיות גבוהה מאד 5. ערכיות מרבית.

אזור הסקר מייצג מרחב הנתון להשפעת אדם אינטנסיבית, ובכל זאת מקיים עושר רב של מיני צומח, כולל מינים נדירים ואנדמיים. לאור נדירותו העולמית של בית הגידול, יש חשיבות רבה לשמירת מכלול כתמי הצומח הטבעי במרחב והבטחת הקשר ביניהם לאורך זמן.

11. בעלי חיים במרחב הסקר

במרחב שרדו מגוון בעלי חיים קטנים – עופות, מכרסמים, זוחלים, דו-חיים וחסרי חוליות, המנצלים נישות שונות באזור. כך למשל, בקירות עפר נמצאים חורי קינון של שרקרקים ושלדג לבן-חזה. מבנים ישנים מהווים מקום משכן לחרדונים ולעיתים אתר קינון של סנוניות/דורסי לילה (ויש דיווחים על נוכחות תנשמת וכוס באזור הסקר). באזורים עם צמחייה סבוכה קל לפגוש בזיקיות, ובריכת רחובות (פרק 9) מהווה אתר רבייה חשוב לדו-חיים באזור.

פרל (2010) מציין כי בין ציפורי האזור בולטות ציפורים המאפיינות שטחים פתוחים – חוגלה, עירוני מצויץ, סיקסק, כרוון (מקנן בשטח) ומינים נוספים – אנפית בקר, דרור ספרדי, דוחל שחור גרון, חוחית, ירקון ועוד. השטח משמש גם עופות חורפים או נודדים וביניהם שליו, עגור אפור וחסידה לבנה. כאשר בריכת רחובות מוצפת, שוהים בה עופות מים וביניהם ברכיה.

מאורות שועלים/דרבנים זהו במספר נקודות במרחב, וביניהן גבעת הזיתים ושדה הבור בין מגדל השמירה ואחוזת כספי. בפברואר 2011 נצפה שועל בשטח ע"י משפחת ספיר. לצד מעביר מים בכביש 40 זהו גללי שועל ועקבות נמיה, אך גם עקבות ותנועה רבה של כלבי בית וחתולי בית.

ד"ר יובל ספיר זיהה בגבעת החילפים בספטמבר 2010 עקבות שועל וכן מגוון מיני לטאות וחומטים – נחשית נחשונית, חומט גמד, לטאה זריזה ועינחש עדינה.

תמונה 17 : זיקית בחורשה המזרחית בין נצר סרני ונס ציונה.

12. מצב סטטוטורי של אזור הסקר

12.1 בעלויות קרקע

ע"פ מפת בעלויות קרקע (מס' 12), קיימת הפרדה ברורה בין אדמות המושבה רחובות לפני 1948 ובין שאר שטחי הסקר. אדמות המושבה רחובות הן ברובן המכריע בבעלות פרטית ומאופיינות בחלקות בינוניות של עשרות דונמים, המתאימות למשק חקלאי. כתמים קטנים הם בבעלות העירייה (בפרט בית הקברות) או בשותפות של מנהל מקרקעי ישראל ואחרים (כנראה מושע).

שאר שטחי הסקר הם ברובם המכריע אדמות מנהל, ועם מספר גושים בולטים המוגדרים "ממ"י מעורב" – ככל הנראה מושע. שטחי המושע הבולטים נמצאים בצפון-מזרח אזור הסקר, בין ישרש לבריכת רחובות ובאזור נצר סרני. כרם הזיתים הצמוד לכביש 431 מוגדר "ממ"י+אחרים" (ככל הנראה אדמות הכנסייה ברמלה), וכן המתחם המגודר הנמצא מול קצה ג'וואריש שרובו קרקע פרטית ומיעוטו במעמד "ממ"י+אחרים".

המשמעות לעניין סקר זה, היא שהשטחים הזמינים לשימור בטווח הזמן הקצר (ללא הסדר מול בעלי קרקע פרטיים) נמצאים בעיקר בתחומי מועצה אזורית גזר ונס ציונה, וכן באזור המזרחי ביותר של תחום רחובות - כולל כל תחום בריכת רחובות, ריכוזי שיטה מלבנה ממזרח ומצפון-מזרח לגבעת השיטה המלבנה, החורשה המזרחית, אורני נצר סרני וגבעת החרובים. ראו מפה מס' 13.

בבעלות עיריית רחובות נמצאות החלקות הבאות בעלות פוטנציאל לשימור ערכי טבע:

מס' גוש	מס' חלקה	שטח (דונם)	מיקום	מצב	הערכה
3688	26	28	דרומית למתחם הבדווים, אזור "באר עורות".	מעזבה עם ריכוזי פסולת בניין.	לא מתאים לשימור/שחזור ערכי טבע.
3700	513	2	בצמוד וממזרח לעוקף רחובות, צפונית למסעף דרך ירושלים.	מעזבה, בגבול שטח חמרה חולית בחלקה 519 (ריכוז חרובים).	יכול להתאים לשימור ושחזור ערכי טבע, במיוחד בצירוף חלקה 519 הפרטית.
3700	514	2.5	בצמוד וממזרח לעוקף רחובות, צפונית למסעף דרך ירושלים	מעזבה, בגבול שטח חמרה חולית בחלקה 519 (ריכוז חרובים).	כנ"ל.
3692	9	7.7	דרך עפר, 340 מ' מזרחית למסעף רח' ההגנה ועד אזור תחנת דלק סתריה.	דרך עפר ולאורכה (750 מ') משוכה מרשימה.	מתאים לשימור המשוכה, אך לא לשימור שטח פתוח ממש.

טבלה 6: חלקות בתחום הסקר, בבעלות עיריית רחובות.

בבעלות ממ"י ובתחום שיפוט עיריית רחובות נמצאות החלקות הבאות בעלות פוטנציאל לשימור ערכי טבע:

מס' גוש	מס' חלקה	שטח (דונם)	מיקום	מצב	הערכה
4414	46-51,60-63,54-57, חלק מחלקה 95	94	בריכת רחובות	תחום ההצפה של בריכת רחובות	ראוי לשימור מרבי, כולל חיסול חורשות אקליפטוסים משקיות ופינוי מטעים צעירים בתחום האמור.
4414	52-53,92	18	שטח מטעים בתחום הצפת בריכת רחובות (מע' לבריכה)	אזור מטעים עשיר בצמחייה טבעית	ראוי לשימור, לא בעדיפות גבוהה.
4414	45	25	מערבית לבריכת רחובות, עד משוכת "הגבול"	שטח חמרה, חלקו הצפוני מעובד	ראוי לשימור מרבי – שטח שניתן להצמיד לשמורת בריכת רחובות ובכך ליצור מרחב מוגן גדול יחסית.
4415	דרום חלקה 29, 43, חלק מחלקה 43	5.3	ערוץ הזנה לבריכת רחובות	ערוץ עונתי בין חלקות מעובדות.	ראוי לשימור, במסגרת שמירת מקור המים לבריכה.
4415	35,38 וחלק מחלקה 97	20	דרומית לבריכת רחובות	חורשות אקליפטוסים משקיות	יש לשמור על השטח כחלק מאגן הבריכה, אך ניתן להמשיך במצב הקיים.
3689	11	35	ממזרח לגבעת השיטה המלבינה	ברוב השטח יש מטע זיתים ובחלקו יש גן אירועים עזוב. בשני השפצים המזרחיים יש ריכוז שיטה מלבינה.	ראוי לשימור, בעיקר החלק המזרחי. מוצע לשמור יחד עם שטח צמוד בישרש, כשלב ראשון לשמורת השיטה המלבינה.

טבלה 7: חלקות בתחום הסקר, עם פוטנציאל לשימור ערכי טבע, בתחום שיפוט עיריית רחובות ובניהול ממ"י.

בתחום מועצה אזורית גזר:

מס' גוש	מס' חלקה	שטח (דונם)	מיקום	מצב	הערכה
4741	2 (חלק)	37	פינה צפונית-מזרחית בחלקה, מול גבעת השיטה המלבינה	שדה חרוש ובפינותיו מקבצי שיטה מלבינה, נצרים חודרים לשטח	מתאים לשימור, כחלק ממכלול השיטה המלבינה.
4724	6 (חלק)	2	בעיקול דרך מסומנת כחול (אתר מס' 50)	ריכוז שיטה מלבינה. כמו כן, יש משוכה מפותחת לאורך הדרך צפונה (שטחה לא חושב).	מתאים לשימור. יושפע מבניית מחלף רמלה מערב בקרבתו.
4724	10,12 (חלק)	10	צמוד מדרום לדרך 431	קרקע חמרה חולית – ריכוז חרובים ומחפורות. רוב האזור הגובל הרוס בפסולת בניין.	מתאים לשימור נקודתי.
4724	6	9.5	הקצה המערבי של חלקה 6, בפינה הדרום-מערבית של נצר סרני	שטח של שרביטן ואספרג.	מתאים לשימור, רצוי יחד עם חלקה 4 הפרטית בגוש 3688 (רחובות).

טבלה 8: חלקות בתחום הסקר, עם פוטנציאל לשימור ערכי טבע, בתחום שיפוט מועצה אזורית גזר ובניהול ממ"י.

בבעלות ממ"י בתחום מוא"ז גזר נמצא גם אתר אורני נצר סרני (גוש 4722, חלקי חלקה 5), שאינו נקודתי וראוי לשימור, אך אינו מייצג ערכי טבע מקומיים.

"גבעת החרובים" הצמודה מדרום לחוות שפון, נמצאת בגוש 4723 חלקה 18, ומוגדרת ברישומי רט"ג בסטטוס "ממ"י מעורב". יש לציין שהשטח נכלל בתוכנית מתאר בהכנה למרחב חוות שפון.

בבעלות ממ"י בתחום נס ציונה נמצאת החורשה המזרחית (גוש 4722, חלקה 6), וכן מכלול בתי הכפר ערב אבו-זיד (חלקות שונות בגוש 3685). אתרים אלו ראויים לשימור, אך אינם מתאימים לשימור ערכי טבע מקומיים.

שטחים פרטיים עם ערכי טבע בולטים בתחום רחובות :

מס' גוש	מס' חלקה	שטח (דונם)	מיקום
3692	37 (במלואה), 38, 24 וקצת 32.	60	השדה הפתוח בין מגדל השמירה לאחוות כספי
3689	30-32, 35, 20, 34, 9	72	גבעת השיטה המלבינה
3689	29, 24, 6, 21	107	גבעת הבדווים, מורדות מערביים ודרומיים
3689	42	15	מטע הזיתים בגבעת הזיתים
3689	חלקי חלקות 22, 19, 18, 43 (דרך), 5, 4	18	חלקות נוספות במכלול גבעת הזיתים
3700	519	14	"גבעת החרובים הדרומית" (אתר מס' 262).

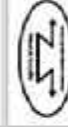
טבלה 9 : חלקות פרטיות בתחום הסקר, בתחום שיפוט עיריית רחובות המכילות ערכי טבע.

מרחב גבעת החילפים הוא אזור מורכב מבחינת בעלויות קרקע, עם ריבוי בעלויות פרטיות (כולל חלקות קטנות מאד בסדר גודל של 700 מ"ר), אך גם כמה חלקות בבעלות משותפת של המדינה, עיריית רחובות ופרטיים.

מזרח רחובות

מקרא

- מזרח רחובות
- גבול חלקה
- גבול נוש
- בעלות
- ממ"מ
- ממ"מ מעורב
- ממ"מ ייחודי
- ממ"מ ייחודי
- לא ממ"מ
- שלטון מקומי
- פרטי
- המנוחה
- לא בסדר נכסים
- גבול ישראל
- י"ש עזה
- מים

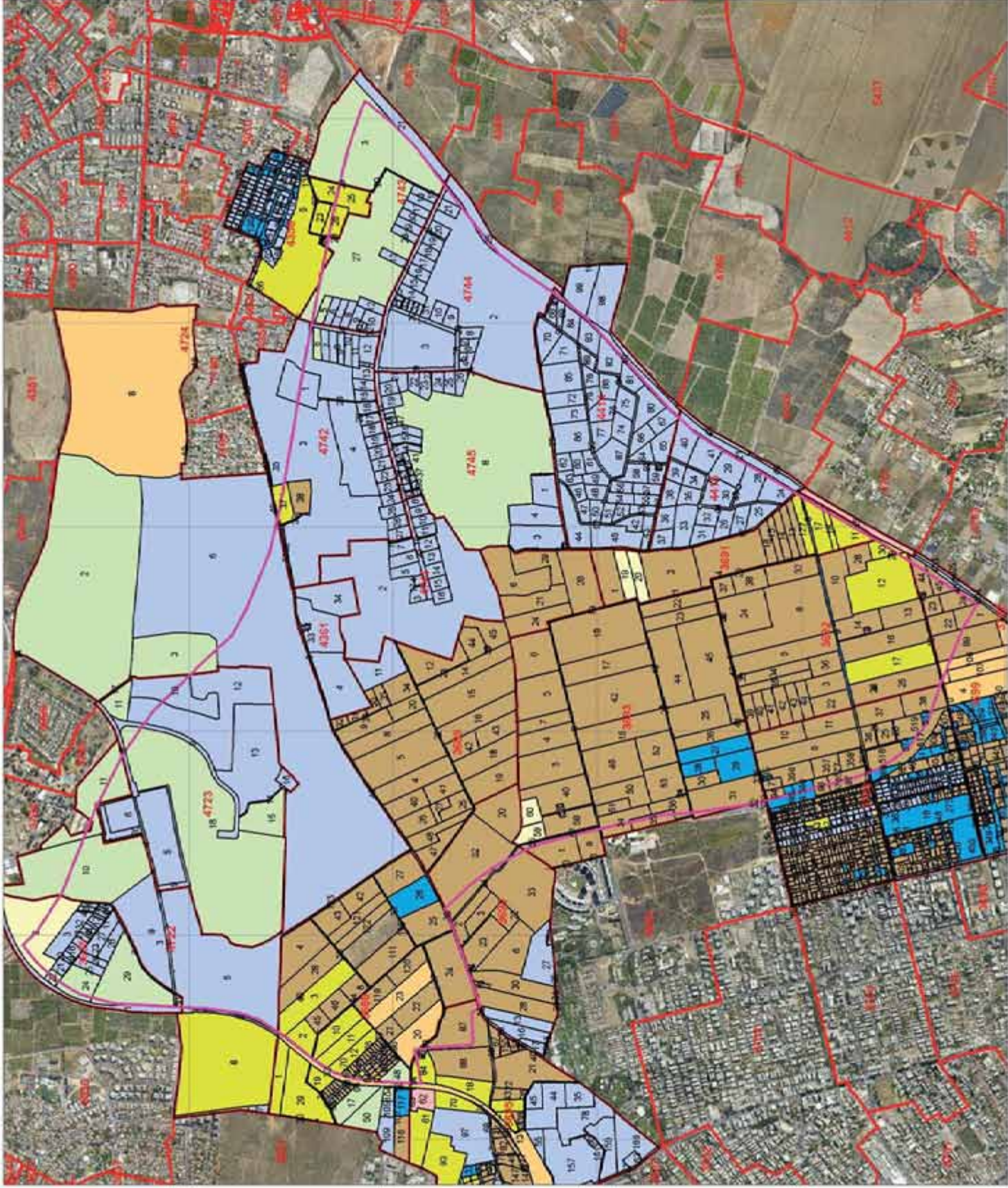

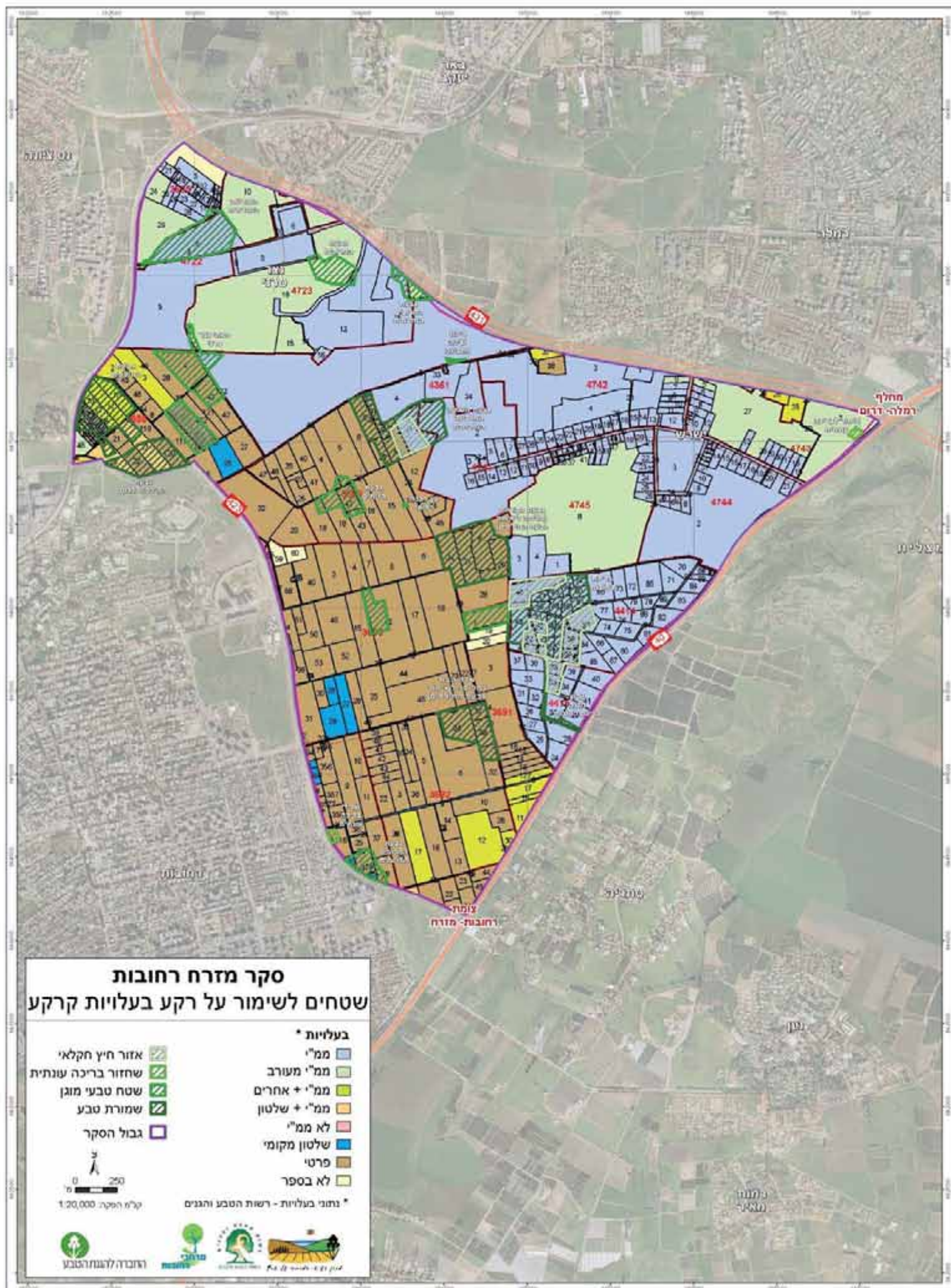
משרד הביטחון
 מנהל תכנון ופיתוח
 תאריך: 10/12/2010
 מספר: 111

משרד הביטחון
 מנהל תכנון ופיתוח
 תאריך: 10/12/2010
 מספר: 111

משרד הביטחון
 מנהל תכנון ופיתוח
 תאריך: 10/12/2010
 מספר: 111

משרד הביטחון
 מנהל תכנון ופיתוח
 תאריך: 10/12/2010
 מספר: 111

12.2 תכניות מתאר תקפות

12.2.1 תמ"א 35

בתמ"א תחום הסקר מוגדר "מרקם שמור משולב", ובתוכו שתי שמורות הטבע בריכת רחובות וגבעת השיטה המלבינה. כמו כן כוללת התוכנית מכלול כפרי לשימור בקיבוץ נצר סרני (חוות שפון). מטרתו של מרקם שמור משולב היא לאחד ברצף ערכי טבע, חקלאות, נוף, התיישבות ומורשת. המרקם מיועד להשיג שילוב מרבי של הערכים המאפיינים עם פיתוח מוגבל במרכז הארץ. לפי הוראות התמ"א, תוכנית מתאר מחוזית לתוספת שטח לפיתוח במרקם זה תופקד רק לאחר בחינת הפיתוח המוצע בהתחשב בצורך בשימור ערכי טבע, חקלאות, נוף, מורשת ורציפות השטחים הפתוחים, ובתנאי שאין בפיתוח שינוי מהותי של אופי האזור. כמו כן, תוכנית מקומית במרקם זה, המשנה ייעוד שטח לבנייה, תופקד רק אם השטח עברו שונה הייעוד הוא צמוד דופן (גובל) לשטח המיועד לבינוי בתוכנית תקפה.

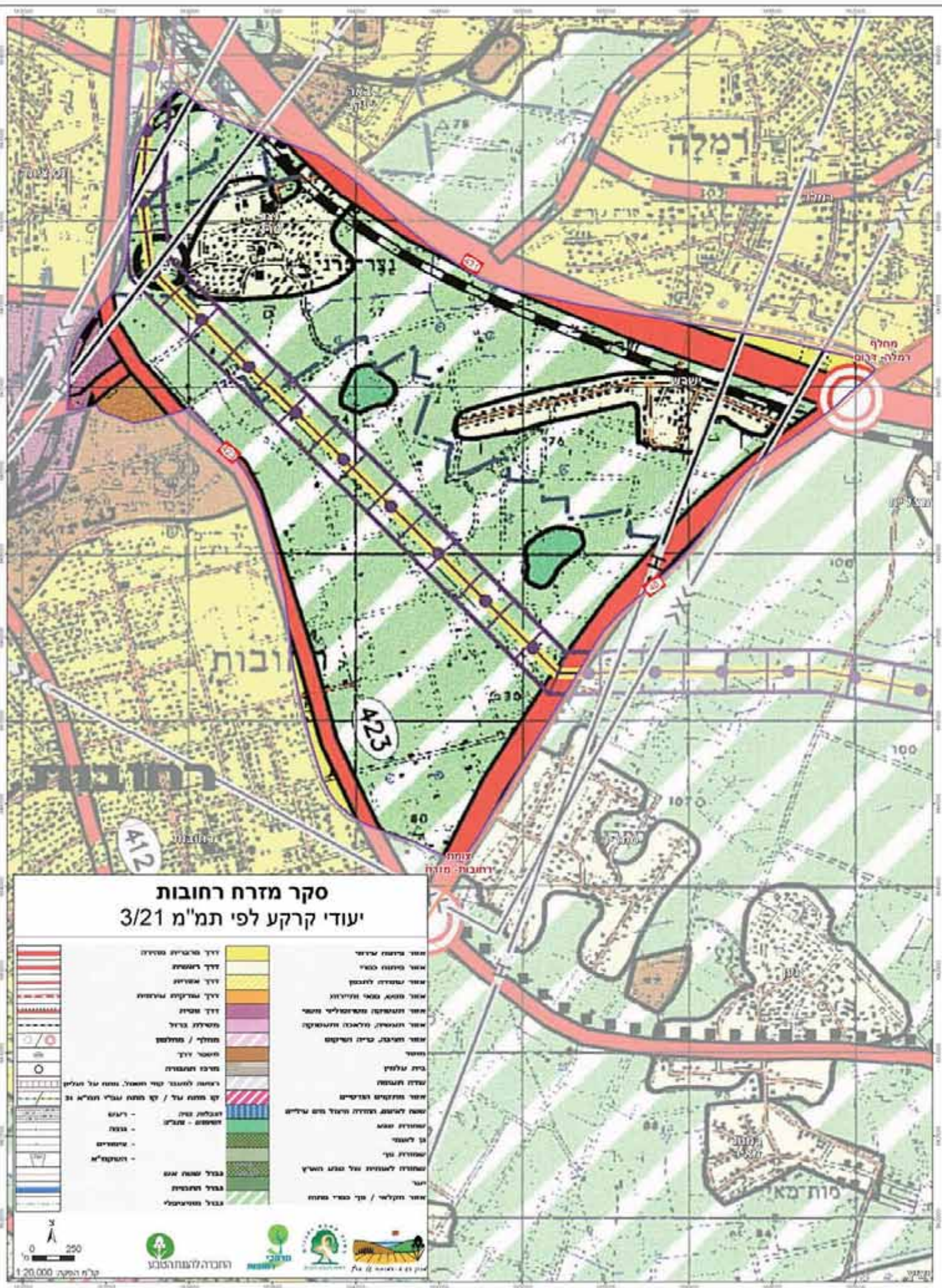
התוכנית מגבילה את היקף יח"ד ביישובים נצר סרני וישרש – 300 יח"ד בישרש ו- 400 יח"ד בנצר סרני.

12.2.2 תמ"מ 3/21

בתוכנית זו המרחב מוגדר רובו ככולו כאזור חקלאי/נוף כפרי פתוח, ובו שני היישובים הכפריים נצר סרני וישרש, ושתי שמורות טבע קטנות (גבעת השיטה המלבינה ובריכת רחובות). שטח גבעת החילפים ממערב לכביש 423 (עוקף רחובות) מוגדר כאזור תעשייה, ואילו חלקה הדרומי של הגבעה נמצא בתחום מוסד (מכון וייצמן).

כמו כן השטח נחצה ע"י מסדרון תשתיות, ולצד כביש 431 יש רצועה למסילת רכבת.

בתוכנית זו לא מסומן בית הקברות של רחובות, למרות גודלו היחסי, והמרחב מוגדר כאזור חקלאי.

12.2.3 תוכניות מפורטות

- אדמות נצר סרני - תוכנית גז/20/2, אושרה בדצמבר 1982.
התוכנית חלה על כל אדמות הקיבוץ. כל השטחים הפתוחים מחוץ לתחום הבנוי מוגדרים כשטחים חקלאיים. השימוש המותר בשטחים אלו הוא: עיבוד חקלאי, בריכות חמצון ובור איסוף, כולל דייג (למרות שאין בריכות דגים באזור) וייעור, כולל מבנים ומתקנים המשרתים את השטח, שבילים ודרכים. אין התייחסות לאחוז הבנייה ומגבלות בנייה.
אזור חוות שפון וגבעת החרובים מוגדר בתוכנית כשטח למוסדות חינוך, אולם ייעוד זה שונה בתוכנית מעודכנת משנת 2008.
- התוכנית כוללת דרך גישה מאושרת חדשה לקיבוץ, העוברת בצמוד וממזרח לגבעת חוות שפון וגבעת החרובים. התוכנית תנתק את גבעת החרובים מהמרחב הפתוח. דרך זו לא מומשה עד היום, קרוב ל-30 שנה לאחר אישור התוכנית.
- תוכנית גז/מק/11/20 – חלוקה בהסכמה באדמות נצר סרני, אושרה במאי 2008.
בתוכנית זו כל מתחם חוות שפון וגבעת החרובים נכלל באזור המגורים של הקיבוץ. דרך הגישה החדשה מסומנת גם בתוכנית זו.
התוכנית לא קובעת תנאים חדשים עבור השטחים החקלאיים.
- תוכנית משמ/84/גז – רישום אדמות נצר סרני והסביבה. אושרה במרץ 1989.
חקלאות – שימוש אך ורק לפי ייעוד כמפורט בתוספת הראשונה לחוק (התו"ב?).
- משמ/116 – אושרה באוגוסט 1988.
התוכנית חלה על תא שטח מצומצם של אדמות (78 דונם) המעובדות ע"י מושב ישרש בתחום שיפוט רחובות, צפונית לבריכת רחובות (גוש 4363). אדמות אלו מוגדרות כשטח חקלאי.
- תוכנית גז/19/6 – אושרה באוקטובר 1983.
התוכנית חלה על מושב ישרש ואדמותיו ומגדירה את האדמות כקרקע חקלאית, בה אסורה בנייה למגורים. התוכנית מאפשרת הצבת מבנים חקלאיים לפי לוח הצבה של השירות להדרכה מקצועית באגף למיכון וטכנולוגיה במשרד החקלאות.
- נס ציונה נס/1/1 – אושרה בנובמבר 1972 – חלה בשטח מצומצם בקרבת מסילת הרכבת.
השטח מוגדר כאזור חקלאי, בו מותרים חקלאות, משתלות וגננות. במרחק כ-100 מ' מאזורי מגורים מותרת הקמת רפתות ולולים. כמו כן מותר להקים מתקני השקייה, תיעול, ניקוז והספקת מים וביוב. במגרשים ששטחם גדול מ-30 דונם תותר הקמת יחידת דיור + 2 יח' לעובדים.
- ממ/825 – מתאר באר יעקב – אושרה ביוני 1982. התוכנית חלה על שטח חורשת נס ציונה ופרדסי ערב אבו-זיד (אשפון).

ייעוד חקלאות: גידול שלחין, בעל ומטעים, רשת, לול וכו' ותשתית ובניינים לני"ל – לפי אישור הוועדה המקומית. לא תותר בנייה פרט למתקנים הקשורים בפעילות חקלאית.

- מח/225 – מחלף רמלה מערב. אושרה בספטמבר 2008. התוכנית מייעדת שטח למחלף של כביש 431 הקיים עם כביש 200 העתידי (עוקף רמלה), בשטח "עמק השושנים" מצפון לגבעת השיטה המלבינה, ובקרבת ריכוז שיטים (אתר 50). בעת סלילת כביש 431, הוקם מעבר תת-קרקעי רחב שיאפשר בעתיד את ביצוע כביש 200, אולם מועד ביצוע הכביש עדיין אינו ידוע.

12.3 תכניות מתאר בהכנה

12.3.1 תכנית מתאר חדשה לרחובות – רח/2110/א

בתוכנית זו מתוכננת הקמת 5,300 יחידות דיור מזרחית לעוקף רחובות, במספר מתחמים מדרום ומצפון לבתי הקברות. בית הקברות החדש מתוכנן להתרחב דרומה ולהכפיל את שטחו. מזרחית לבית הקברות מתוכנן מתקן הנדסי לא מוגדר. אזור גבעת החילפים מיועד לתעסוקה ומבני ציבור, כאשר חורשת הצופים מוגדרת כחורשה לשימור ובינה לבין "מכון איילון" שטח ציבורי פתוח. שאר שטחי המרחב אמורים להיות שטח חקלאי, כאשר קו הרכס מאזור גבעת השיטה המלבינה לעבר מגדל השמירה מוגדר כמרחב לשימור נופי, בתחומי נכללת שמורת השיטה המלבינה לפי תמ"מ 21/3. גם שמורת בריכת רחובות מסומנת לפי התמ"מ, וסביבה מרחב שייעודו לא ברור (כנראה מרחב לשימור נופי). התוכנית טרם נדונה בוועדה המחוזית.

12.3.2 תב"ע חוות שפון

תוכנית המאפשרת שימור ושיקום אתר חוות שפון, ומציעה תוספת זכויות בנייה בעיקר באזור המיושר בפסגת גבעת החרובים. מורדות הגבעה (ובהם ריכוזי החרובים והאקליפטוסים) מיועדים לשטח ירוק אולם ללא הגדרה ברורה לאופי השטח.

13. עיקרי הממצאים

מפת הערכיות המשולבת – משאבי צומח ונוף, מצביעה על כך שהשטחים בערכיות מרבית הם כתמיים וממוקמים באזורים שונים בתחום הסקר. בצירוף שטחים בערכיות גבוהה – גבוהה מאד, ניתן להצביע על שני גושים מרכזיים החשובים להגנה, האחד באגן בריכת רחובות וסביבתה, והשני באזור שבין גבעת השיטה המלבינה לחוות שפון וכביש 431. שני גושים קטנים יותר הם במרחב גבעת החילפים וסביבתה (המיועד ברובו לבנייה) ובמרחב החורשה המזרחית ופרדסי נס-ציונה.

שטחים בערכיות בינונית-נמוכה נמצאים סביב מושב ישרש וברצועה המשתרעת מנצר סרני עד צומת רחובות מזרח. בתחום רצועה זו נמצאים כתמים שערכיותם המשולבת גבוהה, בעיקר שטחי פרדסים ואתרי טבע.

חשוב שהמרחב במלואו יישמר כשטח פתוח וחקלאי, המשמר נוף תרבות ייחודי, ובמסגרת זו ישולבו שטחים מוגנים בהיבט האקולוגי.

13.1 ערכי חקלאות

החקלאות העברית באזור קיימת כ- 120 שנה, והותירה חותם במגוון רב של גידולים חקלאיים. הגידולים הבולטים כיום הם הדורים וחיתה, אולם באזור ניתן למצוא גידולים רבים אחרים, חלקם גודלו בעבר וחלקם מגודלים עד היום – אתרוג, זית, רימון, גפן, תאנה, שקמה, שקד, חרוב, אבוקדו, פקאן, גויאבה, אפרסמון, שיזף הודי, מקדמיה, פטל, וירקות כמו כרוב ודלעת.

הגידולים אינם רק למאכל אלא גם לצרכים תעשייתיים (איקליפטוסים, פאולוניה, חוחובה), גינון (דקלים שונים, ציקס, פרוטיאה, דשא מוכן, הדסים וכו') ובמסגרת תיחום חלקות בשטח – ברושים, שיטת המשוכות, צבר, חושחש.

בימינו ניתן להוסיף לרשימה גם גידולים של העובדים הזרים בשטח – פפאיה, בננה, "תרד המים" לעוסית מטפסת, שעועית ואחרים, המגודלים בחלקות זעירות צמודות למקומות מגורי התאילנדים.

משק החי מיוצג ע"י עדרי כבשים (ומעט גמלים) של האוכלוסייה הבדווית, רפת בקיבוץ נצר סרני וכוורות דבורים הפזורות בשטח.

מגוון הגידולים ופיזורם הגיאוגרפי בשטח הוא ייחודי. הגיוון מתבטא בפרט באותם שרידים לגידולים חקלאיים בעבר, מהם נותרו בד"כ עצים בודדים הפזורים במקומות שונים במרחב, ולעיתים גידולים אלו ניטעו מלכתחילה בהיקף מצומצם.

13.2 ערכי מורשת בנויה

עיקר המורשת הבנויה במרחב היא מבנים ומתקנים ששימשו את חקלאי המושבה רחובות, בעיקר מתקופת המנדט הבריטי ועד ימינו – בתי פרדס, בתי באר, בתי אריזה, בריכות השרייה ומגדל שמירה. אלמנטים נוספים הפזורים בשטח כוללים את שרידי בית הספר החקלאי הגרמני "חוות שפון" בנצר סרני, שרידי הכפר ערב אבו זיד ממערב לנצר סרני, וכן מבנים ומתקנים ששימשו את תושבי רמלה ושבט א-סטריה לפני מלחמת העצמאות.

מרבית ערכי המורשת הבנויה בשטח הסקר נמצאים במצב פסי ירוד, כתוצאה מהזנחה ואף מהרס מכוון במהלך השנים האחרונות. הנזק שנגרם לחלק מערכים אלו הוא בלתי הפיך. בחלק מהמבנים קיימים מפגעים בטיחותיים חמורים – בארות לא מגודרות, מבנים בסכנת התמוטטות, מוטות ברזל מסוכנים וכדומה.

חלק קטן יחסית מהמבנים, הנמצאים במצב פסי סביר ומעלה, מאופיינים בעיצוב ייחודי. ראוי להתייחס למבנים במרחב כמכלול, הכולל אלמנטים בעלי חשיבות תפקודית ו/או אדריכלית.

תמונה 18 : בית אריזה בילמס, מבט ממערב.

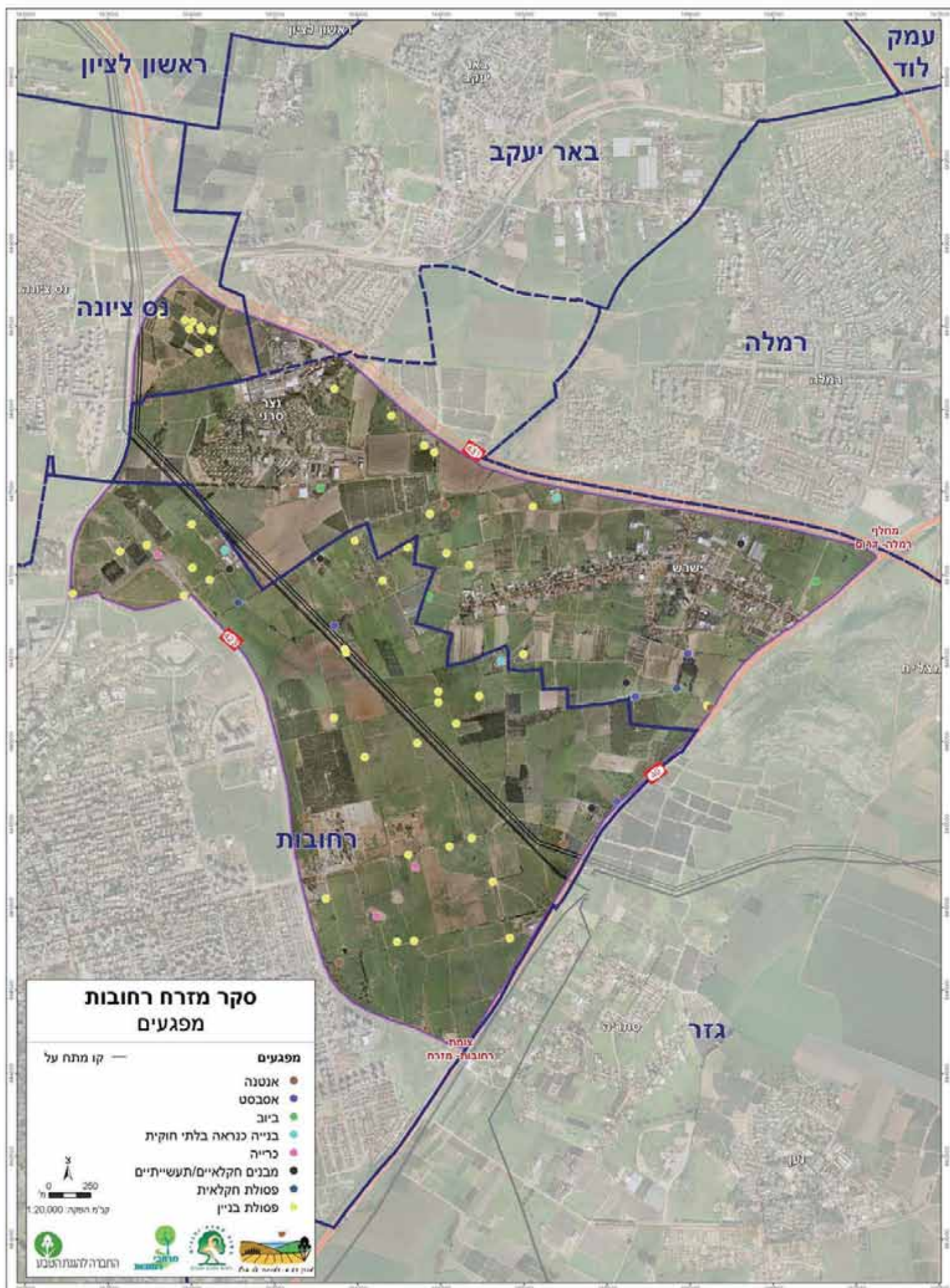
13.3 מפגעים סביבתיים

אזור הסקר מאופיין בריכוז גבוה יחסית של מפגעים סביבתיים (ראו מפה מס' 15). המפגעים הבולטים כוללים מצבורי פסולת – פסולת בניין, פסולת ביתית, פסולת חקלאית (כולל פגרי בעלי חיים), ואסבסט. כמו כן, קיימים בשטח מספר אזורים מעזבות ושטחי כרייה המהווים מוקד להתפשטות צמחייה פולשת.

אנטנות סלולאריות הוצבו במספר מוקדים בשטח, בעיקר בקרבת הכבישים הסובבים אותו. בתחום הנדון יש 3 מוקדים המשמשים אוכלוסייה בדויות ועדרים, וסביבם נמצאת פסולת רבה. מפגעים נוספים כוללים מטרדי ריח מבריכות ביוב ותחנות שאיבה לביוב, ובנייה ככל הנראה בלתי חוקית במספר נקודות. כמו כן קיימים באזור מספר מתחמים מגודרים גדולים יחסית, שהגישה אליהם אינה חופשית לציבור הרחב.

תמונה 19 : פסולת בגבעת השיטה המלבינה.

14. המלצות שימור

יש לשמר את המרחב כולו כמכלול שטח פתוח המשלב נופי תרבות חקלאיים יחד עם ערכי טבע מגוונים – מרחב נוף תרבות ייחודי.

נחוצה הגנה סטטוטורית מתאימה, המשלבת הגנה קשיחה על ערכי טבע ומורשת ייחודיים, והגדרת המרחב שסביבם כשמורת נוף, בה תתאפשר חקלאות נופית ללא תוספות בנייה מעבר לבינוי הקיים בפועל במרחב.

ניתן לעודד פיתוח תיירות חקלאית, המשלבת שימור ושיקום מבנים ואלמנטים חקלאיים היסטוריים – פרדסים, בתי אריזה, בארות, בוסתנים ומשוכות. בשל מיקומו של המרחב בין יישובים עירוניים גדולים בפאתי המטרופולין, הפעילות התיירותית המומלצת בו תהיה רובה ככולה פעילות יום בלבד. המרחב יאפשר פעילויות נופש בחיק הטבע כגון טיולים רגליים, צפרות, רכיבת סוסים, רכיבת אופניים ועוד, עבור מאות אלפי התושבים ביישובים הגובלים, בהם אין שטח לפעילויות אלו, וזאת ללא פגיעה בתפקוד החקלאי.

ככל שיש צורך עירוני בפיתוח פארק לעיר רחובות, ניתן לשקול פיתוח פארק אינטנסיבי בחלקו הדרומי של המרחב, בערך מול רחוב ההגנה ועד צומת רחובות מזרח – אזור דליל בערכי טבע. בפארק זה ישולבו שרידי המבנים החקלאיים הקיימים וכן אתרי טבע. הפארק ישלב מדשאות, חורשות ומתקני ספורט – ללא בנייה ועם מופע נופי מצומצם. בתחום הפארק האינטנסיבי תתאפשר גם פעילות לילה, אך יש להקפיד על מיעוט תאורה ורעש.

על מנת לשמר את ערכי הטבע, הנוף והמורשת במרחב לטווח ארוך, יש להגן על רצף שטחים פתוחים ללא בנייה, המקשר את המרחב עם השטחים הפתוחים ממזרח לו בתחומי המועצה האזורית גזר.

להלן המלצות פרטניות המסווגות לפי הקריטריונים הבאים:

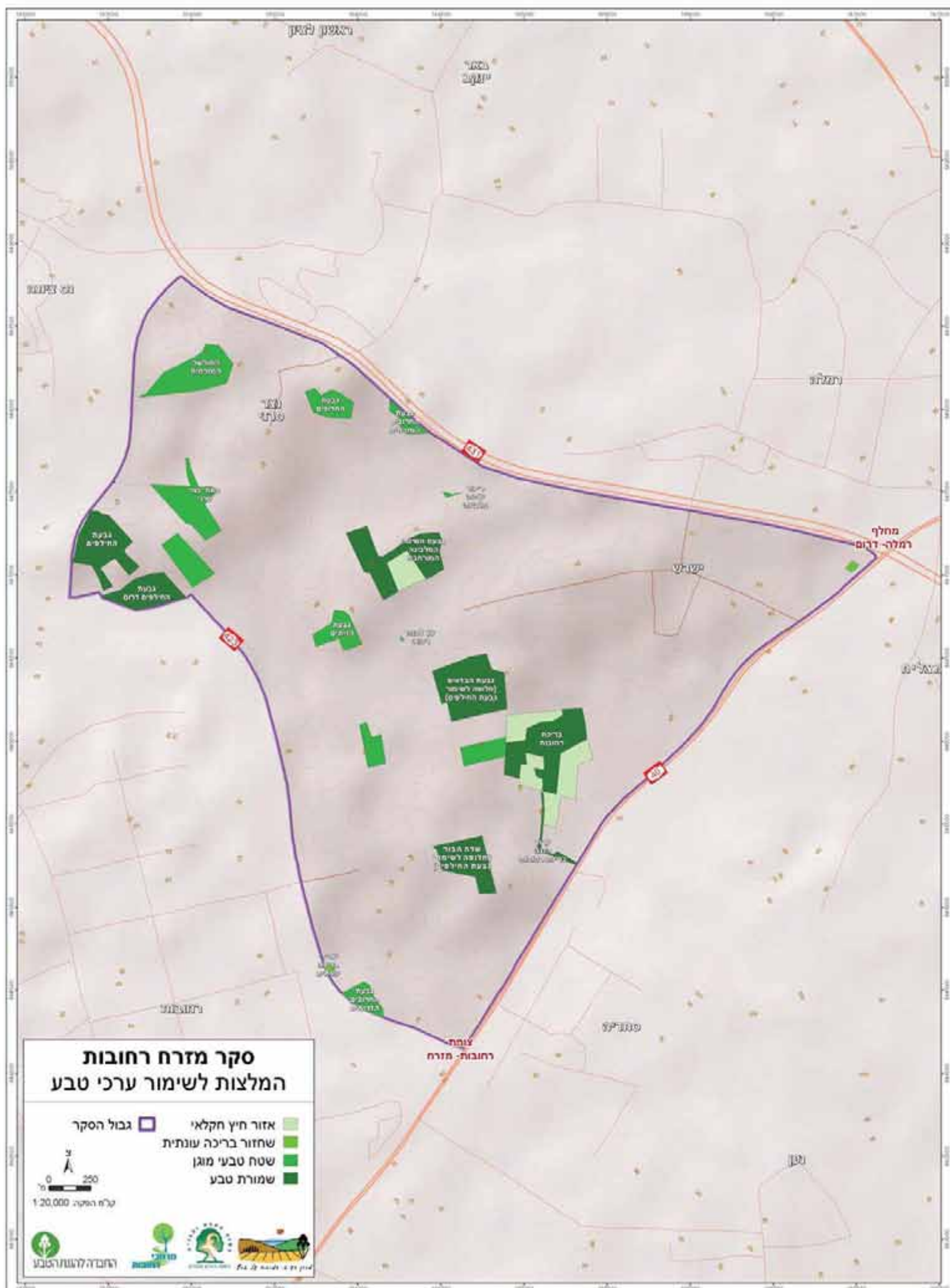
- א. ערכי טבע
- ב. חקלאות
- ג. אתרי מורשת
- ד. קשר בין התושבים למרחב
- ה. מכלולי נוף
- ו. כבישים נופיים

14.1 ערכי טבע

ערכי הטבע באזור הנדון נמצאים ברובם בשטחים חקלאיים שעיבודם הופסק, וזאת לאחר עשרות שנים של עיבוד אינטנסיבי שלא הותיר כמעט שטחים ללא עיבוד כלשהו בעבר. מומלץ להכריז את שטחי הטבע העיקריים כשמורות טבע, המייצגות את שלושת בתי הגידול העיקריים במרחב – קרקעות כבדות המוצפות בחורף בבריכת רחובות, כורכר בגבעת השיטה המלבינה וחמרה בגבעת החילפים.

על גבולות השטחים לשימור להיות מרביים כדי להבטיח הגנה עליהם לאורך זמן.

- בשל הסבירות הנמוכה לשימור גבעת החילפים, יש לבחון חלופות לגבעת החילפים, בדגש על שטח חמרה גדול, ועדיף הכולל קרקעות חמרה חולית. הצעות אפשריות הן ליד מגדל השמירה או באזור "גבעת הבדווים", אך יש לבחון שטחים אלו באביב.
 - השטח לשימור באזור בריכת רחובות צריך לכלול גם את החלק הדרומי של הבריכה, ומוצע לכלול במסגרת זו גם את הערוץ המוביל מים לבריכה מכיוון תחנת המיתוג בסתריה, שטח חמרה מובר ממערב לבריכה ושטחים הנטועים כיום אקליפטוסים בפאתי הבריכה.
 - שמירה קפדנית על אגן ההיקוות של בריכת רחובות, כולל שטחים ממזרח לכביש 40, והימנעות מבינוי נוסף בשטח זה.
 - ביעור האקליפטוסים הנטועים בתחום בריכת רחובות. ניתן לשקול הותרת שורת עצים לאורך דופן השטח לשימור, כדי ליצור אבחנה חזותית ברורה בין שטחי החקלאות ובין השטח לשימור.
 - באזור גבעת השיטה המלבינה, יש לכלול בשמורה שטחים ממזרח לגבעה בהם קיימים ריכוזי שיטה מלבינה (בתחום מוא"ז גזר).
 - פינוי מקיף של פסולת מגבעת השיטה המלבינה, וגידור הגבעה כדי למנוע חזרת התופעה.
 - שיקומם של שטחים נוספים כשטחי טבע (שלא יוגדרו כשמורות טבע רשמיות) – ריכוזי חרובים במרחב, גבעת הזיתים (כולל שטחי כורכר סביב הגבעה), אזור מגדל השמירה, כתם חמרה חולית מצפון לבית הקברות החדש.
 - חפירתן של בריכות חורף חדשות, אחת לצרכים לימודיים בקרבת מפגש רח' מנחם בגין וההגנה ברחובות, ובריכה נוספת ליד מחלף רמלה דרום. (בשני האזורים קיימות קרקעות כבדות).
 - באזורי הגידולים העונתיים – תיאום מועדי זריעה/כיסוח השטח עם מקצב הפעילות של החי והצומח כדי לצמצם פגיעה בערכי טבע. לדוגמא, כיסוח השטח החקלאי רק אחרי שצמחיית בר הגדלה בו הספיקה להפיץ זרעים, כדי שתוכל להעמיד דור המשך.
 - שימור משוכות צומח ורצועות לא מעובדות בפאת השדות, כדי להקל על מעבר חי וצומח בין תאי שטח במרחב, וכן כמקום מקלט, קינון והזנה לבע"ח. זה גם מסדרון וגם בית גידול.
- מספר מוקדים נוספים ראויים להגנה נקודתית. הגנה זו צריכה לכלול ייעוד תכנוני כאתרי טבע (שאינם שמורות), גידור האתרים נגד כניסת כלי רכב, שילוט מתאים וטיפול תקופתי בצמחייה פולשת.
1. גבעת הזיתים (כולל שטחי כורכר סביב הגבעה).
 2. שדה הבור בין מגדל השמירה למתחם כספי.
 3. כתם חמרה חולית מצפון לבית הקברות החדש ברחובות.
 4. ריכוזי חרובים במרחב – גבעת החרובים בנצר סרני, ריכוזי חרובים ממזרח לנצר סרני וריכוזי חרובים ליד כביש עוקף רחובות.
- כמו כן, יש להגן על עצים עתיקים, בעיקר עצי שקמה ושיזף מצוי, ובפרט עץ הלבנה הרפואי, היחיד בכל תחום הסקר, הנמצא ממזרח לגבעת הזיתים (אתר מס' 150).

14.2 חקלאות

- מיתוג האזור כ"פארק חקלאי", המעודד מגוון גידולים ופיתוח תיירות חקלאית לאורך השנה, תוך שמירה על דמותו ההיסטורית של המרחב.
- שיקום וחידוש המשוכות בשטח.
- הקצאת שטח להשכרת חלקות חקלאיות קטנות לתושבים. מוצע להתחיל בשטח קטן שיחולק לחלקות זעירות, ובהתאם למידת ההיענות הציבורית לאפשר הגדלת השטח.
- אין להתיר הקמה של מבנים חקלאיים חדשים בשטח. יש לעודד שימור ושיקום מבנים ישנים לצרכי אחסון חקלאי (תוך הקפדה על אי פגיעה באלמנטים הניתנים לשימור), ויש להימנע מהקמת חממות קבועות בתחום השטח.
- עידוד מעבר לחקלאות אורגנית בשטחים הגובלים בבריכת רחובות, כדי לצמצם השפעות שליליות של החקלאות על הבריכה, או לפחות "חקלאות מדויקת" (precision farming), שמקטינה למינימום ההכרחי צורך בריסוס, דישון ופעילות חקלאית אינטנסיבית בשטח.

תמונה 19 : ערימת אתרוגים באזור ישרש לאחר חג הסוכות.

14.3 אתרי מורשת

מורשת האזור מגוונת וכוללת בין היתר מורשת חקלאית של פרדסים ובתי אריזה, בארות, דרכים היסטוריות ושרידי יישובים, אולם כמעט ללא אתרים ארכיאולוגיים.

- בשל ייחודו של מגדל השמירה, ראוי להכריז עליו כאתר לאומי (בהמשך לאתר לאומי מוכרז בגבעת הקיבוצים – מכון איילון).
- שיקום מספר קטן של מבנים היסטוריים נוספים – בית האריזה ובאר בילמס, מבני פרדס עובד אייזנברג, "בית האבן" הסמוך למושב סתריה, אמת המים והבריכה ממערב לנצר סרני, קבר השייחי(?) ליד ישרש ועוד – בהתאם להמלצות בעתיד של מסמך מדיניות לשימור מבנים היסטוריים במחוז המרכז (בעריכה).
- באתרים הנמצאים בעומק השטח יותר שימוש לצרכי אחסון חקלאי.
- גידור מלא של כל הבארות הנמצאות בשטח.
- שחזור קטע מדרך סולינג, למשל בין מתחם פרדס וייצמן לגבעת השיטה המלבינה (על הדרך המסומנת כחול) או בדרך מפרדס עובד אייזנברג ל"בית הדגל".
- שמירה על קשר בין אתרי המורשת בשטח ואתרי מורשת סמוכים (גבעת הקיבוצים, מוזיאון הפרדסנות, מעברת חוטר) והדגשת הקשר בין האתרים ע"י מסלול מסודר ביניהם.

שרידי בוסתנים ומטעים:

בתחום הסקר פזורים שרידים שונים לבוסתנים: עצי שקמה, זית, תאנה, שקד ורימון, משוכות צבר וכן גפנים זוחלות. כמו כן פזורים במרחב מטעי חרובים בני עשרות שנים. מומלץ לשמר את כל השרידים הנ"ל, וכן להוסיף בוסתנים חדשים (ייתכן במסגרת "הדגשה" של אתרי מורשת) במקרים בהם יש קונפליקט בין שימור בוסתן ובין שיקום שטח טבעי (בדגש על מטעי חרובים), יש לתת עדיפות לשיקום הטבע ולנסות לאתר שטח חלופי לשחזור הבוסתן.

14.4 נופש ופנאי במרחב

- ככל שיש צורך עירוני בפיתוח פארק לעיר רחובות, ניתן לשקול פיתוח פארק אינטנסיבי בחלקו הדרומי של המרחב, בערך מול רחוב ההגנה ועד צומת רחובות מזרח – אזור דליל בערכי טבע. בפארק זה ישולבו שרידי המבנים החקלאיים הקיימים וכן אתרי טבע. הפארק ישלב מדשאות, חורשות ומתקני ספורט – ללא בנייה ועם מופע נופי מצומצם. יש להקפיד על מיעוט תאורה ורעש.
- חסימת הכניסות ברכב לשטחי הפארק ולשטחים הטבעיים ע"י משוכות צומח.
- חורשת האיקליפטוסים ממערב לנצר סרני תשמש לצרכי נופש פעיל, תוך החלפה הדרגתית של האיקליפטוסים בעצים מקומיים. (יש לבצע סקר בחורף לבחינת ערכי הטבע בחורשה)
- שלושה מוקדי כניסה עבור מבקרי המרחב – במתחם בתי הקברות (חנייה קיימת שתורחב), ליד "פארק האופניים" של נס ציונה (חנייה קיימת בהיקף מצומצם, אותה יש להרחיב) וכן ליד תחנת הדלק של סתריה (חנייה מוצעת).

14.5 קשר בין התושבים למרחב

14.5.1 כללי

המרחב הפתוח הגדול שבתחום הסקר מהווה כיום "חצר אחורית" עבור תושבי היישובים בו ובקרבתו. מצב זה מתבטא בריבוי מפגעים סביבתיים, חלקם שימושים הנחוצים לציבור אולם הורחקו מתוך היישובים לשטח הפתוח (קווי מתח גבוה ואנטנות סלולאריות), וחלקם כתוצאה מאי אכיפת החוק – פסולת בניין ובנייה שאינה מוסדרת בתוכניות מתאר. חיזוק הקשר בין התושבים למרחב הוא צעד חיוני להגנה עליו לאורך זמן.

14.5.2 אימוץ אתרים

במסגרת זו מומלץ לעודד "אימוץ אתרים" ע"י מוסדות חינוך ביישובים הרלוונטיים – נצר סרני, ישרש, רחובות, נס ציונה וייתכן גם שכונת קריית ג'וואריש ברמלה (המקושרת למרחב ע"י מספר מעברים, אולם אין לעיר שטחי שיפוט בתחום הסקר). אתרים לדוגמא: "גבעת החרובים" בנצר סרני, החורשה המזרחית בנס ציונה, גבעת הזיתים, גבעת החרובים הדרומית והשדה הגדול שבין מתחם כספי למגדל השמירה בתחומי רחובות. פעילות נוספת שניתן לבצע ברמה אזורית היא קיום צעדה ו/או מירוץ שדה שנתיים במרחב, שייצאו מהרשויות הגובלות בו ויחלפו דרך נופים ואתרים בשטח. בשנים האחרונות בוצעה במתכונת זו צעדת שימור אתרים בין מכון איילון וחוות שפון בנצר סרני. פעילות זו, בארגון ופרסום נכונים, תמשוך את הציבור לבקר בשטח גם מחוץ לאירוע עצמו. במסגרת זו מומלץ גם להקצות חלקות קרקע קטנות לחקלאות עירונית ופיתוח גינות קהילתיות במרחק הליכה מהשכונות הסמוכות לכביש עוקף רחובות.

14.5.3 נגישות

אזורי המגורים ברחובות מופרדים מהמרחב ע"י כביש מנחם בגין, ובאזור הדרומי גם ע"י קיר הפרדה אקוסטי החוצץ בין השכונות לכביש. כתוצאה מכך, יש רק ארבע דרכי גישה מאזורי המגורים ברחובות לתחומי הסקר: מול דרך ירושלים, מול רח' ההגנה, רח' יהודה גורודיסקי (המאפשר גם כניסה ברכב לשטח וחנייה במתחם בתי הקברות) ומול רח' יהודה לייב יוספזון. הנוף לצד דרכי הגישה אינו מזמין במיוחד, ובפרט מכלול בתי הקברות והחנייה לידם, בקרבתו יש מצבורי פסולת בניין. ניתן לשפר את המצב ע"י פינוי פסולת, נטיעות ליצירת פינות צל והצבת ספסלי ישיבה, ואולי גם הצבת שלטים עם מפות השטח ומרחקי הליכה לנקודות ציון מרכזיות – במגמה לעודד את תושבי העיר לצעוד/לרוץ במרחב הפתוח. הגישה מנס ציונה לשטח מחייבת מעבר מחסום רכבת ללא הפרדה מפלסית, בדרך המסתעפת מרח' האימהות. דרך זו משובשת אולם מאפשרת נסיעה גם ברכב פרטי עד ל"פארק האופניים" במזרח החורשה המזרחית. יש להניח שעם הקמת הפרדה מפלסית (כנראה יחד עם הארכת כביש 423 עד מחלף נס ציונה), תיעשה הגישה מזמינה יותר. אופייה של דרך הגישה, היוצאת מרחוב צדדי בשכונת מגורים, הופך את ההיכרות של התושבים עם השטח לנחלתם של יודעי ח"ן בלבד, וראוי לשקול דרכים לשיפור המצב.

14.5.4 מסלולי טיול

יש לבחון סימון מסלולים נוספים בשטח, פרט לשני המסלולים הקיימים המופיעים במפת סימון שבילים וטיולים מס' 10 – גוש דן וחוף פלשת.

נתיבים מוצעים:

סובב נצר סרני – לאורך הגבול הצפוני והמערבי של אזור התעשייה, שרידי הכפר ערב אבו-זיד, החורשה המזרחית, אורני נצר סרני, אמת המים, מעבר לאורך הדופן המזרחית של מתחם הבדווים וחיבור לצומת שבילים כחול-שחור הקיימת.
מסלול ישרש – דרום רחובות: מהקצה המערבי של ישרש, גבעת הבדווים, משוכת הגבול, בית אריזה ובאר בילמס, מגדל השמירה, המשוכה הארוכה, בית פרדס אייזנברג, צומת מנחם בגין/ההגנה.

14.6 מכלולים נופיים

יש להתייחס לכל מרחב הסקר (למעט אולי בתי הקברות, אזור התעשייה של נצר סרני והשטח בין מושב ישרש לכביש 431), כאל מכלול נוף תרבות ייחודי, ולפעול לשמירה הן על אתרי טבע, הן על אלמנטים חקלאיים היסטוריים והן על מבנים היסטוריים.
מוצע להבטיח את מעמדו של המרחב ע"י הגדרתו כשמורת נוף.

14.7 כבישים נופיים

הסקר תחום ע"י שלושה כבישים – 431, 423 ו-40, ומסילת רכבת.
הנוף הנשקף מכבישים אלו מהווה "חלון ראויה" לשטחי הסקר, ובפרט לנוסעי הרכבת שאינם נדרשים לנהוג בזמן הצפייה בנוף.
הנוף לאורך המסילה כולל בעיקר את גוש הפרדסים של נס-ציונה וכן אזור בתי רשת מדרום לו, וקטע קטן מגבעת החילפים. נוף זה שמור יחסית עם הפרות מעטות.
הנוף לאורך כביש 431 מגוון וכולל נופי פרדסים, שדות ואזור תעשייה. מהירות הנסיעה הגבוהה מגבילה את חשיפת הנוסעים לנופי המרחב.
לנוסעים בכביש זה מערבה, בולטים מבני "חוות שפון" על רקע השדות שלמרגלותיהם. כמו כן ניתן לראות את גבעת השיטה המלבינה והאקליפטוסים שממזרח לה. מגדלי מגורים חדשים ברחובות בולטים ברקע וממחישים את רוחבו המצומצם של מרחב הסקר.
בנסיעה בכביש 40, נחשפים הנוסעים לפסיפס חקלאי של פרדסים וחורשות אקליפטוסים סביב בריכת רחובות. מתחם חקלאי מגודר הצמוד לכביש מהווה מפגע נופי, וכך גם אזור סככות סתריה מערב.
באזור תחנת הדלק ודרומה, נשקף בעיקר נוף שדות פתוחים, אך ניתן להבחין גם במגדל השמירה ובבית האריזה של פרדס בילמס.
לאורך כביש 423 נחשפים לנוסעים בעיקר שטחי מעזבות הגובלים בכביש, וכן גינון עירוני של עיריית רחובות הצמוד לכביש. סוללות עפר מגבילות את הנוף בקטע שבין צומת רחובות מזרח ובין בתי הקברות. כמו כן, נחשפים הנוסעים לנוף המתחם הבדווי הגדול, המהווה מפגע, ומספר אנטנות סלולאריות.

ניתן להסיק כי הנוסעים בכביש עוקף רחובות זוכים למופע נופי נמוך יחסית לנוסעים בעורקי התחבורה האחרים. פתרון חלקי לבעיה זו יכול להיות ע"י הסרת סוללות עפר, החלפת שטחי מעזבות בחקלאות פעילה (תוך שמירה על כתם החמרה החולית באזור ריכוז החרובים – אתר מס' 262), ריכוז מוקדי אנטנות סלולאריות ופינוי מתחם הבדווים. מומלץ שלא להגביל את חשיפת הנוסעים בכבישים למרחב הפתוח, ולהימנע מנטיעת שדרות עצים בקטעי הכבישים הראשיים הצופים לעומק המרחב.

14.8 שונות

- נדרש פיקוח יעיל נגד בנייה בלתי חוקית ושימושים חורגים במבנים החקלאיים הקיימים.
- אכיפה יעילה נדרשת גם כנגד השלכת פסולת במרחב.
- יש לפנות באופן שיטתי מצבורי פסולת הקיימים במרחב. במקומות בהם הפסולת הושלכה באתרי טבע, על פינויה להתבצע בפיקוח אנשי רט"ג/אקולוג מוסמך, למניעת פגיעה נוספת באתרים.
- אין להתיר גידור אינטנסיבי של שטחים נרחבים בתחום הפארק, ויש לעודד את החקלאים להשתמש כתחליף במשוכות צמחייה סביב חלקות קטנות ככל האפשר הזקוקות לגידור.
- במצב הקיים, נוכחות הבדווים בשטח מהווה למעשה יישוב קבע בלתי מוכר והגורם למפגעים סביבתיים רבים. יש לבחון אפשרות להסדרי רעייה בשטח תוך פינוי מתחם המגורים הקיים, והגדרת תחנת מעבר לפינוי פסולת חקלאית שמייצרת אוכלוסייה זו.
- רכיבת אופניים – הקרקע במרחב חולית, בקיץ הרכיבה קשה. לצורך פיתוח שבילים הנוחים לרכיבה כל השנה, יש צורך בהסדרת מצעים (שביל כורכר/שביל סלול). הכשרת דרכים כאלו עלולה לבוא על חשבון רצועות הצמחייה בצידי הדרכים החקלאיות הקיימות, ועל כן מומלץ לצמצם פיתוח זה. ניתן להסדיר שבילי אופניים בדרום השטח (בו יש אופציה לפיתוח פארק אינטנסיבי), ובשאר השטח מומלץ להגדיר מסלול רכיבה אחד עיקרי, שיתוכנן כך שלא ייפגעו שטחי טבע ומורשת ערכיים במהלך פיתוחו. (יש להתייעץ גם במסמך מדיניות לנושא שיצא באחרונה).

15. המלצות מיידיות

כללי

- פינוי יזום של פסולת בכל המרחב והגברת האכיפה.
- קיום סיורים תקופתיים בשיתוף מוסדות החינוך ביישובי האזור, ואימוץ אתרי טבע ומורשת ע"י מוסדות החינוך האזוריים.

נס ציונה

- שימור החורשה המזרחית, וייעוד חלק משטח החורשה לשיקום צומח החמרה הטבעי – לאחר ביצוע סקר ממוקד יותר בעונת הפריחה.
- שימור ושיקום מבנים נבחרים (בדגש על כאלו במצב פיסי סביר או בסגנון בנייה ייחודי).

מועצה אזורית גזר

נצר סרני :

- הפיכת גבעת החרובים (אתר מס' 24) לאתר טבע קהילתי ושיקום צמחיית הכורכר בגבעה – רצוי לכלול במסגרת זו גם את פינת החי הנטושה הצמודה לגבעה. יש לעגן את שימור גבעת החרובים בתוכנית המתאר הנמצאת בהכנה למרחב חוות שפון.
- שימור אמת המים ובריכת האגירה באדמות הקיבוץ (אתרים מס' 37, 39).
- שיקום גבעת החרובים המזרחית (אתר מס' 26).

אדמות ישרש :

- הסרת חסימת העפר על הדרך המסומנת ממושב ישרש לרחובות, ליד גבעת השיטה המלבינה. ככל שיש צורך בחסימה בדרך זו, עליה להיות ע"י מחסום המאפשר מעבר נוח להולכי רגל ורוכבי אופניים, ולא כתלולית עפר המקשה על המעבר.
- שימור ריכוזי השיטה המלבינה, במגמה להרחיב את שמורת השיטה המלבינה המוצעת בתחום רחובות גם לריכוזים בתחום גזר.
- שימור ושיקום המתקן החקלאי(?) הסמוך לכניסה לישרש (אתר מס' 123).
- שימור אתרים נוספים – 60 (קבר השייח'), 62, 163, 179 ועצי בר עתיקים.

רחובות

- שימור מלא של בריכת רחובות כולל החלק הדרומי, תעלת ההזנה מכביש 40 ואזור חמרה ממערב לבריכה, והכרזת הבריכה כשמורת טבע.
- ביעור חורשות האקליפטוסים הנטועות בתחום ההצפה של בריכת רחובות (ניתן להותיר רצועת אקליפטוסים לאורך הגבול של תחום הבריכה, לצורך תיחום חזותי של הבריכה בנוף).
- פינוי פסולת בגבעת השיטה המלבינה, שילוט וגידור למניעת השלכת אשפה בעתיד.

- שימור השטח ממזרח לגבעת השיטה המלבינה – ריכוזי שיטה הנמצאים באדמות מדינה, במגמה להכריז את השטח בעתיד כשמורת טבע.
- שימור ושיקום מלא של המבנים ההיסטוריים המרכזיים – מגדל השמירה (242), באר בילמס (231), בית אריזה בילמס (228), פרדס עובד אייזנברג (257) וכן – הג'ומייז (194), בית האבן (230), בית מאוכלס (259), עמודי שער (256), בית הבוגנוויליאה (185) ומבנים נוספים.
- יש לקבוע סדר עדיפויות לשימור, הנובע הן ממצבם הפיסי של הבניינים והן מבעלויות הקרקע, והנחיות מסמך המדיניות לנושא (הנמצא בעריכה). השימור יקח בחשבון את שימור ערכי הטבע שמצאו מקלט במבנים אלה, כמו עטלפים, דורסי לילה וכו' (ניתן לעשות זאת ע"י הקצאת חלל מתאים בייעוץ של אקולוג).
- מבחינת בעלויות קרקע, מבנים שנוח לקדם את שימורם הם אתר הג'ומייז (194), בית האבן (230), "בית הבוגנוויליאה" (185) ו"באר עורות" (122).
- שימור מלא של גבעת החילפים משני צדדי כביש עוקף רחובות. במידה והדבר לא ניתן, יש לאתר שטח אלטרנטיבי המייצג קרקעות חמרה בהיקף משמעותי. שני איתורים מוצעים – ליד מגדל השמירה או מורדות דרומיים של "גבעת הבדווים".
- שימור עצי בר ועצים עתיקים, ובפרט עץ הלבנה הרפואי (אתר 150).
- שימור משוכות צמחייה.

16. המלצות לטווח הבינוני

כללי

- שיקום שטחים פגועים המהווים מוקד התפשטות מינים פולשים (אזורי כרייה וערימות עפר).
- ארגון אירועים המוניים – צעדה ו/או מירוץ שדה, לחשיפת הציבור למרחב.

רחובות

- הכרזת גבעת השיטה המלבינה כשמורת טבע.
- הכרזת מגדל השמירה (אתר מס' 242) כאתר לאומי.
- שימור גבעת הזיתים.
- שחזור צומח כורכר – בדגש על השטח הסובב את גבעת הזיתים.
- חפירת בריכה עונתית לימודית מול מפגש רח' ההגנה.
- שחזור קטע מדרך סולינג, על בסיס אחת הדרכים הקיימות.

מועצה אזורית גזר

- הימנעות מסלילת כביש מאושר לנצר סרני ממזרח (שינתק את גבעת החרובים מהמרחב הפתוח).
- חפירת בריכה עונתית באזור מחלף רמלה דרום.
- הגנה על ריכוז השיטה המלבינה (אתר מס' 50) במסגרת הקמת מחלף רמלה מערב.
- הסבת שטח גבעת השיטה המלבינה המזרחי (בתחום גזר) לשמורת טבע, שתהווה השלמה לשמורת השיטה בתחום רחובות.

17. המלצות לטווח ארוך

- סובסידיות לחקלאים כדי לשמור על השטח החקלאי ועל מגוון גידולים בשטח.
- רכישת קרקעות פרטיות המוצעות לשימור, או חילופי שטחים בין אדמות מדינה בערכיות נמוכה ואדמות פרטיות בערכיות גבוהה.
- הגדרת המרחב כשמורת נוף, על מנת לתת הגנה סטטוטורית הולמת למכלול נוף התרבות הייחודי.

18. תודות

בעריכת סקר זה נעזרתי בהערותיהם החשובות והמועילות של מר אלון רוטשילד, ד"ר יוסי ויטריאול וד"ר יובל ספיר. ד"ר אלדד אלרון הוסיף מידע על בריכת רחובות וערכי הטבע שבה ופרופ' רפאל פרל הוסיף מידע על בעלי החיים באזור.

חברי ועדת ההיגוי לסקר ומשתתפי הדיונים – גב' חגית אולנובסקי, גב' עדנה בלומברג, מר יוסי בן-ארי, גב' טל בן-נון, גב' איריס ברנשטיין, גב' סמדר ירון, מר ישראל בן-ישראל, מר איתן יעקבסון, ד"ר יריב מליחי, מר אורי נווה, מר איתי פרס, מר אורי רמון.

כמו כן ברצוננו להודות למר יואב רופא בעל אתר "עמוד ענן", על הרשות לשלב בסקר קטעי מפות היסטוריות, ולמר דני ספוזניקוב ומר אריאל לסמן שהצטרפו לחלק מהסיורים בשטח במהלך הסקר. בנוסף, אני רוצה להודות לגב' ענת סקילי, שהספר שהעניקה לי במתנה על עיר מגוריה רחובות, שימש אותי מאד בעריכת סקר זה.

19. רשימת מקורות

ספרות

- אבני, גדעון. תשס"ח. "היפה בערים": רמלה בתקופה המוסלמית הקדומה – סקירה ארכיאולוגית, קדמוניות חוברת 135, עמ' 2-10.
- איילון, איתן. 1997. ממצאים ארכיאולוגיים בתחומי רחובות, ראשון לציון ונס ציונה, בתוך: אהרונ, ש., אהרונ, מ. 1995. אישים ומעשים בראשון לציון, רחובות, נס ציונה והסביבה. הוצאת מקסם. עמ' 14-20.
- אילון, אברהם, 1959. חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות, הוצאת "מערכות".
- גורזלני, אמיר. תשס"ח. אמת המים האומיית לרמלה, קדמוניות חוברת 135, עמ' 11-16.
- גינת, יוסף. תש"ל. בדווי הנגב באגן איילון. בתוך: מרטון, שרגא (עורך). אגן נחל איילון המערבי – האזור ויישובו הכפרי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 241-248.
- גרוסמן, דוד. 1994. הכפר הערבי ובנותיו, תהליכים ביישוב הערבי בארץ ישראל בראשית התקופה העות'מאנית, הוצאת יד יצחק בן-צבי.
- גת, שמעון. 2007. עיר מוסלמית משגשגת – כלכלתה של רמלה בימי הביניים קתדרה לתולדות ארץ ישראל ויישובה, הוצאת יד יצחק בן צבי – גליון 123, עמ' 39-66.
- דוד, יהודה. 2008. באר יעקב – מאה שנות התיישבות, סיפורה של מושבה.
- ויזל, יואב, פולק, גד, כהן, יעל. 1982. אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל, אוניברסיטת ת"א.
- זלינגר, יחיאל. התשס"ב – 2001. ישרש, אמת המים לרמלה, חדשות ארכיאולוגיות גליון 113.
- זלינגר, יחיאל. התשס"ב – 2001. רחובות, מכון ויצמן למדע, חדשות ארכיאולוגיות גליון 113.
- חשביה, אריה. (עורך). 2003. תעש במחתרת – תעשיית הנשק של ה"הגנה" בטרם מדינה. הוצ' משרד הביטחון.
- יצחקי, אריה. (עורך). 1979. מדריך ישראל – אנציקלופדיה שימושית לידיעת הארץ. כרך השרון, דרום מישור החוף וצפון הנגב. הוצאת כתר ומשרד הביטחון.
- לביא, יהושע (עורך), קומפטון, ישראלה (כותבת). רחובות בת 90 – לקט מידע, מקורות ומסלולי טיולים ללימוד הנושא והכנה לחידון. הוצאת עיריית רחובות. 1980.
- מנדלסון, עמית, כהן, עודד, רמון, אורי. 2009. גבעות מזרח הפולג: סקר, ניתוח והערכה של משאבי טבע, נוף ומורשת האדם. הוצאת מכון דש"א – החברה להגנת הטבע.
- מרטון, שרגא. תש"ל. האגן כאזור פיתוח כפרי. בתוך: מרטון, שרגא (עורך). אגן נחל איילון המערבי – האזור ויישובו הכפרי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 162-193.
- סמילנסקי, משה. תרפ"ט. רחובות, הוצאת "אמנות", תל אביב.
- סמילנסקי, משה. תש"י. רחובות, שישים שנות חייה תר"ן-תש"י, הוצאת המועצה המקומית רחובות.

- פולק, ג., שמידע, א. (עורכים). 1984. הצומח הטבעי של חמרה וכורכר בשרון, חוברת רת"ס מס' 13, הוצאת החברה להגנת הטבע, ובפרט שני המאמרים להלן:
- פולק, ג. 1984. מצב הצומח הטבעי של חמרה וכורכר כיום לעומת מצבו בשנות השלושים. רת"ס 13, 21-30.
- פולק, גד. 1984. אתרי צומח וצמחייה טבעיים על חמרה וכורכר בפלשת. רת"ס 13. 110-106.
- פלג, אברהם (עורך). 1978. 70 שנה לייסודה של באר יעקב, הוצאת המועצה המקומית באר יעקב.
- פלג, אברהם (עורך), קומפטון, ישראלה (כותבת). 1980. רחובות, עיר ההדר והמדע, הוצאת עיריית רחובות.
- קומפטון, ישראלה. 1990. רחובות, אתרים ומסלולים – מדריך למטייל. הוצאת עיריית רחובות.
- קיפניס, לוי. "מי יבנה, יבנה בית בתל אביב?"
- רובנס, אריאל. 2004. נס ציונה – תהליכים בהתפתחותה. ספר היובל, מכון אבשלום לידעת הארץ שנים 1952/3-2002/3, הוצאת "אריאל", עמ' 220-228.
- רומס, א., רמון, א. 2001. הכורכרים הדרומיים – תמונת מצב, מיפוי שימושי קרקע וסקירה ראשונית של ערכי טבע ונוף. הוצאת מכון דש"א – החברה להגנת הטבע.
- רונן-שואף אדריכלים. יולי 2009. סקר שימור חוות שפון, קיבוץ נצר סרני.
- שמורות טבע לימודיות. פברואר 1963. "טבע וארץ" כרך ה', חוברת ה'.
- תידור-באומל, יהודית. 1994. קיבוץ בוכנוואלד, בית לוחמי הגיטאות, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- תכנית מתאר ארצית משולבת לבנייה, לפיתוח ולשימור – תמ"א 35, ארץ, 2006.

אתרי אינטרנט

- סיפורי גבעת ברנר : <http://www.givat-brenner.co.il/aboutGB.asp>
- אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה : http://www.cbs.gov.il/ishuvim/ishuvim_main.htm

מפות

- מפת PEF – גליון רמלה, מהדורת 1878.
- לוי-אפשטיין, אליהו-זאב הלוי, תכנית מושב רחובות, מחוז יפו, פלך ירושלים בארץ ישראל. התרנ"ז.
- מפות מנדטוריות
- מפה בריטית בקנ"מ 1:20,000, גליון א-רמלה, יולי 1930
- מפה בקנ"מ 1:20,000, גליון 13-14: Rehovot, דצמבר 1960.

תמונות

תמונות צבע – עמית מנדלסון, 2010.